

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra občanské výchovy a filosofie

Diplomová práce

Osudy majetku Sternbergů ve 20. století

Autor práce: Bc. Petra Kyselová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 13. dubna 2012

.....

Petra Kyselová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce za podnětné připomínky, které pomohly zkvalitnit předkládanou práci, dále pracovníkům všech archivů a památkových ústavů, jež mi vždy ochotně vyšli vstříc při vyhledávání potřebných archivních dokumentů, kolegyním z hradu Český Šternberk a nejbližšímu okolí za podporu.

Bibliografický záznam

KYSELOVÁ, Petra. *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století*. Praha: Karlova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie, 2011. 85 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jan Županič, PhD.

Abstrakt

Diplomová práce *Osudy majetku Sternbergů ve 20. století* v obecné rovině shrnuje proměny českých hradů a zámků v uvedeném období, kdy došlo několikrát ke změně jejich vlastníka a vnitřní náplně, která předurčovala úpravy exteriéru a zejména interiéru. Práce se tak dotýká osudu šlechty a jejího majetku a ve 2. polovině 20. století zejména vývoje památkových institucí, které spravovaly objekty převedené do státního vlastnictví. Podrobněji se čtenářům představuje historie tří objektů, jež na počátku 20. století vlastnili Sternbergové. Do zámku Březina (okr. Rokycany), původně letního sídla rodiny, se po zestátnění nastěhovalo lesnické učiliště se svými žáky a učiteli. Hrad Český Šternberk (okr. Benešov), prastaré rodinné sídlo, přečkal druhou světovou válku pod nucenou správou a po zestátnění byl jako památka první kategorie určen ke zpřístupnění veřejnosti se svým původním mobiliářem. Z nedalekého zámku Jemniště rodina zařízení odvezla, poté co objekt bez jejich souhlasu nucený správce prodal. Novému majiteli, členu NSDAP, byl po válce majetek zkonfiskován na základě Benešových dekretů a na státním zámku Jemniště se během následujících pěti desítek let vystřídal několik kulturních institucí se svými stálými či dočasnými výstavami.

Abstract

Dissertation *Story of the Sternberg's Property in 20th Century* in general meaning summarize the transformations of Czech castles and palaces in the mentioned period, when the proprietor and usage has been changed many times, while this fact destined the property to changes of exteriors and especially interiors. This dissertation is related to the destiny of nobility and its property and in the second half of the 20th century especially to development of historical care institutions, which administrated the objects transferred into the property of the government. Detailed description is given to tree objects, owned at the beginning of 20th century

by the Sternberg family. Into palace Březina (district Rokycany), originally the summerhouse of the family, was moved a forestry school with its students and teachers. Castle Český Šternberk (district Benešov), ancient family seat, survived the Second World War under receivership, after nationalization was as a historical monument of 1st category with its original furniture opened to public. From the nearby palace Jemniště family moved all the furniture after the palace was sold by the receiver without letting them know. To the new owner, member of NSDAP, the property was nationalized by the Beneš decrees. State-owned palace Jemniště hosted for the next 50 years several cultural institutions with its permanent or temporary exhibitions.

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit *Das Schicksal des Besitzes der Familie Sternberg im 20. Jahrhundert* fasst auf allgemeiner Ebene die Entwicklung tschechischer Burgen und Schlösser zusammen. Betrachtet wird der Zeitraum, in dem es wiederholt zu Eigentumsübertragungen und Veränderungen der Nutzung, die das Erscheinungsbild der Außenanlagen und die Ausstattung der Innenräume beeinflusst hat, kam. Die Arbeit beschäftigt sich mit dem Schicksal der Adelsfamilie und ihres Besitzes sowie mit der Entwicklung von Institutionen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, die denkmalgeschützte Gebäude im Staatseigentum verwalteten. Den Lesern wird ausführlich die Geschichte dreier Bauwerke vorgestellt, die Anfang des 20. Jahrhunderts im Besitz der Familie Sternberg waren. In das Schloss Březina (Kreis Rokycany), ehemaliger Sommersitz der Familie, zog nach der Verstaatlichung die Forstberufsschule mit ihren Schülern und Lehrern. Die Burg Český Šternberk (Kreis Benešov), ein alter Familiensitz, hat den Zweiten Weltkrieg unter der Zwangsverwaltung überstanden und wurde nach der Verstaatlichung mit dem ursprünglichen Mobiliar als Baudenkmal der ersten Kategorie für die Öffentlichkeit zugänglich gemacht. Aus dem in der Nähe liegenden Schloss Jemniště ließ die Familie Einrichtungsgegenstände abholen, nachdem der Zwangsverwalter ohne ihre Zustimmung das Gebäude verkauft hatte.

Dem neuen Besitzer, einem Mitglied der NSDAP, wurde das Vermögen nach den Bestimmungen der sgn. Beneš-Dekrete konfisziert. In dem Schloss in staatlichem Besitz haben im Verlauf von 50 Jahren verschiedene Kulturinstitutionen Dauerausstellungen und wechselnde Präsentationen gezeigt.

Klíčová slova

regionální historie, Sternberg, 20. století

Keywords

Regional history, Sternberg, 20th Century

Schlüsselwörter

Regionalgeschichte, Sternberg, 20. Jahrhundert

Obsah

ÚVOD	5
1. ROZBOR POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	8
2. PROMĚNY ŠLECHTICKÝCH HRADŮ A ZÁMKŮ VE 20. STOLETÍ	11
3. BŘEZINA.....	24
3.1. MAJITELEM ZÁMKU JIŘÍ STERNBERG (1907–1943 A 1945–1949)	27
3.2. LESNICKÉ UČŇOVSKÉ ŠKOLSTVÍ NA BŘEZINĚ (1949–2002)	31
4. ČESKÝ ŠTERNBERK	35
4.1. ZPÁTKY DO RUKOU STERNBERGŮ (1841–1907).....	36
4.2. MAJITELEM JIŘÍ STERNBERG (1907–1943)	37
4.3. POD NUCENOU SPRÁVOU A V MEZIDOBÍ (1943–1949)	41
4.4. STÁTNÍ HRAD ČESKÝ ŠTERNBERK (1949–1992)	43
5. JEMNIŠTĚ	58
5.1. STERNBERGOVÉ NA JEMNIŠTI (1868–1943)	59
5.2. NUCENÁ SPRÁVA A NEDOBROVOLNÝ PRODEJ ZÁMKU (1943–1945)	63
5.3. STÁTNÍ ZÁMEK JEMNIŠTĚ (1945–1996)	68
ZÁVĚR.....	86
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	
SEZNAM ZKRATEK	
SEZNAM PŘÍLOH	
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Česká republika se může pyšnit hustou sítí tvrzí, hradů a zámků. Řadu z nich během staletí vybudovaly šlechtické rody domácí nebo cizího původu. S odstupem času můžeme vidět, jak se na panstvích, později velkostatech, střídala období prosperity, často spojená s přestavbami a zvelebováním dnešních památkových objektů, s obdobími různě hlubokého úpadku, kdy se často zanedbávala i základní údržba. S touto pestrou historií se seznamujeme na prohlídkách zpřístupněných objektů. Odkaz na změny, které se na nich odehrály ve 20. století, ve většině případů představuje již první věta průvodce či průvodkyně: „*Vítejte na státním hradě či zámku příslušného jména.*“ Na jiných objektech dnes tato věta nezní, protože byly v restituci navráceny původním majitelům, jejich potomkům, nebo se dostaly do soukromých rukou jiným způsobem. Často se prohlídky či různé katalogy a brožury zaměřují hlavně na dávnou historii objektů a leckdy překotné změny, které se na památkových objektech odehrály ve 20. století, ustupují do pozadí.

Následující práce se pokusí zachytit proměny, ke kterým došlo na vybraných památkových objektech vlastněných na počátku 20. století Sternbergů. Tento prastarý český šlechtický rod se v průběhu historie rozdělil do dvou větví – na moravskou pošlost a větev českou –, která se dále dělila na Holické a Konopištské ze Sternberga.¹ Pouze posledně jmenovaná linie rodu se dožila novodobé historie. V rozvětveném rodokmenu Sternbergů můžeme pro lepší pochopení dělení majetku najít v 19. století styčný bod v osobě Josefa Leopolda², který se stal dědicem majorátu Častolovice – Zásmyky a Žirovnice a vedle toho přikoupil v roce 1804 Malenovice a Pohořelice. Po něm zdědil majorát jeho nejstarší syn Jaroslav³ a po jeho smrti druhý syn v pořadí, Leopold⁴, který již předtím po otci získal Malenovice, Pohořelice a Žirovnici. Poté zdědil majetek jeho syn Leopold III.⁵, dále

¹ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 2.

² Josef Leopold, též Leopold I. (* 1770 Praha – † 1858 Wien).

Rodokmen Sternbergů zjednodušený pro účely této práce viz Příloha č. 1.

Veškeré genealogické údaje jsou převzaty z publikace POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*.

³ Jaroslav (* 1809 Zásmyky – † 1874 Praha).

⁴ Leopold, též Leopold II. (* 1811 Pohořelice – † 1899 Rájec nad Svitavou).

⁵ Leopold Albert, též Leopold III. (* 1865 Pohořelice – † 1937 Brno).

vnuk Leopold IV.⁶ a současnou majitelkou restituovaného majetku – Častolovic a Zásmuk – je dcera Leopolda IV., Diana Sternbergová⁷. Zdánlivě v pozadí zůstal další ze synů Josefa Leopolda, Zdeněk⁸, kterému však v roce 1838 odkázal radnické panství se zámkem Březina bezdětný syn dědečkova bratra.⁹ Tímto štědrým příbuzným nebyl nikdo jiný než Kašpar Maria Sternberg, svého času kanovník rezenské kapituly a slovnitý přírodovědec, jehož sbírky položily základ dnešnímu Národnímu muzeu. Zdeněkovi se zanedlouho podařilo přikoupit panství Český Šternberk se starým rodovým sídlem, které přešlo po vyměření Holických ze Sternberga roku 1712 do rukou cizích šlechtických rodů, a později ještě velkostatek Jemniště. Zdeněk tímto vytvořil majetkový soubor, který po jeho smrti v roce 1900 dědili jeho přímí potomci. Předmětem zájmu následující práce se stanou tři významné památkové objekty z tohoto souboru – zámek Březina, hrad Český Šternberk a zámek Jemniště.

Cílem práce bude zachytit u jednotlivých objektů změny v jejich vlastnictví, které byly způsobeny důvody přirozenými – například úmrtím majitele –, nebo změnami zákonů a vydáním příslušných opatření, které vlastnictví ovlivňovaly z vnějšku, často bez možnosti jakéhokoli odvolání. Současně se pokusím zachytit nejdůležitější stavební úpravy, které byly v jednotlivých etapách prováděny, a proměny interiéru a vnitřního vybavení. V neposlední řadě se budu věnovat využití objektů, které představovalo – vedle věcí hmotných – další rozměr jejich vnitřní náplně.

Popis jednotlivých objektů se pokusím vsadit do kontextu obecnějších otázek týkajících se proměn na českých hradech a zámcích ve 20. století, které shrnu v úvodní kapitole. Nastíním zejména život šlechty za první republiky poznamenaný pozemkovou reformou, věnovat se budu vyjádření loajality příslušníků české šlechty českému národu v letech 1938 a 1939, které se stalo záminkou k uvalení nucené správy na příslušný šlechtický majetek. Poválečný život některých šlechticů – nikoli z rodu Sternbergů – byl ovlivněn přihlášením se k německé národnosti, či dokonce spoluprací s Němci v době protektorátu Čechy a Morava, proto celou řadu památkových objektů zasáhly konfiskační dekrety

⁶ Leopold IV. (* 1896 Častolovice – † 1957 Kingston, Jamaica).

⁷ Diana Františka (* 1936 Wien)

⁸ Zdeněk (též Zdenko) Sternberg (* 1813 Pohořelice – † 1900 Wien).

⁹ POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 387–390.

prezidenta Beneše. Převod zbývajících objektů do státní správy byl proveden na základě zákona o revizi první pozemkové reformy z roku 1947. Ke slovu se dostanou i úkoly, se kterými se musela vypořádat státní správa a památková péče v následujících desetiletích. Obecný úvod bude zakončen shrnutím problematiky restitucí šlechtického majetku.

Ve stěžejní části práce budu vždy prvotně sledovat osudy památkových objektů, nikoli osudy lidí, kteří s nimi byli spjati, ačkoli se jedná o problematiku jistě zajímavou, ale zkoumanou v jiných studiích. Nicméně často nám právě tyto osudy okrajově pomohou k lepšímu pochopení proměn na jednotlivých objektech. U každého objektu nejprve stručně shrnu jeho vývoj od založení do počátku 20. století. Tento moment bude představovat výchozí stav, díky němuž bude možné sledovat změny v následujících desetiletích. Řazení dalších kapitol bude logicky odrážet zásadní proměny zámku Březina, hradu Český Šternberk a zámku Jemniště ve 20. století. Vzhledem k povaze dostupných pramenů a literatury – podrobné pojednání viz následující kapitola – bude největší prostor věnován období, kdy se objekty nacházely ve státní správě. Každý z těchto tří objektů prošel zcela jiným vývojem, do značné míry daným kategorizací památek. Státní hrad Český Šternberk se stal památkou první kategorie, která byla určena ke zpřístupnění, a nabízel návštěvníkům po celou druhou polovinu 20. století ke zhlédnutí – až na několik jednotlivých změn – autentické interiéry. Pro kulturní účely byl určen i zámek Jemniště, po většinu času rovněž zpřístupněný veřejnosti, který však nedisponoval intaktními zařízenými interiéry, a tak se vnitřní náplň řešila různými stálými, či dočasnými výstavami. Na zámek Březina se namísto toho nastěhovalo střední lesnické učiliště se zcela novými požadavky na využití. Vedle zámku vyrostly provozní budovy a interiéry zámku přišly adaptacemi objektu pro potřeby školy o řadu architektonicky cenných detailů.

1. ROZBOR POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny a literatura, jež byly použity při psaní této práce, jsou velice různorodé, což je dáno tematickým zaměřením práce. Odlišné požadavky na zdroje kladou jednotlivé části vymezeného časového období, různé objekty a s další literaturou počítá i zpracování obecného vhledu do problematiky proměn českých hradů a zámků ve 20. století. Toto obecné shrnutí se dotklo osudů šlechty po vzniku Československa, její iniciativy v době ohrožení republiky a poválečných zákonů, na jejichž základě byl příslušníkům šlechty zestátněn majetek. Ke zpracování této části práce byla využita zejména následující tematická literatura: kolektivní monografie Tomáše Knoze a Jana Dvořáka *Šlechta v proměnách věků*, publikace Zdeňka Hazdry, Václava Hořčičky a Jana Županice *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Zdeňka Kárníka *Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha první republiky ve formování národní identity české aristokracie*, vzpomínky Františka Schwarzenberga vydané v rámci publikace Vladimíra Škutiny *Český šlechtic František Schwarzenberg* nebo odborný článek Zdeňka Hazdry *Česká šlechta v době ohrožení československého státu*, jež vyšel v časopise *Dějiny a současnost*.

Pro nástin vývoje památkové péče zejména ve 2. polovině 20. století, kdy se dotčené objekty nacházely ve státní správě, byly využity odborné články publikované v časopise *Zprávy památkové péče* (např. příspěvek Naděždy Kubů *Hrady a zámky po druhé světové válce* nebo Květy Křížové *Ohlédnutí za činností oddělení hradů a zámků NPÚ*) a *Památky středních Čech* (např. příspěvek Michaely Glosové *Z historie památkového ústavu*), jež s odstupem času hodnotily činnost památkových institucí a poukazovaly na největší problémy, s nimiž se musely vypořádat. Pro úplnost se okrajově pozornost obrátila i k počátkům ochrany památek a vývoji památkové péče za první republiky, na níž bylo možné později alespoň částečně navázat. V kapitole najdeme v neposlední řadě také odkazy na příslušné zákony, jež výrazným způsobem zasáhly do „života“ památek.

Historie jednotlivých objektů byla zpracována na základě dostupných pramenů. V prvé řadě jde o materiály uložené v *Národním archivu* (NA) ve fondu *Státní památkové správy* (SPS) se svými dodatky. Fond posloužil k podrobnému zmapování nejen 50. let, ale zmíněnými dodatky přesahuje místy až do roku 1964. V případě Jemniště fond obsahuje i dokumenty z 20. a 40. let, které mapují jednotlivé opravy, důsledky pozemkové reformy, nucenou správu a prodej zámku. Pro následující instituce, jež nahradily činnost *Státní památkové správy*, bohužel nenajdeme ucelený fond, jenž by byl zpřístupněn veřejnosti. Cennými primárními zdroji se tak staly dokumenty uložené v archivu *Územního odborného pracoviště (ÚOP) středních Čech Národního památkového ústavu* a v případě Březiny *ÚOP západních Čech*, popřípadě útržkovité materiály *Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP)* a *Ministerstva kultury ČSR/ČR z Národního archivu*. Ani ty ovšem neposkytovaly ucelený obraz vývoje vybraných objektů po celé období, od 60. do 90. let, a tak byly podstatné proměny památek mapovány i pomocí odborných článků (časopis *Památková péče* 1962–1975 a *Památky a příroda* 1976–1991, který nahradil časopis *Zprávy památkové péče* 1937–1961 a znovu 1992– do současnosti), které se vedle stavebních oprav nejčastěji věnovaly jejich vnitřní náplni – proměnám expozice a různým výstavám.

O hradu Český Šternberk, a v menší míře i zámku Jemniště, bylo vydáno několik turistických průvodců sice kratších co do rozsahu, ale jejich autory byli často uznávaní historikové a památkáři (za všechny jmenujme Dobroslava Líbala a Jiřího Tywoniaka), kteří informační hodnotu publikací, jež byly vydány za účelem populárně-naučným, často povyšovali na úroveň odborných textů. Pro Český Šternberk byl zásadním přínosem i průvodcovský text Naděždy Štěpinové *Státní hrad a zámek Český Šternberk* vydaný v roce 1982 v rámci *Střediska státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*. Ve všech zdrojích byla výrazně menší pozornost věnována zámku Březina, jehož historii pomohl alespoň částečně přiblížit fond *Místní národní výbor (MNV) Březina* se zmínkami o proměnách parku, zámecké budovy nebo o činnosti tamního lesnického učiliště. Okrajově bylo využito i novinových článků, jež doplňovaly úřední dokumenty a dávaly jim vnitřní náboj ve smyslu, v jakém objekty vnímali jejich autoři a ovlivňovali tím tehdejší obraz památky v očích veřejnosti.

Vývoj objektů v prvních čtyřech desetiletích je vzhledem k povaze dostupných pramenů a literatury mnohem stručnější. Představuje zejména důsledky pozemkové reformy a změny ve vlastnictví, k nimž došlo v průběhu a po skončení druhé světové války. Toto období pomohly přiblížit fondy, jež se primárně věnují hospodaření na *Velkostatku (VS) Český Šternberk*, nebo samotné rodině – *Rodinný archiv (RA) Šternberků* a *RA Mensdorffů-Pouilly Chotělice*. Podrobné zpracování těchto a dalších fondů (např. *VS Jemniště*, *VS Radnice*, *MNV Český Šternberk*) by ovšem představovalo základ pro práci s jiným tematickým zaměřením a nutno podotknout, že některé fondy jsou doposud nezpracované. Prameny tak při zpracování tohoto období ve větší míře doplňují osobní vzpomínky Zdeňka Sternberga a jeho sestry Terezie, provdané za Františka Mensdorffa-Pouilly, jež ve svých publikacích *Návraty české šlechty* a *Příběhy české šlechty* zpracoval Vladimír Votýpka, nebo vyšly v novinách v rámci různých rozhovorů. Vzpomínky Zdeňka Sternberga se staly základem i nejnovější publikace Vladimíra Votýpky k tomuto tématu. Jde o knihu *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga*, jejíž text ovšem Zdeněk Sternberg v konečné fázi neautorizoval. V případě této práce však byla většina vzpomínek dohledatelná v ostatních zmíněných zdrojích, a tak je tato kniha využívána pouze okrajově.

2. PROMĚNY ŠLECHTICKÝCH HRADŮ A ZÁMKŮ VE 20. STOLETÍ

Proměny českých hradů a zámků se ve 20. století uskutečňovaly na pozadí obecnějších změn, které pro objekty často neznamenal žádný přínos a někdy je dokonce dočasně, či trvale znehodnocovaly. Zrodila se, resp. rozvinula se, však na druhou stranu myšlenka o potřebě chránit architektonické, historické a umělecké hodnoty. Počátky památkové péče můžeme datovat k roku 1850, kdy byla v podmínkách habsburské monarchie zřízena *c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování stavebních památek*¹⁰ ve Vídni, mezi jejíž úkoly patřila spolupráce s ostatními státními úřady a odborníky při ochraně památek, osvětové působení na veřejnost a soupis seznamu památek.¹¹ Těsně před první světovou válkou se komise reformovala v *c. k. Zemský památkový úřad pro Království české*,¹² v moderní instituci, na niž navázala památková péče v meziválečném období.

Po vzniku republiky se zemský úřad přeměnil na *Státní památkový úřad* se sídlem v Praze, od něhož se později odloučil samostatný úřad pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně.¹³ Nový úřad, nezátížený ve svém administrativním členění zvyklostmi starého režimu, si vytyčil za cíl stát se odbornou, samostatnou, na památkovém zákoně založenou institucí s širokými pravomocemi a dostatečným personálním zázemím. Počáteční optimismus památkáře brzy opustil, neboť se zpracování památkového zákona velmi protahovalo. První návrh byl odborníky předložen až v roce 1931 a ministerstvu se jej díky nekonečným diskuzím o definici pojmu „památká“ a rozsahu pravomocí památkových úřadů do začátku druhé světové války nepodařilo postoupit parlamentu. Nenaplnily se ani původní představy o pravomoci úřadů nařizovat vlastníkům památek způsoby oprav a poškození památek nemohly nijak sankcionovat.¹⁴

¹⁰ K. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.

¹¹ ŠTONCNER, Petr. Přehled historické kontinuity státní památkové péče..., s. 348.

¹² K. k. Landesdenkmalamt für das Königreich Böhmen.

¹³ Situace na Slovensku a Podkarpatské Rusi byla odlišná vzhledem k převzetí uherského památkového zákona z roku 1881.

NOVOTNÝ, Michal. Úřad nebo ústav. Proměny státní památkové péče..., s. 41.

¹⁴ Tamtéž, s. 41–42.

V této době však byla ještě většina hradů a zámků v držení šlechtických rodů¹⁵, a tak vývoj objektů ve větší míře ovlivňovaly osudy šlechty a jejich představitelů. Z hlediska tradičně výsadního postavení tuto skupinu zasáhl již jeden z prvních zákonů¹⁶ nově vzniklého Československa, který zrušil šlechtické tituly a odstranil privilegia z nich plynoucí. Zákon samotný však nemohl zajistit nastolení úplné společenské rovnosti a šlechtici si dále zachovávali pocit výjimečnosti daný vědomím starobylosti rodu. Rodová historie bývalé nobility se začala ve zvýšené míře otiskovat do genealogických literárních prací i do interiéru jejich sídel. Životní styl zůstal v porovnání s dobou konce monarchie takřka nezměněn a šlechtici se dále věnovali svým zálibám, mezi něž patřil na prvním místě lov. Souborná studie životního stylu šlechty v období první republiky však chybí, a tak nelze následující příklady generalizovat. Bývalý šlechtic mohl holdovat sportu – zejména jezdeckví, pólu, či tenisu – a oblibě se těšil i poměrně mladý automobilismus. Svou nezastupitelnou úlohu v začleňování bývalých šlechticů do prvorepublikové společnosti měla i spolková činnost s různým zaměřením.¹⁷

Mnohem závažnější než zrušení titulů se pro šlechtu stalo uzákonění pozemkové reformy¹⁸, jež se výrazně dotkla jejich majetkové základny. Reforma zahrnovala všechny majitele velkostatků, nejvíce však logicky zasáhla největší vlastníky půdy – bývalou šlechtu (71% půdy) a církev (7% půdy).¹⁹ Do pozemkové reformy bylo zahrnuto přibližně 30% veškeré půdy českých zemí.²⁰ Díky různým úlevám však nebyl potenciál zcela využit a ve skutečnosti bylo velkostatkářům

¹⁵ V období první republiky můžeme registrovat hrady a zámky soukromé, městské, obecní, ale také již státní. Řada z nich byla se svými sbírkami veřejnosti přístupna již od 19. století. Počet soukromých zpřístupněných památek se značně rozšířil ve 20. letech 20. století.

KUBŮ, Naděžda. Historické počátky souboru zpřístupněných hradů a zámků..., s. 307–309.

¹⁶ Zákon 61/1918 Sb. ze dne 10. prosince 1918, o zrušení šlechtických titulů, řádů a výsad. Novelizace z 10. dubna 1920 určila tresty za jejich užívání.

¹⁷ BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře první republiky, s. 227–230.

¹⁸ „Zákon záborový“ (Zákon 215/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového) stanovil zábor pozemků buď nad 150 ha zemědělské půdy, nebo nad 250 ha celkové půdy. „Přídělový zákon“ (Zákon 81/1920 Sb. ze dne 30. ledna 1920, o přídělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní) upravoval rozdělování zabraného majetku. „Zákon náhradový“ (Zákon 329/1920 Sb. ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový) určoval velikost náhrady zabrané půdy.

Pro realizaci reformy byl vytvořen *Státní pozemkový úřad*, který získal široké pravomoci: měl právo rozhodovat o vyloučení ze záboru, o vyvlastnění půdy pod zákonem určenou výměru, právo ponechat velkostatkářům více půdy, než bylo zákonem určeno, stanovit výši náhrady, rozdělovat zabranou půdu a rozhodovat o výši přídělu.

¹⁹ BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře první republiky, s. 228.

²⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *Česká národní aristokracie ve 20. století...*, s. 245.

odňato 1 800 782 ha půdy z celkových 4 066 221 ha možných.²¹ Dopady na jednotlivé rodiny se značně lišily. Zatímco např. Valdštejnům v Třebíči zůstalo cca 3 000 ha z celkových 10 000 ha, museli Mensdorffové v Boskovicích, či Ditrichštejnové v Mikulově odevzdat až 90% své půdy.²²

Z hlediska vztahu ke šlechtě byla velmi závažná argumentace ospravedlňující pozemkovou reformu jakožto „odčinění Bílé hory“, kdy se měla půda vrátit z rukou „zrádné a cizácké šlechty“ do vlastnictví českého národa, vycházející z předpokladu, že česká šlechta v národním smyslu neexistuje. Proti těmto názorům postavil historik Josef Pekař myšlenku o kulturním a politickém významu české šlechty pro udržení historické kontinuity, což dokládal jejím podílem na kulturních aktivitách v počátku národního obrození, ale i rolí šlechty jako nositelky státoprávní ideje prověřené v politických bojích druhé poloviny 19. století. Ve snaze vyrovnat se s pozemkovou reformou část velkostatkářů při lobbování ve svůj prospěch zdůrazňovala svou loajalitu vůči národu a novému státu,²³ ve zbývajících řadách aristokratů – především německy orientovaných – získala mladá republika velkého nepřítele, který poté snadno skončil v náruči sudetoněmeckého hnutí.²⁴

Za první republiky byl šlechtě vytýkán její konservatismus, sepětí s katolickou církví, nedostatečné hájení národních zájmů a její bi- či anaciálnost, která ovšem vycházela z jejího kosmopolitního chápání světa, formovaného již od poloviny 17. století.²⁵ Jazyk, resp. jazyky, které šlechtici ovládali a nejčastěji používali, nebyly rozhodující. Byli však vázání tradicí, k níž patřilo vědomé sepětí s konkrétním územním celkem. Aristokratické pojetí národnosti se tak zakládalo na tzv. zemském principu.²⁶ Šlechta domácí i později v Českých zemích usazená si přisvojila kulturní odlišnosti dané lokality a ztotožnila se s jejími hospodářskými, sociálními a v některých případech i nacionálními a politickými zájmy. Nepřekvapí tedy, že se šlechta jazykově i politicky orientovala dle národnosti obyvatel svého panství – v českých oblastech hájila české zájmy a v německých německé.²⁷ Právě toto rozdělení šlechty se projevilo odlišnými stanovisky jejích představitelů za silicí

²¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *Česká národní aristokracie ve 20. století...*, s. 471.

²² HÖBELT, Lothar. *Die mährische Aristokratie in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, s. 246.

²³ BEZECNÝ, Zdeněk. *Česká šlechta v éře první republiky*, s. 227–9.

²⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)...*, s. 489.

²⁵ HAZDRA, Zdeněk. *Ve znamení tří deklarací...*, s. 26.

²⁶ BEZECNÝ, Zdeněk. *Česká šlechta v éře první republiky*, s. 227.

²⁷ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války*, s. 235.

nacistické agrese ohrožující existenci Československa. Vyjádřeno číslem – přibližně jedna třetina starobylých šlechtických rodů na našem území ztotožnila své vlastenectví s českým národním citem a přesvědčením.²⁸

Vedle šlechticů, u nichž od konce první světové války přežíval velkoněmecký nacionalismus, a kteří se ve 30. letech ztotožnili s politickými cíli Henleinovy SdP, můžeme najít celou řadu těch, kteří se považovali za Čechy a plně se sblížili s idejemi nově vzniklého Československa. Veřejně svůj postoj deklarovali v tzv. prohlášení příslušníků historické šlechty ze dne 17. září 1938, předaném prezidentu Edvardu Benešovi²⁹, v němž zástupci starých rodů za sebe a své příbuzné vyjádřili postoj k celistvosti státu a stvrdili svou věrnost zemi v nejvyšším stupni ohrožení.³⁰ O čtyři měsíce později se 24. ledna 1939 na Pražský hrad znovu dostavila šlechtická delegace³¹ s prohlášením nesoucím se v podobném duchu. Tentokrát byl text předán prezidentu Emilu Háchovi, který ve své odpovědi zdůraznil, že „*staré rody, které vzešly z našeho národa a zůstaly mu věrné, byly a jsou živým důkazem, že náš národ již před staletími dosáhl vysokého stupně civilizace.*“³² Navzdory tlaku vyvíjeného na šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, dala část šlechty znovu jasně najevo svůj příklon k českému národu a jeho jazyku prostřednictvím dopisu Františka Schwarzenberga, předaném v září 1939 prezidentu Emilu Háchovi.³³ Kromě zástupců ze září 1938 a ledna 1939 dopis

²⁸ Podíl určen na základě srovnání soupisů starobylých šlechtických rodů z roku 1933 a 1947/8, které pod názvem *U nás* sestavil a vydal Zdeněk Radslav Kinský. Druhá edice obsahuje pouze 20 z předválečných 60 rodin a nezahrnuje příslušníky šlechty, kteří byli dle prezidentských dekretů označeni za „Němce, Maďary, zrádce a kolaboranty.“
HAZDRA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války, s. 241.

²⁹ Autorem prohlášení byl známý genealog a historik Karel VI. Schwarzenberg a prohlášení přečetl František Kinský (z Kostelce nad Orlicí). V 12členné delegaci byli přítomni: Jan Adolf Lobkowicz, Zdeněk Radslav Kinský, Zdeněk Kolowrat, Rudolf Theobald Czernin, Leopold Sternberg, Weikhard Colloredo-Mansfeld, Karel Parish, František Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz a Karel Belcredi.

Text prohlášení viz ŠKUTINA, Vladimír. *Český šlechtic František Schwarzenberg*, s. 253.

³⁰ HAZDRA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války, s. 236.

³¹ Složení delegace bylo podobné jako v září 1938: František Kinský, Jan Lobkowicz, Karel Schwarzenberg, Zdeněk Radslav Kinský, Karel Parish, Rudolf Czernin, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi, Jan Pálffy, Jindřich Dobrzenský a za Sternbergy zástupci častolovické i českošternberské části rodiny, Leopold a Jiří Sternbergovi.

HAZDRA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války, s. 237.

³² Archiv Kanceláře prezidenta republiky. *Česká šlechta – memoranda*, citováno podle HAZDRA, Zdeněk. *Ve znamení tří deklarácí*, s. 28.

³³ Text prohlášení viz ŠKUTINA, Vladimír. *Český šlechtic František Schwarzenberg*, s. 254–255.

signovali i ti, kteří se sice nepovažovali za Čechy, ale nesouhlasili s pronásledováním těch českých šlechticů, kteří se odmítali přes hrozby a nátlak hlásit k německví.³⁴

Eliášova protektorátní vláda, patrně s vidinou většího zapojení šlechty do protektorátní politiky, ještě v září 1939 zrušila zákony zakazující používání šlechtických titulů. Pro šlechtu, která se s hrdostí a odhodláním přihlásila k češství ve chvíli, kdy to bylo vzhledem k situaci v protektorátu více než nevýhodné, to bylo jen zanedbatelným zadostiučiněním. Daleko více se jednotlivých zástupců dotkly důsledky, které ze zmiňovaných prohlášení – zejména z prohlášení ze září 1938 – vyvodila okupační správa. Říšský protektor Reinhard Heydrich později ve svém dopise Martinu Bormannovi ze dne 16. května 1942 vysvětlil, proč se rozhodl na majetky některých šlechticů uvalit nucenou správu³⁵, neboť podle něj: „výše jmenovaní pánové [šlechtici podepsaní pod prohlášením], a s nimi ještě někteří další [...] využívají svých německých jmen a šlechtických vztahů k podvratným činnostem, především ke špionáži.“³⁶ Nejedno ze signatářů prohlášení se skutečně do domácího protinacistického odboje zapojil se všemi následky, které toto rozhodnutí znamenalo pro osoby samotné i jejich majetek. Řada z nich se bohužel po válce z koncentračních táborů nevrátila.³⁷

Rozhodnutí okupačních úřadů ze dne 12. února 1942 uvalit na velkostatky v podstatě všech nejvýznamnějších českých šlechtických rodů nucenou správu³⁸ ovšem naplňovalo i obecné cíle nekompromisní nacistické pozemkové politiky. Již v červenci 1939 říšský protektor Konstantin von Neurath vytyčil za cíl spojení německých jazykových ostrovů prostřednictvím německého osidlování a vybudování jazykových mostů (tzv. Landbrücke) skrze Moravu, mezi Slezskem a Rakouskem. Mimoto se měla do německých rukou dostat půda zabavená Židům

³⁴ Ne všichni příslušníci rodů, které se považovaly za německé, byli automaticky přívrženci nacismu. Stejně tak ne každý rod, jehož jménem se některý z jeho zástupců podepsal pod zmiňované prohlášení, odolal německému nátlaku. Příslušníci některých rodů dokonce dobrovolně z obav o svůj majetek požádali o říšské občanství.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*..., s. 583.

³⁵ Pro pojem „Zwangsverwaltung“ se v dobových dokumentech objevuje český ekvivalent „vnucená správa“.

³⁶ VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*, s. 122.

³⁷ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války*, s. 241.

³⁸ DUFEK, Pavel. *Restituce šlechtických velkostatků*..., s. 289.

a nepřátelům státu. V neposlední řadě hodlal uskutečnit důležité vojenské plány na zřízení vojenských výcvikových prostorů (tzv. Truppenübungsplatz) a dopravně-politický plán na severojižní dálnici či Odersko-Dunajský kanál.³⁹

V prvních měsících protektorátu byla uvalena nucená správa na pozemky židovských majitelů. Dále se pozornost zaměřila na majetek katolické církve. Ovšem tato akce byla brzy zastavena, když Heinrich Himmler začátkem září 1939 zakázal všechny akce namířené proti církvi. Ve smyslu dosažení co největší efektivity nacistické pozemkové politiky se další obětí měla stát šlechta. Reinhard Heydrich měl později k této záležitosti poznamenat: „*Musíme rychle získat velké množství půdy pro kolonizační účely. Zkonfiskujeme-li velký počet zemědělských závodů malé výměry, nezískáme příliš mnoho půdy, ale vytvoříme si příliš mnoho radikální opozice mezi zemědělci. Proto bude lépe zkonfiskovat malý počet závodů velké výměry, neboť tak získáme mnoho půdy a několik šlechticů nevytvoří žádnou opozici.*“⁴⁰

Konstantinovi von Neurath různé nacistické kruhy vytýkaly jeho poměrně shovívavý postoj ve vztahu ke šlechtě v protektorátu, ať německé či hlásící se k češství. Do sporu se tak v těchto otázkách dostával zejména se státním tajemníkem Karlem Hermannem Frankem. V prvních měsících tak řada příslušníků české šlechty trpěla zejména donucovací akcí, jejímž cílem bylo přinutit je k přestupu k německé národnosti. Uvalení nucených správ na většinu nejvýznamnějších příslušníků české šlechty tak přišlo až s osobou zastupujícího říšského protektora Heydricha.⁴¹ Jako právní základ posloužilo vládní nařízení z 21. března 1939⁴² a některé další prvorepublikové a druhorepublikové zákony, jež umožňovaly zásahy do soukromé držby v souvislosti s obranou státu. Tyto normy byly doplněny o přejeté říšské zákony, které upravovaly problematiku kolonizace a osidlování v Německu.⁴³

Celkovou bilanci pozemkové újmy signatářů deklarací lze shrnout následovně: velkostatky Opočno, Zbiroh, Dobříš, Hlušice a Roudnice a další o celkové výměře 32 880 hektarů byly zkonfiskovány přímo ve prospěch *Třetí říše*.

³⁹ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika, s. 239.

⁴⁰ Tamtéž, s. 239–240.

⁴¹ Tamtéž, s. 241–242.

⁴² Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. ze dne 21. března 1939, o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi.

⁴³ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika, s. 256–257.

V případě velkostatku Dymokury a Jemniště o celkové rozloze 4 900 hektarů byl uskutečněn prodej nuceným správcem. Největšího rozsahu dosáhlo uvalení nucených správ, jež ve dvou vlnách zasáhlo celkem 60 180 hektarů půdy. Zvlášť lze vyčlenit velkostatky Bechyně a Bratronice o celkové rozloze 6 100 hektarů, jež byly vyvlastněny za účelem zřízení vojenských cvičišť. Nacistická pozemková politika tak zasáhla dohromady 104 060 ha české šlechty.⁴⁴

Zostřený dohled nacistických orgánů nad šlechtou v protektorátu ovšem postihl i některé šlechtice, kteří se hlásili k německé národnosti. Nenaplnila se tak očekávání příslušníků německé šlechty o revizi prvorepublikových záborů na jejich velkostatech, ale dokonce se často setkávali s perzekucí ze strany okupační správy. Řada z nich se dočkala i uvalení nucené správy na své velkostatky. Podle četných zpráv bezpečnostní služby *Sicherheitsdienst* se německá šlechta vesměs stáhla po okupaci zbytku českých zemí do ústraní. Obecně se prohloubila propast mezi šlechtou hlásící se k české národnosti na jedné straně a mezi šlechtou přiklánějící se k národnosti německé a obě skupiny mezi sebou neudržovaly žádné styky. Zprávy bezpečnostní služby ovšem uvádějí, že šlechta v protektorátu hlásící se k německé tak nečiní důsledně a z vlastní volby. Často v tomto směru nepomohly ani výroky šlechticů dokládající loajlnost k *Třetí říši*, kteří se tím naopak stávali více podezřelí.⁴⁵

Po druhé světové válce nastaly velké změny ve vlastnictví a využití hradů a zámků. V červnu 1945 byla na základě prezidentských dekretů⁴⁶ zahájena vlna konfiskací majetku osob německé a maďarské národnosti, dále zrádců a společností, jejichž správa úmyslně sloužila německému vedení války. Dekrety se vedle zemědělské a lesní půdy vztahovaly i na budovy a zařízení k ní náležející. Na jejich základě došlo k převodu celkem 496 hradů a zámků včetně jejich vnitřního vybavení do majetku státu.⁴⁷ Ustanovení dekretu č. 12/1945 ovšem nerozlišovalo, jak a kdy majitel velkostatek nabyt, a tak byly konfiskovány i ty velkostatky, které

⁴⁴ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika, s. 245.
Celková bilance majetkové újmy signatářů deklarace ze září 1938 dle majitelů a velkostatků viz Příloha č. 2.

⁴⁵ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika, s. 249–253.

⁴⁶ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 23. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

⁴⁷ KUBŮ, Naděžda. Historické počátky souboru zpřístupněných hradů a zámků..., s. 311.

okupační nebo protektorátní úřady odňaly jejich původním majitelům jako trest za jejich odpor vůči nacistické politice, a převedly je na *Třetí říši*, nacistické organizace nebo osoby podporující nacistický režim. Právně se sice převody učiněné pod tlakem okupace staly neplatnými a majetek měl být původním majitelům navrácen, ale často byly již zaknihovány a dokazování skutečného stavu věcí bylo značně zdlouhavé.⁴⁸

Důležitým momentem pro památkové objekty se stal rok 1946, kdy došlo k přijetí zákona, na jehož základě byla vytvořena *Národní kulturní komise* se sídlem v Praze a Bratislavě. Pracovníci komise začali poté přejímat do správy téměř 500 konfiskovaných hradů a zámků⁴⁹, jejich vnitřní zařízení, pořizovali evidenční seznamy objektů a hodnotili je z kulturněhistorického hlediska.⁵⁰ Komise se musela vypořádávat s celou řadou potíží. Předně neustále vysvětlovat, proč je třeba vůbec památky chránit, ale také hledat pro ně adekvátní kulturní využití. Čelila akci ministerstva zahraničního obchodu směřující k revizi sběrů za účelem prodeje uměleckých předmětů do zahraničí a o slohový zámecký mobiliář projevila zájem řada úřadů pro zařízení kanceláří, reprezentačních a rekreačních objektů.

Velký tlak byl vyvíjen i ze strany muzeí a galerií, které chtěly využít interiéry památkových objektů pro své specializované expozice. Odborníci *Národní kulturní komise* upozorňovali, že nelze ve slohových interiérech hradů a zámků uspokojit potřeby muzejní praxe, ale že naopak slohový památkový interiér má svá nezadatelná práva na samostatnou existenci a prezentaci.⁵¹ Vedle zajištění

⁴⁸ DUFEK, Pavel. Restituce šlechtických velkostatků..., s. 296–297.

⁴⁹ Ze všech konfiskovaných objektů bylo vybráno 47 nejvýznamnějších, jež byly určeny ke zpřístupnění veřejnosti. Jednalo se o stavební objekty první kategorie, jež prohlásil ministr školství, věd a umění za státní kulturní majetek. Mezi zpřístupněné objekty se řadily: Blatná, Bouzov, Bruntál, Bučovice, Buchlov, Buchlovice, Červená Lhota, Dačice, Dobříš, Frýdlant, Horšovský Týn, Hořovice, Hrádek u Nechanic, Hrubý Rohozec, Jaroměřice nad Rokytnou, Jemniště, Jindřichův Hradec, Klášterec nad Ohří, Kozel, Krásný Dvůr, Kynžvart, Lednice, Libochovice, Litomyšl, Lysice, Milotice, Mnichovo Hradiště, Moravský Krumlov, Náchod, Náměšť nad Oslavou, Nové Hrady, Opočno, Pernštejn, Ratibořice, Rožmberk, Slavkov, Sychrov, Šternberk (na Moravě), Švihov, Telč, Valtice, Velké Březno, Velké Losiny, Veltrusy, Vizmberk, Vizovice, Žleby.

Národní kulturní komise, *Zprávy památkové péče*, s. 147.

⁵⁰ Mobiliární fondy hradů a zámků, které nebyly určeny ke zpřístupnění, ale byly ceněné pro svou hodnotu historickou, kulturněhistorickou a dokumentační, byly vytříděny a označeny jako státní kulturní majetek. Takto označené soubory byly převáženy do tzv. sběrů – na objekty určené ke zpřístupnění, kde byly deponovány jako tzv. svozy.

⁵¹ Přesto došlo k realizaci některých rozsáhlých muzejních expozic v interiérech zpřístupněných památkových objektů poté, co byl jejich vlastní kmenový mobiliář odvezen a deponován jinde. Některá rozhodnutí byla učiněna mimo komisi, mezi něž patřilo předání hodnotných

konfiskovaného památkového fondu, posouzení jeho hodnot a pořizování evidenčních soupisů mobiliáře spočívala odborná činnost komise ve zpracování historických průzkumů, návrhů na zpřístupnění, instalačních plánů, metodik průvodcovské práce, dále ve vlastní realizaci instalačních úprav a tvorbě průvodcovských textů pro jednotlivé objekty.⁵²

Šlechticům, na jejichž majetek byla za protektorátu uvalena nucená správa, byl majetek navrácen na základě prezidentského dekretu⁵³, podle kterého byly označeny za neplatné jakékoli majetkové převody učiněné po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce. Tato ustanovení se ovšem vztahovala pouze na osoby, jež prokázaly státní spolehlivost.⁵⁴ V tomto případě poté nic nebránilo faktické i úřední likvidaci nucené správy, jejíž zrušení bylo v kompetenci *Zemského národního výboru*, který jako podklad svých rozhodnutí využíval potvrzení o národní spolehlivosti vydávané místními národními výbory.⁵⁵

Navracený majetek však v rukou šlechticů nezůstal příliš dlouho, protože již v roce 1947 byl schválen zákon o revizi první pozemkové reformy⁵⁶, který se týkal nemovitého majetku, pozemků včetně budov a jejich vnitřního vybavení. Roku 1948 byla poté přijata nová pozemková reforma⁵⁷, která poválečný proces převodů

památkových objektů, původně určených ke zpřístupnění, jiným institucím k rekreačním a konferenčním účelům.

⁵² KUBŮ, Naděžda. Hrady a zámky po druhé světové válce, s. 382–4.

⁵³ Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

⁵⁴ Za státně nespolehlivé byly považovány osoby národnosti německé nebo maďarské, které se při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti.

⁵⁵ DUFEK, Pavel. Restituce šlechtických velkostatků..., s. 291–292.

⁵⁶ Zákon č. 142/1947 Sb. ze dne 12. srpna 1947, o revizi první pozemkové reformy. Na jeho základě byly zestátněny majetky Lokowiczů (Roudnice, Nelahozeves, Bílina, Jezeří, Mělník a další), sekundogeniturní orlické větve Schwarzenbergů (Orlík), některých rodových větví Kinských (Kost, Chlumeck nad Cidlinou, Kostelec nad Orlicí nebo Žďár nad Sázavou), Sternbergů (Český Šternberk, Častolovice a další) nebo Kolowratů (Rychnov nad Kněžnou a další).

O převodu nemovitého i movitého majetku primogeniturní hlubocké větve Schwarzenbergů rozhodl speciální zákon (Zákon č. 143/1947 Sb. ze dne 13. srpna 1947, o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou).

⁵⁷ Zákon č. 46/1948 Sb. ze dne 14. dubna 1948, o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě).

ukončila.⁵⁸ Do souboru nejvýznamnějších zpřístupněných objektů spravovaných *Národní kulturní komisí* přibyly další památkové objekty, takže roku 1951 čítal soubor stavebních památek první kategorie již 97 hradů a zámků.⁵⁹

V roce 1951 došlo k reformě veřejné správy, v důsledku čehož byla zrušena *Národní kulturní komise* a *Státní památkový úřad*. Správu v oblasti památkové péče měly vykonávat nově vzniklé krajské národní výbory. Odbornou pomoc a vědecké hodnocení kulturních památek převzal *Státní památkový ústav*, vytvořený na základech *Státního památkového úřadu*. Po krátké době se ukázalo, že krajské národní výbory nejsou dostatečně odborně připraveny vykonávat památkovou péči, a tak došlo v roce 1953 k vytvoření provizorní organizace pod názvem *Státní památková správa*⁶⁰, ve které se na krátkou dobu naposledy spojila odborná a správní složka památkové péče.⁶¹ *Státní památková správa* navazovala v mnoha odborných záležitostech na činnost *Národní kulturní komise*. Zpracovávala především evidenci mobiliárních fondů hradů a zámků, pokračovala v historických a stavebních průzkumech objektů, v instalačních pracích, vydávání publikací i zajišťování dalších služeb na památkách. Soubor zpřístupněných památkových objektů první kategorie rozšířila komise ještě přijetím několika staveb z majetku různých spolků a družstev a dosáhla tak počtu 131 hradů, zámků a hradních zřícenin.⁶²

V roce 1958 byl přijat vůbec první památkový zákon⁶³ na českém území, který završil dlouhá očekávání a ukončil existenci provizorní *Státní památkové správy*. Tím definitivně zapadla představa odborných památkových úřadů disponujících odbornou zdatností i rozhodovacími pravomocemi. Rozhodování v záležitostech památkové péče znovu připadlo krajským národním výborům. Odborná složka, soustředěná zvláště ve *Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody* při ministerstvu školství a kultury, dostala za úkol organizovat a provádět výzkum, dokumentaci, vědecké hodnocení a popularizaci památek. Novinku, kterou

⁵⁸ KUBŮ, Naděžda. Hrad a zámky po druhé světové válce, s. 384–5.

⁵⁹ ŠTORM, Břetislav. Stavební památky první kategorie, s. 113.

⁶⁰ *Státní památková správa* v sobě sloučila *Státní památkový ústav*, *Státní fotoměřický ústav* a ministerské pracovníky správy státního kulturního majetku.

ŠTONCNER, Petr. Přehled historické kontinuity státní památkové péče..., s. 348.

⁶¹ NOVOTNÝ, Michal. Úřad nebo ústav. Proměny státní památkové péče..., s. 42.

⁶² KUBŮ, Naděžda. Hrad a zámky po druhé světové válce, s. 385.

⁶³ Zákon č. 22/1958 Sb. ze dne 3. května 1958, o kulturních památkách.

zákon nepředpokládal, představoval vznik tzv. *Krajských středisek památkové péče a ochrany přírody*, které si od roku 1958 zřizovaly krajské národní výbory jako vlastní servisní organizace pro zajištění odborných podkladů. Krátce po přijetí památkového zákona došlo v roce 1960 k decentralizaci státní správy, která v památkové péči znamenala přenos většiny pravomocí z krajských národních výborů na okresní národní výbory. Ty však památkovou péči v praxi téměř neprováděly a jejich činnost ve skutečnosti suplovali zaměstnanci *Krajských středisek památkové péče a ochrany přírody*.⁶⁴

Organizační změny v památkové péči od roku 1958 byly zdůvodňovány potřebou zrychlit tempo provádění instalací na památkových objektech. Místo zrychlení se však instalace zastavily na několik let, než si krajská střediska vybudovala vlastní možnosti pro zvládání těchto úkolů a vypořádala se s nedostatečným personálním zajištěním.⁶⁵ Během druhé poloviny 60. let a 70. letech začala střediska přebírat od okresních národních výborů do své přímé správy státní hrady a zámky přístupné veřejnosti nebo určené ke zpřístupnění. K odborné metodické činnosti krajských středisek tak přibyla funkce správce, uživatele a investora. Mezi první důležité úkoly patřila také pomoc při zpracovávání státních seznamů nemovitých a později i movitých památek. Památkové organizace ovšem nedisponovaly dostatečným počtem odborného personálu, a tak byla tato činnost doprovázena průtahy.⁶⁶

Nejnáročnější se pro krajská střediska stala péče o nemovité památky ve své přímé správě. Jen ve Středočeském kraji potřebovalo 25 nejvýznamnějších objektů mnohem větší opravy, než na jaké byly k dispozici stavební kapacity. Stavební podniky se orientovaly zejména na panelovou výstavbu a malých podniků schopných pracovat tradičními metodami byl nedostatek, a tak opravy pokračovaly pomalu. Vedle nemovitostí patřila mezi úkoly středisek i péče o movité památky a v neposlední řadě se podílela na prezentaci památek – vytvářela hradní a zámecké expozice, výstavy, školila průvodce a vedoucí pracovníky, zajišťovala po odborné stránce přípravu průvodcovských textů, publikací pro veřejnost a spolupracovala s médii a organizacemi cestovního ruchu.⁶⁷

⁶⁴ NOVOTNÝ, Michal. Úrad nebo ústav. Proměny státní památkové péče..., s. 42–43.

⁶⁵ BLAŽÍČEK, Oldřich. Problémy instalací a expozic na státních hradech a zámcích, s. 46–47.

⁶⁶ GLOSOVÁ, Michaela. Z historie památkového ústavu, s. 2.

⁶⁷ Tamtéž, s. 4–9.

Tehdejší politická ideologie se podepsala zejména na podobě tzv. vstupních expozic, jež byly na hradech a zámcích ve velké míře zřizovány a měly plnit zejména kulturně výchovné poslání. Obecně platná byla i snaha o deglorifikaci původních majitelů objektů a z návštěvních tras byly odstraňovány některé části historických sbírek, zejména rodové portréty.⁶⁸ Už od dob *Národní kulturní komise* odborníci upozorňovali, že ve slohových interiérech hradů a zámků nelze uspokojit potřeby muzejní praxe a plnit jednotlivé pokoje vývojovými řadami různého materiálu. Kvalitní instalace měla namísto toho vycházet z architektury, zdůrazňovat funkci prostoru a vhodně ji doplňovat mobiliářem. I v případě instalací, kde nebylo možné dosáhnout rekonstrukce původního vybavení, se mohlo dbát na to, aby nepůvodní exponáty a výstavnícké praktiky (vitríny, panely, závěsy a osvětlení) lépe zapadly v celek. V řadě případů bylo ovšem vnímání objektů jako individuálních svědků života, kultury a historie bohužel potlačeno.⁶⁹

Systém krajských středisek státní památkové péče zůstal zachován i po přijetí nového památkového zákona v roce 1987⁷⁰ a po roce 1989 na jejich činnost navázala dnešní regionální pracoviště *Národního památkového ústavu*. Po roce 1989, resp. po přijetí restitučních zákonů⁷¹, následovaly velké majetkoprávní změny v oblasti hradů a zámků, kdy se nemovitý i movitý majetek začal vracet oprávněným žadatelům. Ze souboru zpřístupněných objektů bylo do soukromého vlastnictví vráceno několik desítek hradů a zámků, stovky tisíc předmětů mobiliáře, a to společně s objekty nebo jako svozové fondy.⁷² Ohledně restitucí, kde nevznikly pochybnosti o oprávněnosti navrácení majetku, nebyly vedeny soudní spory. Z několika desítek případů jmenujme majetek orlické větve Schwarzenbergů, roudnické, mělnické a křimické větve Lobkowiczů, kostelecké, chlumecké a žďárské větve Kinských, boskovických Mensdorff-Pouilly, majetky Sternbergů,

⁶⁸ KRÍŽOVÁ, Květa. Ohlédnutí za činností oddělení hradů a zámků NPÚ, s. 392.

⁶⁹ BLAŽÍČEK, Oldřich. Problémy instalací a expozic na státních hradech a zámcích, s. 47–54.

⁷⁰ Zákon č. 20/1987 Sb. ze dne 30. března 1987, o státní památkové péči.

⁷¹ Mezi nejdůležitější zákony v oblasti restituce šlechtických hradů a zámků patří: Zákon č. 403/1990 Sb. ze dne 2. října 1990, o zmírnění následků některých majetkových křivd; Zákon č. 87/1991 Sb. ze dne 1. dubna 1991, o mimosoudních rehabilitacích; Zákon č. 229/1991 Sb. ze dne 21. května 1991, o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, včetně novel.

⁷² KUBŮ, Naděžda. Hrady a zámky po druhé světové válce, s. 385.

Hrubých z Gelenj či Dobrzenských z Dobrzenic.⁷³ Jiná byla situace tam, kde o oprávněnosti žádosti o vydání majetku vznikly pochybnosti. V takových případech začaly být vedeny soudní spory, z nichž některé nejsou dodnes uzavřeny.⁷⁴

⁷³ BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*, s. 531–533.

⁷⁴ Tamtéž, s. 166.

3. BŘEZINA

Zámek Březina stojí nedaleko města Radnice v okrese Rokycany v lokalitě, kde se místní hrad připomíná poprvé v roce 1389 za Jindřicha z Estrberka, který byl patrně i jeho stavitelem. Ve středověku se na něm vystřídala celá řada vlastníků, kteří hrad drželi vždy poměrně krátkou dobu. V 17. století přešlo radnické panství, jehož se stala Březina součástí, na pány z Bubna a Litic. Od jejich potomků jej v roce 1758 v dražbě koupil Jan Sternberg, který je v roce 1773 prodal své manželce Anně Josefě, roz. Krakovské z Kolovrat. Po její smrti panství zdědil roku 1790 její syn Jáchym Sternberg⁷⁵, který začal nedaleko starého hradu budovat nový zámek. V této době byl již starý hrad jen zříceninou. K jeho zpusnutí došlo pravděpodobně během třicetileté války v důsledku hospodářského úpadku. Na skalnatém ostrohu se zachovaly zbytky někdejšího hradního paláce, které byly kolem roku 1810 upraveny na zahradní altán, tzv. Salon, a pojaty do anglického parku založeného kolem nového zámku.⁷⁶ Sternbergové sem také z radnického zámku přenesli vrchnostenské sídlo. V sále na zámku Radnicích bylo v roce 1877 zřízeno divadelní jeviště, jež sloužilo potřebám ochotníků.⁷⁷

Naše pozornost se tak při mapování osudů majetku Sternbergů – resp. zámeckých objektů, které Sternbergové na počátku 20. století obývali – přirozeně obrací pouze k novému zámku. S jeho stavbou začal Jáchym Sternberg, který si na Březině v zápětí po převzetí radnického panství vybudoval malý dřevěný domek, kde měl bydlet do doby, než bude dokončeno kamenné stavení. Původně mělo jít snad o dvě menší budovy, jež byly později spojeny střední stavbou v klasicistní zámek.⁷⁸ Z dnešního pohledu tak má objekt obdélný půdorys, jenž je rozčleněn středovým rizalitem.⁷⁹ Vzhledem k tomu, že Jáchym trávil zimu ve Vídni a v létě

⁷⁵ Jáchym Sternberg (* 1755 – †1808).

DAVÍDEK, Václav. Nástin vývoje rodů hrabat ze Sternbergu..., s. 32 [16]–33 [17].

⁷⁶ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl třináctý*, s. 175–177.

⁷⁷ Dnes je budova v majetku města Radnice a sídlí zde městské muzeum.

Oficiální stránky města Radnice [online].

⁷⁸ HOFMAN, Karel. Jáchym a Kašpar Šternberkové, s. 15.

⁷⁹ POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech*, s. 136.

hodně cestoval, postupovala stavba pomalu. Do nového zámku se nikdy nenastěhoval, neboť v roce 1808 zemřel. Protože nebyl ženatý a neměl potomka, kterému by mohl panství předat, zdědil majetek jeho bratr Kašpar⁸⁰ Sternberg.⁸¹

V menší míře se za svého života věnoval vědecké činnosti i Jáchym, nesrovnatelně většího významu však dosáhlo dílo Kašpara Sternberga.⁸² Ten doposud pobýval zejména v bavorském Řezně (něm. Regensburg), kde došlo krátce po smrti bratra při válečném tažení francouzského vojska ke zničení jeho botanické zahrady. Jeho rozhodnutí odejít z Řezna a přesídlit na radnické panství mu usnadňovala představa, že se bude nyní moci věnovat výhradně vědecké práci. V této době byla již na Březině patrně hotova stavba zámku, neboť se Kašpar ve svých záznamech o dokončování stavby nezmiňuje. Na jeho bedrech tak spočinul úkol pořídit vnitřní zařízení a upravit zámek pro pohodlné bydlení.⁸³ Musel se také vžít do role hospodáře, neboť jeho nepřilíš velké panství obsahovalo řadu hospodářských podniků. Předmětem dědictví po bratrovi bylo radnické a liblínské panství s 12 vesnicemi a městečkem Radnice. Žilo zde asi 3 000 obyvatel, kteří se zabývali převážně zemědělskou prací. Kromě ní se prosazovala i hornická činnost, neboť se na majetku Sternbergů rozkládala černouhelná pánev, jejíž sloje v okolí Břas měly mocnost od 4 do 14 m a byly uloženy v nevelké hloubce do 70–80 m. V prvních desetiletích 19. století nebyla uhelná produkce ještě příliš vysoká, ve 30. letech však začala stoupat v souvislosti s nástupem průmyslové revoluce.⁸⁴

⁸⁰ Kašpar (též Kaspar Maria) Sternberg (* 1761 Praha – †1838 Březina).

DAVÍDEK, Václav. *Nástin vývoje rodů hřabat ze Sternbergu...*, s. 32 [16]–33 [17].

⁸¹ HOFMAN, Karel. *Jáchym a Kašpar Šternberkové*, s. 15.

⁸² Kašpar Sternberg patří k významným představitelům první fáze národního obrození. Byl významným botanikem a paleontologem. Mimo jiné se velkou měrou v roce 1818 zasloužil o založení *Vlasteneckého muzea v Čechách*, dnešního *Národního muzea* v Praze. Udržoval styky s dalšími významnými osobnostmi tehdejšího vědeckého a kulturního světa, například s Alexandrem Humboldtem nebo Johannem Wolfgangem Goethem.

Kašpar se narodil v roce 1761 a jako nejmladší syn bez nároku na dědictví otcova panství se přidal k duchovnímu stavu. Roku 1785 byl uveden jako kanovník do řezenské biskupské kapituly a dosáhl významných církevních hodností. Již od svého mládí se však zajímal o přírodní vědy a při své badatelské činnosti začal spolupracovat s významnými botaniky své doby. Protože se nechtěl podvolit rozkazu, aby bylo na poděkování vítězství Napoleona u Jeny v chrámech zpřepěvováno *Te Deum*, vzdal se roku 1806 duchovního úřadu. Zůstal ředitelem vědeckých ústavů v Řezně, které vybudoval, zatímco svůj dům se zahradou postoupil právě založené akademii přírodních věd. O tři roky později byla jeho botanická zahrada zničena francouzskými vojsky a Kašpar se přestěhoval na radnické panství, jež nedlouho předtím zdědil po svém bratrovi.

DAVÍDEK, Václav. *Nástin vývoje rodů hřabat ze Sternbergu...*, s. 32 [16]–33 [17].

⁸³ HOFMAN, Karel. *Jáchym a Kašpar Šternberkové*, s. 15.

⁸⁴ MAJER, Jiří. *Kašpar Šternberk*, s. 57–58.

Po zajištění řádného chodu zděděného panství mohl Kašpar pokračovat ve své vědecké činnosti. Vhodnou pracovní atmosféru si vytvořil na březinském zámku, který ležel na okraji anglického parku o rozloze 13 ha. Do parku dal vysadit řadu cizokrajných dřevin – různé druhy jasanů, jedlé kaštiny, jinany, trnovníky, platany, tisy, cypřiše, tuje, černé borovice, modřiny a další. Pro pokračování jeho výzkumů bylo nezbytné i zřízení botanické zahrady, v níž dal postavit vytápěné skleníky. O významu Kašparovy zahrady na Březině svědčí fakt, že sem začali brzy zajíždět domácí i zahraniční přírodovědci, zejména jeho známí z Řezna.⁸⁵

Poté, co byla v roce 1818 úspěchem korunována snaha o založení *Vlasteneckého muzea v Čechách* a Kašparovy sbírky byly v roce 1922 odstěhovány do Prahy, žil Kašpar většinou v Praze u svého příbuzného Františka Josefa Manderscheida. V salóne v jeho paláci na Malostranském náměstí se až do jeho smrti v roce 1830 scházeli přední pražští kulturní činitelé. Poté se Kašpar opět vrátil na Březinu. Nedlouho předtím vybudoval v roce 1827 v nedalekém Stupně hrobku, na kterou je vidět přímo z oken březinského zámku.⁸⁶ Poslední léta života trávil Kašpar střídavě na Březině a v Praze, jak jinak než nad vědeckou prací.⁸⁷ O jeho činnosti v posledních měsících před smrtí, kdy pobýval na Březině, chybí bohužel přesnější zprávy. Víme však, že na 15. prosince 1838 sezval své sousedy a přátele na tradiční hon, ale již o tři dny později jej před březinským zámkem postihl záchvat mrtvice, po kterém mu ochrnula levá část těla. 20. prosince 1838 novému záchvatu podlehl.⁸⁸

Za dědice radnického panství určil bezdětný Kašpar Zdeňka Sternberga,⁸⁹ který zde úspěšně hospodařil a kterému se díky výnosu z okolních dolů podařilo v roce 1841 zakoupit Český Šternberk a v roce 1868 Jemniště ve středních Čechách. Po jeho smrti v roce 1900 zdědil velkostatek Radnice se zámek Březina, stejně tak i Český Šternberk, jeho nejstarší syn Alois.⁹⁰ Ten ovšem jako bezdětný zemřel již v roce 1907 a tento majetek přešel do rukou jeho synovce, Jiřího Sternberga.⁹¹

⁸⁵ MAJER, Jiří. *Kašpar Šternberk*, s. 61.

⁸⁶ HOFMAN, Karel. Jáchym a Kašpar Šternberkové, s. 15.

⁸⁷ MAJER, Jiří. *Kašpar Šternberk*, s. 178.

⁸⁸ Tamtéž, s. 194.

⁸⁹ Zdeněk (též Zdenko) Sternberg (* 1813 Pohorelice – †1900 Wien), čtvrtý syn Josefa Leopolda hr. Sternberga a Marie Karoliny hr. Walsegg.

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*. 2000, s. 387–390.

⁹⁰ Alois Sternberg (* 1850 ? – †1907 Jemniště).

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390.

⁹¹ Jiří Douglas Sternberg (* 1888 Praha – †1965 Bruneck).

Bohužel se nám z dob, kdy zámek Březina spravoval Zdeněk a později Alois, nezachovaly zprávy, které by zachycovaly stav objektu, stavební úpravy, či změny v interiéru.

3.1. Majitelem zámku Jiří Sternberg (1907–1943 a 1945–1949)

Informace o poměrech na zámku Březina se nedochovaly ani z prvních let, kdy byl majitelem radnického velkostatku se zámkem Březina Jiří Sternberg. Po vzniku Československa v roce 1918 zasáhla do hospodářské základny jeho majetku pozemková reforma. Avšak nutno podotknout, že v případě velkostatku Radnice nebyly nakonec provedené záboru příliš velké. Záboru měla na počátku podléhat výměra půdy o 2 741,5 ha – z toho 471,5 ha bylo rozparcelováno a 365,5 ha připadlo na zbytkové statky. Téměř 70% z celkové výměry, 1 904,5 ha, bylo nakonec ze záboru podle příslušných paragrafů propuštěno.⁹² Vedle zámku byl v roce 1926 ze záboru v plném rozsahu propuštěn i třináctihektarový zámecký park, v němž se zachovala řada vzácných rostlin.⁹³

Povinností vlastníka ze záboru propuštěných nemovitostí byla jejich řádná údržba. Náklady potřebné na udržování zámku a přilehlého parku si mezi sebou dělil *Sternberský lesní úřad na Skřeži, Ředitelství dolů Břasy a Sternberská hospodářská správa*. Výdaje bylo pak možné po potvrzení ze strany *Státního památkového úřadu* v Praze uplatňovat jako odpočitatelné položky důchodové daně.⁹⁴ Zaznamenány jsou ve fondu *Státní památkové správy* výdaje, jež byly uplatňovány za roky 1927–1936 a každoročně se pohybovaly v řádu několika desítek tisíc korun. Za rok 1932 šlo o 69 312 Kč 50 hal.⁹⁵ a o tři roky později náklady činily 26 753 Kč 45 hal.⁹⁶ Výdaje zahrnovaly většinou materiál potřebný na běžnou údržbu a opravy, stejně tak i odměny pro správce Potůčka a pomocného dělníka Ježka, pense pro vdovy po bývalém správci a pomocném dělníkovi

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390.

⁹² LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v Čechách*, s. 654.

⁹³ MALOCH, František. *Památný líbosad zámecký na Březině...*, s. 16.

⁹⁴ NA Praha, SPS, Březina, Celkový výkaz vyplacených položek na udržování zámku březinského ze dne 31. prosince 1936, i. č. 1027, kart. 69.

⁹⁵ Tamtéž, Výkaz výloh spojených s udržováním přírodních krás a historických památek-z nařízení šu 20.z.z. ze dne 9. února 1933, i. č. 1027, kart. 69.

⁹⁶ Tamtéž, Celkový výkaz vyplacených položek na udržování zámku březinského ze dne 31. prosince 1936, i. č. 1027, kart. 69.

a nezbytné protipožární pojištění.⁹⁷ Ani pravidelná údržba nic nezmohla se silnými mrazy v roce 1929, jimiž byla zasažena řada dřevin. Některé stromy zůstaly stát v parku poškozeny a živořily zde ještě několik let, než se přistoupilo k jejich kácení.⁹⁸

Jiří Sternberg s manželkou Kunhutou, roz. Mensdorff-Pouilly⁹⁹, trvale obýval hrad Český Šternberk, kam si přestěhoval i některé kusy nábytku z Březiny.¹⁰⁰ Jejich rodina se postupně rozrůstala, jak do ní postupně přibývaly děti. Mezi roky 1922 a 1941 se jim narodilo celkem devět dětí.¹⁰¹ Zámek Březina rodina využívala jako letní sídlo, na které se obvykle stěhovala s potřebným vybavením i služebnictvem. Děti si s sebou dokonce vozily své domácí mazlíčky.¹⁰² Jak přesně zde rekreace dětí a jejich rodičů vypadala, dnes nelze podrobně zrekonstruovat. V létě roku 1939 například najal Jiří pro dvě nejstarší děti – Annu a Zdeňka – trenéra z Rokycan, který je každý den zdokonaloval v tenisové hře.¹⁰³ Situace se nezměnila ani s vypuknutím druhé světové války, kdy sem rodina i nadále jezdila na léto.¹⁰⁴ Na přelomu 30. a 40. let si zámek Březina oblíbil i populární herec Vlasta Burian, který zde společně se svou ženou a kuchařem trávil divadelní prázdniny. Místní jej vídávali nejčastěji na koni, účastnil se také tradičních honů a všechny skvěle bavil při následném posezení. Občas zavítal i mezi místní ochotníky a na fotbal.¹⁰⁵

Vzhledem k zapojení Jiřího Sternberga a jeho rodiny do iniciativy české šlechty v letech 1938 a 1939 byla na jeho majetek, včetně velkostatku Radnice, uvalena v roce 1943 nucená správa.¹⁰⁶ Od této doby pobýval Jiří s rodinou, resp. s manželkou a malými dětmi, pouze na hradě Český Šternberk, kde jim bylo

⁹⁷ Tamtéž, Výkaz výloh spojených s udržováním přírodních krás a historických památek-z nařízení šu 20.z.z. ze dne 9. února 1933, i. č. 1027, kart. 69.

⁹⁸ NA Praha, SPS, Březina, Sternberský lesní úřad na Skřeži, dokument ze dne 21. ledna 1933, i. č. 1027, kart. 69.

⁹⁹ Kunhuta Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly (* 1889 Praha – † 1989 Dírná).

¹⁰⁰ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 40.

¹⁰¹ Anna (* 1922 Český Šternberk), Zdeněk (* 1923 Praha), Karolína (* 1924 Praha), Emanuel (* 1927 Praha), Filip (* 1929 Praha), Terezie (* 1934 Praha), Kašpar (* 1935 Praha), Jan Bosco (* 1936 Praha), Marie Viktorie (* 1941 Praha).

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390–392.

¹⁰² SOA Zámorsk, RA Mensdorff-Pouilly, Nedatovaný dopis Kunhuty Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly Anně Mensdorff-Pouilly, roz. Westphalen zu Fürstenberg, i. č. 326, kart. 19.

¹⁰³ Tamtéž, Dopis Kunhuty Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly Anně Mensdorff-Pouilly, roz. Westphalen zu Fürstenberg ze dne 15. srpna 1939, i. č. 326, kart. 19.

¹⁰⁴ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 53.

¹⁰⁵ VILD, Miroslav. Vlasta Burian si oblíbil zámek Březina, s. 16.

¹⁰⁶ HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích, s. 247.

vymezeno několik pokojů.¹⁰⁷ Po skončení druhé světové války byla nucená správa nad Jiřího majetkem zlikvidována a ten se opět ujal hospodaření na svých statcích. Musel však prokázat, že je státně spolehlivý a jeho majetek nepodléhá konfiskaci na základě Benešových dekretů. O vyjádření, jak se Jiří za války choval a zda se náhodou nezařadil mezi kolaboranty, se na *Zemském národním výboru* dožadoval *MNV Březina*, neboť se zde Jiří několik posledních let nevyskytoval.¹⁰⁸

Vedle toho podal na Jiřího trestní oznámení lesní dohledací úřad v Plzni za spolupráci s Němci, neboť jeho jméno figurovalo na pozvánce na ustavující schůzi výboru pro spolupráci Čechů s Němci z roku 1940.¹⁰⁹ Situaci naštěstí pomohl ozřejmit bývalý předseda *Národního souručenství*, Jan Procházka, který potvrdil, že v roce 1940 přišel na *Okresní úřad v Rokycanech* přípis, kterým bylo úřadu uloženo, aby okamžitě sestavil z význačných lidí okresu asi 20členný výbor *Okrskové skupiny Českého svazu pro spolupráci s Němci v Rokycanech*. Tímto úkolem byl pověřen bývalý komisař policejní správy Dr. Cvachovec, který ovšem neměl v okrese takovou místní znalost, aby mohl návrh sám vypracovat, a tak se obrátil na *Národní souručenství* v Rokycanech se žádostí o pomoc. V tamní kanceláři byl poté sestaven výbor i s určením funkcí, aniž by navrženým byla tato okolnost známa. Okresní úřad svolal poté ustavující schůzi, na níž se přečtením konstatovalo, jaká funkce byla komu přidělena. Za celé funkční období do rozpuštění spolku patrně v roce 1941 byla svolána jediná schůze. Mezi funkcionáři byl za předsedu jmenován Jiří Sternberg, který však nikdy jako předseda neúřadoval.¹¹⁰ Že byl Jiří Sternberg vždy národně uvědomělým a spolehlivým Čechem, stvrdilo v červnu 1946 osvědčení *MNV Český Šternberk*.¹¹¹

Zámek Březina, možná jen jeho část, pronajal Jiří Sternberg od roku 1948 Josefu Stupkovi, který jej zamýšlel využívat jako pension. Živnostenské oprávnění pro provozování výčepní a hostinské činnosti získal Josef Stupka 22. ledna 1948. Nedořešena prozatím zůstala otázka přidělení potřebné koncese.¹¹² Jakési

¹⁰⁷ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 54.

¹⁰⁸ Archiv bezpečnostních složek, Zemský odbor bezpečnosti II., Žádost MNV Březina ze dne 7. července 1945.

¹⁰⁹ Tamtéž, Hrabě Jiří Šternberk, majitel velkostatku Radnice–činnost ve spolku pro spolupráci s Němci, dokument ONV v Rokycanech ze dne 26. června 1945.

¹¹⁰ Tamtéž, Prohlášení bývalého předsedy Národního souručenství ze dne 29. července 1945.

¹¹¹ Tamtéž, Osvědčení MNV Český Šternberk ze dne 12. června 1946.

¹¹² NA Praha, SPS, Březina, Výměr Zemského národního výboru v Praze ze dne 11. ledna 1949, i. č. 1027, kart. 69.

pohostinské zařízení na Březině muselo fungovat jistě v srpnu 1948, kdy se zde konal karneval. Na pořádání večerních zábav upozorňoval správce *Městského musea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, Jaroslav Bílý. Obával se v souvislosti s tím zejména dalšího poškození parku, o které se v předešlých letech postarali mrazy a později také okupanti. Ve svém dopise dále zmínil, že se proslýchá, že se o zámek zajímá ONV za účelem zřízení chorobince. Toto využití by Jaroslav Bílý považoval za nejlepší možné, neboť by „v chorobinci umístění starci a stařeny jistě v parku pouze posedávali a vše by bylo ušetřeno ničení, kterému se dnešní mládež nevyvaruje.“ Naopak nic bližšího mu nebylo známo o přestavbě zámku a plánovaném zřízení koupaliště v místě stávajícího rybníčku.¹¹³

K otázce zřízení pensionu na zámku Březina se vyjadřoval i *Státní památkový úřad*, který se obával, že by budova adaptačními pracemi za zmíněným účelem utrpěla na svém významu. A chránit podle nich bylo třeba i přilehlý park.¹¹⁴ Josef Stupka se na svůj podnik na zámku Březina pokoušel přenést koncesi, které se Jiří Sternberg vzdal v nedalekých Křiších. Ovšem přenášení koncese bylo umožňováno na jiné objekty jen v rámci jedné obce. V tomto případě by se tak jednalo o rozšíření živností hostinských a výčepnických v obci Březina, jejichž počet zde byl podle směrnic ministerstva vnitřního obchodu vyhovující. Se zřetelem na malý počet obyvatel a nepatrný cizinecký ruch v obci nebylo žádosti o koncesi v lednu 1949 s definitivní platností vyhověno.¹¹⁵

V této době byla již uzákoněna revize první pozemkové reformy, na jejímž základě byl 19. ledna 1949 předán zámek Březina s okolním parkem do správy a užívání *Ústřednímu ředitelství státních lesů a statků v Praze*. Nový uživatel se tímto zavázal, že bude zámeckou budovu i pak udržovat v dobrém stavu a veškeré stavební úpravy budou prováděny jen po předchozím souhlasu památkářů. Stejně tak měly být konzultovány i úpravy parku, který neměl být v budoucnu přeměněn na užitkovou zahradu.¹¹⁶ Když se Jiří Sternberg v listopadu 1948 dozvěděl o plánovaném předání zámku, začalo se řešit i budoucí umístění cenné knihovny Kašpara Sternberga, jež byla na zámku uložena ve dvou místnostech. Nejprve se

¹¹³ NA Praha, SPS, Březina, Dopis Jaroslava Bílého, správce Městského musea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech ze dne 14. září 1948, i. č. 1027, kart. 69.

¹¹⁴ Tamtéž, Věc: Březina, zámek. Hostinská a výčepnická živnost, i. č. 1027, kart. 69.

¹¹⁵ Tamtéž, Výměr Zemského národního výboru v Praze ze dne 11. ledna 1949, i. č. 1027, kart. 69.

¹¹⁶ Tamtéž, Velkostatek Radnice – Sternberk, pův. maj. Jiří Sternberg, okres Rokycany – přiděl zámku v Březině podle zák. č. 142/1947 Sb. ze dne 19. ledna 1949, i. č. 1027, kart. 69.

uvažovalo o jejím převozu na Karlštejn,¹¹⁷ později na hrad Křivoklát. Zájem o knihovnu projevil i MNV v Rokycanech pro své městské muzeum. Svou žádost zdůvodňoval především blízkostí muzea od březinského zámku a dále tím, že má muzeum ve svých sbírkách i další předměty vztahující se k osobě věhlasného vědce Kašpara Sternberga.¹¹⁸ Tato argumentace nakonec zvítězila a knihovna byla po dohodě s Jiřím Sternbergem přestěhována do městského muzea v Rokycanech.¹¹⁹

3.2. *Lesnické učňovské školství na Březině (1949–2002)*

V roce 1949 se na březinském zámku usídlilo lesnické učiliště, které zde setrvalo po více než 50 let. Prostory zámku byly beze zbytku adaptovány pro ubytování učňů, učebny a kuchyně.¹²⁰ Od založení učiliště do roku 1962 se zde vyučoval dvouletý učební obor *Tesař*, který absolvovalo celkem 600 žáků. Od roku 1963 se vyučovacím oborem stal *Mechanizátor lesní výroby*, který byl zakončen po třech letech.¹²¹ Vedle učňů využívala v 50. letech rozšířeného hřiště u zámku i místní organizace Sokola, která zde mimo jiné pořádala své tradiční akademie.¹²²

V areálu byly postupně přestavovány stávající objekty a začalo se i s výstavbou nových provozních budov. Škola tak získala nový domov mládeže pro 30 ubytovaných s jednou velkou učebnou, klubovnou, dále areál dílen, garáží, truhlárnu, areál pro výcvik k ovládní hydraulické ruky, trenažéry pro ovládní jednomužných motorových pil a ovládní traktorů k přibližování.¹²³ Škola díky tomu disponovala kvalitním zázemím a nezbytnými pomůckami pro výuku, nicméně z hlediska památkového zejména výstavba provozních budov v bezprostřední blízkosti zámku narušila jeho celkové vyznění uprostřed zámeckého parku. Velkých stavebních úprav doznaly i vnitřní prostory.

¹¹⁷ NA Praha, SPS, Březina, Záznam o návštěvě Jiřího Šternberka ze dne 2. listopadu 1948, i. č. 1027, kart. 69.

¹¹⁸ Tamtéž, Žádost MNV v Rokycanech ze dne 16. března 1949, i. č. 1027, kart. 69.

¹¹⁹ Tamtéž, Knihovna Kašpara Sternberga-Březina, dokument ze dne 27. května 1949, i. č. 1027, kart. 69.

V roce 1984 byla knihovna převezena a instalována v budově městského muzea v Radnicích. HOLMAN, Pavel. Zámecká knihovna hrabat ze Sternbergu..., s. 181.

¹²⁰ SOKA Rokycany, MNV Březina, Ubikace, učebny a kuchyně pro učně školy lesnické, 1952, i. č. 44, kart. 39.

¹²¹ SVÁČINA, Josef, ed. *50 let založení lesnického učňovského školství...*, s. 11.

¹²² SOKA Rokycany, MNV Březina, Akademie Sokola v zámeckém parku, 1959, i. č. 44, kart. 39.

¹²³ SVÁČINA, Josef, ed. *50 let založení lesnického učňovského školství...*, s. 9.

Opravy zámku, jenž byl v roce 1963 po schválení odboru kultury a školské a kulturní komise *ONV v Rokycanech*, zapsán do státního seznamu nemovitých kulturních památek, probíhaly řadu let bez konzultace s památkáři, kteří se již od 50. let zaměřovali více na okolní park. Po několika úpravách fasády v předchozích letech rozhodlo na začátku 70. let lesnické učiliště o výměně oken, které se toho času nacházely v dezolátním stavu a ohrožovaly zdraví učňů.¹²⁴ Po celém západočeském kraji ovšem nemohl ředitel školy sehnat firmu, která by mu nová okna dodala. Nakonec se škole nabídl podnik *Stavoprav Plzeň* s podmínkou, že si škola sama zajistí potřebný materiál. Vyrobená okna čekala ve skladu ještě dva roky, než se podařilo sehnat stavební podnik, který je v roce 1972 zazdil. Výroba a zazdění oken školu přišly na 300 000 Kčs. Současně s výměnou oken nebyla provedena úprava fasády, jejíž oprava se dostala do plánu pro rok 1975.¹²⁵

Lesní učiliště se při zmíněné výměně oken dopustilo pochybení, neboť tyto práce a zejména pak podobu nových oken včas nekonzultovalo s *Krajským střediskem památkové péče a ochrany přírody v Plzni*. Moderní zdvojená okna se od starých lišila v otvíravosti, protože měla ventilaci dole i nahoře, zatímco stará ji měla pouze nahoře. A oproti starým zeleným oknům byla nová krémové barvy.¹²⁶ Památkáři se o jejich výměně dozvěděli 18. července 1973, kdy se jeden z pracovníků účastnil jednání, které mělo určit způsob plánované opravy fasády. Krajské středisko však tuto skutečnost neřešilo až do dubna 1975, kdy byla provedená úprava označena za nezákonnou a bylo nařízeno vybourání oken a zhotovení nových.¹²⁷ Vzhledem k proinvestovaným 300 000 Kčs a skutečnosti, že krajské středisko situaci neřešilo okamžitě, bylo nakonec povoleno zabudovaná okna v objektu ponechat do jejich opotřebení. Veškeré další opravy měly být napříště prováděny po konzultaci s památkáři a po vydání patřičného povolení.¹²⁸ Záhy se tak krajské středisko vyjadřovalo k návrhu oprav fasády, na které byl rozpočet stanoven na 95 613 Kčs.¹²⁹

¹²⁴ Archiv ÚOP Národního památkového ústavu v Plzni, Dopis ředitele Lesnického odborného učiliště Březina ze dne 2. června 1975.

¹²⁵ Tamtéž, Dopis ředitele Lesnického odborného učiliště Březina ze dne 12. června 1975.

¹²⁶ Tamtéž, Dopis ředitele Lesnického odborného učiliště Březina ze dne 2. června 1975.

¹²⁷ Tamtéž, Dopis ředitele Lesnického odborného učiliště Březina ze dne 12. června 1975.

¹²⁸ Tamtéž, Dopis místopředsedy KNV v Plzni ze dne 26. června 1975.

¹²⁹ Tamtéž, Oprava fasád budov v učilišti.

Na počátku 80. let se v havarijním stavu nacházela střešní krytina. Ta se částečně opravovala v předešlých letech velmi často, neboť do objektu téměř každým rokem zatékalo. V roce 1982 se konečně přistoupilo k její generální opravě.¹³⁰ Správce zámku tehdy žádal, zda by mohl být místo pálených tašek použit jako krytina plech. Krajské středisko této žádosti vyhovělo vzhledem k tehdejším dodavatelským možnostem a nízké kvalitě pálených tašek za podmínky, že bude střecha barevně sjednocena a stejný materiál bude použit i na úžlabí a oplechování komínů. Zdůraznil, že je však třeba tuto krytinu chápat jako dlouhodobé provizorium, které bude možné změnit při příští celkové opravě střech.¹³¹

V roce 1987 střední odborné učiliště lesnické znovu obracelo pozornost k oknům, když se památkářů tázalo, zda by bylo možné při opravách zámku použít typizovaná okna. Od krajského střediska v tomto směru obdrželo zamítavou odpověď se zdůvodněním, že zámek Březina je nemovitou kulturní památkou druhé kategorie. Při úpravě a opravě interiéru a exteriéru je tak třeba uplatňovat hledisko památkové péče, ať již v případě výměny oken nebo opravě ostatních prvků, jako jsou okenice, dveře a další.¹³² Není proto jasné, zda škola k výměně oken za těchto podmínek, jež s sebou jistě nesly vyšší náklady, přistoupila. O tři roky později, v roce 1990, se na zámku Březina prováděla oprava fasád. Lesnické učiliště s památkáři konzultovalo použití nátěru značky Synbal, který je podle nich trvanlivější než vápenná omítka a navíc umožňuje tónování.¹³³ Krajské středisko zmíněný nátěr nedoporučilo a navrholo při opravách použít jiný vhodný přípravek, který je navíc ekologicky nezávadný.¹³⁴

¹³⁰ Archiv ÚOP Národního památkového ústavu v Plzni, Žádost středního odborného učiliště lesnického ze dne 23. února 1982.

¹³¹ Tamtéž, Krytina na zámku Březina, dokument ze dne 29. března 1982.

¹³² Tamtéž, Vyjádření Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Plzni k použití atypických prvků v objektu Březina ze dne 22. ledna 1987.

¹³³ Tamtéž, Žádost středního odborného učiliště lesnického ze dne 14. srpna 1990.

¹³⁴ Tamtéž, Oprava fasády zámku v Březině, dokument ze dne 12. září 1990.

Na sklonku roku 1992 byl zámek Březina na základě restitučního zákona vydán synovi původního majitele, Zdeňku Sternbergovi. Ten měl při této příležitosti vyjádřit spokojenost nad stavem a údržbou zámku. Tehdejšího ředitele Jiřího Kordu ujistil, že lesnické učiliště může na Březině zůstat i nadále, a nabídl škole nájemní smlouvu. Placení nájemného po škole nový majitel vyžadoval jen symbolicky, neboť byla jeho výše stanovena na 1 Kčs.¹³⁵ Učiliště zde v roce 1999 oslavilo 50. výročí od svého založení a zámek využívalo ještě tři roky, než se v roce 2002 odstěhovalo. Od této doby je objekt prázdný, bez trvalého využití.¹³⁶

¹³⁵ SVÁČINA, Josef, ed. *50 let založení lesnického učňovského školství...*, s. 9.

¹³⁶ ŠOPEJSTALOVÁ, Božena. *Zámek v Březině zívá prázdnotou*, s. 15.

4. ČESKÝ ŠTERNBERK

Hrad Český Šternberk, tyčící se na skalnatém ostrohu nad řekou Sázavou, byl rodovým sídlem Sternbergů již od svého založení v roce 1241.¹³⁷ Ke krátkému přerušení vlastnictví tímto rodem došlo za vlády Jiřího z Poděbrad, kdy byl hrad obléhán, dobyt a pobořen.¹³⁸ S nástupem Jagellonců byl hrad navrácen Sterbergům, kteří jej nepřetržitě vlastnili až do roku 1712¹³⁹, kdy pro hrad začíná druhé – tentokrát mnohem delší – intermezzo bez Sternbergů. Hrad se do jejich rukou dostal zpět až v roce 1841, kdy jej koupil Zdeněk Sternberg z vedlejší, konopištské větve.¹⁴⁰

Původně gotický hrad prošel během staletí četnými úpravami. Na konci 15. a počátkem 16. století byl poškozený hrad obnoven ve stylu pozdní, tzv. jagellonské gotiky, z kteréžto doby se zde dochovaly některé charakteristické prvky. Zdokonalen byl zejména obranný systém stavbou jižní válcové věže s cimbuřím a předsunuté bašty cca 200 m od vlastního hradu.¹⁴¹ Obranná funkce však postupně ztrácela na významu a objekt bylo naopak nutné přizpůsobovat zvyšujícím se nárokům na bydlení. Raně barokní přestavba spojila jednotlivé články středověkého hradního objektu v jednotný celek a v 60. letech 17. století vtiskl několika reprezentačním místnostem novou podobu vlašský umělec Carlo Brentano svou štukovou výzdobou.¹⁴² Zejména interiéry, resp. jejich zařízení bylo později upravováno v duchu následujících slohů a módních trendů, avšak do počátku 20. století lze za nejvýraznější, vzhledem ke svému rozsahu, označit právě zmíněnou pozdně gotickou a raně barokní přestavbu. Z větších stavebních úprav

¹³⁷ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 1.

¹³⁸ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl patnáctý*, s. 78.

¹³⁹ V roce 1712 došlo smrtí Jana Václava k vyměření rodové větve Holických ze Sternberga. Jedinou dědičkou majetku se stala Anna Marie Amabilie, provdaná za hraběte z Götzenu. Prostřednictvím jejich jediné dcery přešel hrad do držení hrabat z Roggendorfu. V této době však panství hospodářky upadalo a muselo být postupně rozprodáno – až nakonec v roce 1760 došlo i na samotný Český Šternberk. Tehdy jej koupil Michal hrabě Čejka z Olbramovic, od kterého jej po 35 letech koupil zemský advokát Ferdinand svobodný pán Hirsch ze Sternfeldu. Panství pak držely jeho děti, syn Adolf a dcera Luisa, provdaná hraběnka Somsich de Saard. Její syn pak v roce 1841 prodal panství Zdeňku Sternbergovi.

NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 3.

¹⁴⁰ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 3.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 8–10.

¹⁴² TYWONIAK, Jiří. Carlo Brentano a raně barokní přestavba hradu Č. Šternberk, s. 294.

stojí za zmínku ještě výstavba tzv. dolního zámku pro provozní a hospodářské účely, který v roce 1751 ze severu uzavřel dolní nádvoří¹⁴³, vybudování rozsáhlé terasy a později, v roce 1829, mostu přes hradní příkop na jižní straně.¹⁴⁴

4.1. Zpátky do rukou Sternbergů (1841–1907)

Když se počátkem 40. let 19. století majitel radnického panství a úspěšný podnikatel Zdeněk Sternberg¹⁴⁵ z konopišťské větve dozvěděl o možnosti koupit staré rodové sídlo, hrad Český Šternberk, jehož majitel nosil jméno Sternberg naposledy v roce 1712, neohlížel se na peníze a ustoupil tehdy od možnosti výhodné koupě panství Zbiroh se zámkem a rozlehlými lesy, které bezprostředně sousedilo s jeho radnickým panstvím.¹⁴⁶ Zdeněk Sternberg se tak postupně stal majitelem panství Radnice, Český Šternberk a v roce 1868 k majetku přikoupil ještě velkostatek Jemniště.¹⁴⁷ Tento celek vlastnil až do své smrti v roce 1900, kdy po něm velkostatek Radnice se zámkem Březina a velkostatek Český Šternberk zdědil jeho nejstarší syn Alois,¹⁴⁸ a velkostatek Jemniště druhorozený syn Filip.¹⁴⁹ Bezdětný Alois zemřel však pouze o sedm let po svém otci a majetek odkázal svému, tehdy 18letému synovci, Jiřímu Sternbergovi¹⁵⁰. Jiřího otec Filip však na správu dohlížel a na majetek radnického a českošternberského velkostatku měl formálně užívací právo až do své smrti v roce 1924.¹⁵¹

Hrad však v době, kdy jej Zdeněk Sternberg v polovině 19. století kupoval, nebyl místem, které by mohlo svým pohodlím konkurovat březinskému zámku, a proto jej využíval pouze příležitostně. Tento fakt se musel nutně podepsat na celkovém stavu hradu. Podnikaly se zde patrně jen lokální úpravy a příliš se

¹⁴³ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 15.

¹⁴⁴ KOPEČEK, Josef. *Český Šternberk*, nestránkováno.

¹⁴⁵ Zdeněk (též Zdenko) Sternberg (* 1813 Pohořelice – †1900 Wien), čtvrtý syn Josefa Leopolda hr. Sternberga a Marie Karoliny hr. Walsegg.

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*. 2000, s. 387–390.

¹⁴⁶ VOTÝPKA, Vladimír. *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga*, s. 29–30.

¹⁴⁷ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 15.

¹⁴⁸ Alois Sternberg (* 1850 ? – †1907 Jemniště).

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390.

¹⁴⁹ Philipp (též Filip) Sternberg (* 1852 Březina – †1924 Jemniště).

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390.

¹⁵⁰ Jiří Douglas Sternberg (* 1888 Praha – †1965 Bruneck).

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 390.

¹⁵¹ TITTEL, Ignaz. *Schematismus landtäflichen Güter, grösserer Rustikalwirtschaften, Beamten und Pächter*, s. 366–367.

nedbalo ani o opravu zdiva a fasád.¹⁵² Podle kupní smlouvy si měly Somsichové ze Saardu odvést veškeré vnitřní zařízení, vyjma několika obrazů na stěnách.¹⁵³ Zdeněk si tak pro své občasně návštěvy zařídil pouze tři místnosti, a to navíc velmi spoře. Podle vzpomínek tradovaných v rodině Sternbergů „neměl [Zdeněk] příliš velký cit pro umění, byl spíše praktický, a tak nechal vyrobit u venkovského truhláře jen prostý dřevěný nábytek.“¹⁵⁴ Na druhou stranu by byla mylná i představa, že zůstaly místnosti hradu po dobu 58 let, kdy jej vlastnil Zdeněk Sternberg, zcela prázdné. Inventární seznam pořízený v roce 1900 totiž obsahuje desítky či spíše stovky kusů nábytku, dalšího zařízení a dekorací rozčleněných dle jednotlivých místností. Z prostého soupisu není bohužel patrná umělecká či historická hodnota mobiliáře.¹⁵⁵ Nicméně již na prahu 20. století, v letech 1904–1905, byly za Zdeněkovy syna Aloise učiněny úpravy, jež byly zásadní z hlediska budoucího využití hradu pro účely trvalého bydlení. Vedle základních stavebních oprav, sem byla zavedena voda a elektřina.¹⁵⁶

4.2. Majitelem Jiří Sternberg (1907–1943)

V letech 1910–1911, kdy je již vlastníkem Jiří Sternberg, probíhaly úpravy *Rytířského sálu* (též *Sál předků*), který sloužil dlouhá léta předtím jako chrámová loď k vedlejší kapli sv. Šebastiána, a tak se v něm nacházely pouze prosté kostelní lavice. Zrušen zde byl původní barokní rovný strop a vyklenut vyšší tak, aby se sál stal honosnějším. Při zvednutí stropu došlo ke zrušení oválné barokní nástropní malby Nejsvětější Trojice, která nebyla příliš umělecky ceněna.¹⁵⁷ Na nový strop byly poté zavěšeny dva lustry z českého křišťálu. Nejprve však byly v Novém Boru vyrobeny makety těchto lustrů, aby se zjistilo, jak budou nové lustry v místnosti vypadat.¹⁵⁸ Z různobarevných částí byly sestaveny parkety tak, aby vytvořily rastr

¹⁵² LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Český Šternberk: hrad a zámek*, nestránkováno.

¹⁵³ VOTÝPKA, Vladimír. *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga.*, s. 31.

¹⁵⁴ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 40.

¹⁵⁵ SOA Praha, Rodinný archiv Šternberků, Inventář zámku Český Šternberk roku 1900, i. č. 343, kart. 24.

¹⁵⁶ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Český Šternberk: hrad a zámek*, nestránkováno.

¹⁵⁷ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 33.

¹⁵⁸ Vzpomínky Zdeňka Sternberga, zaznamenala Petra Kyselová během prohlídky pro průvodce a průvodkyně dne 21. července 2006.

složený z rodového znamení – osmihroté hvězdy –, a nahradily tím starší červenou dlažbu. Během těchto úprav vznikly na stěnách i čtyři olejomalby zachycující hrad Český Šternberk ze čtyř světových stran.¹⁵⁹

Do historie objektu se výrazně zapsal rok 1921, kdy se sem přestěhoval Jiří Sternberg se svou manželkou Kunhutou, roz. Mensdorff-Pouilly¹⁶⁰. Hrad byl napříště trvale obýván majitelem a jeho postupně se rozšiřující rodinou. Objekt je také znovu zařizován pomocí nábytku přivezeného z Jemniště, Březiny a stylových kusů z Vídně, kde Jiří právě prodal nemovitosti, které tam vlastnil.¹⁶¹ Postupně se začaly zařizovat jednotlivé místnosti tak, aby vyhovovaly nárokům majitelů a přizpůsobily se provozu hradu. Nahlédneme-li do dopisů Kunhuty, které adresovala své matce a sestře Viktorii, najdeme mnoho zmínek o úpravách a přemístování nábytku. V jednom z dopisů najdeme i zmínku o okolnostech zřízení kaple sv. Jiří v oválné věži na terase: „*Včera odpoledne jsme dělali pořádek v jednom z kumbálů na různé harampádí a při této příležitosti jsme objevili velmi krásný a starý barokní oltář, jehož dřevorezy se velice dobře dochovaly. Napadlo nás tak zřídit časem kapli v oválné věži.*“¹⁶² V nové kapli byl instalován nejen tento oltář, ale nad vchod byl umístěn i gotický reliéf s Pannou Marií, jehož přesný původ není znám. Víme jen, že předtím stál na chodbě v přízemí vedle sedmi hradebnic, které se zachovaly z bývalé výzbroje hradu. Kaple sv. Jiří byla slavnostně vysvěcena v roce 1923.¹⁶³

Vnitřní vybavení hradu začala obohacovat i sbírková činnost tehdejšího majitele. *Třicetiletá válka v soudobých obrazech* je název katalogů, který sice Jiří ke své sbírce vytvořil až v letech 1958–1959, ale samotné rytiny se na hradě objevují společně s jeho osobou již od 20. let.¹⁶⁴ Sbírková rytina, zahrnující období mezi roky 1618–1648, dosáhla nakonec počtu celkem 545 kusů a dodnes patří k největším

¹⁵⁹ Autorem olejomalb je Bohumír Roubalík, který se na nich inspiroval staršími rytinami. NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 33.

¹⁶⁰ Kunhuta Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly (* 1889 Praha – † 1989 Dírná).

¹⁶¹ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 38–40.

¹⁶² Přeloženo autorem, originál v německém jazyce: „*Gestern Nachmittag unterhielten wir uns dait in einer alten Rumpelkammer heranzukamen und fanden wir bei der Gelegenheit einen sehr schönen alten Barokaltar mit Schnitzereien, die sehr gut erhalten sind. Wir kamen dadurch darauf mit der Zeit am Hof in den runden Turm eine Kapelle einzurichten.*“
SOA Zámorsk, RA Mensdorff-Pouilly Chotělice, Dopis Kunhuty Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly Anně Mensdorff-Pouilly, roz. Westphalen zu Fürstenberg ze dne 29. června 1921, i. č. 326, kart. 19.

¹⁶³ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Český Šternberk: hrad a zámek*, nestránkováno.

¹⁶⁴ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 24–25.

svého druhu.¹⁶⁵ Zahrnuje obrazy bitev, obléhání měst, pevností apod., vyobrazení politických a náboženských událostí, portréty významných osobností, pamflety, propagandistické letáky nebo veduty pocházející ze zmíněného období.¹⁶⁶ Rytiny však nebyly jedinou věcí, která poutala Jiřího pozornost. Byl totiž velkým obdivovatelem Vermeera van Delft, a proto si nechal namalovat kopie některých jeho obrazů, které dnes najdeme v expozici hradu. Vedle Jiřího mezi sběratele patřila jeho matka Karolína,¹⁶⁷ jež našla zalíbení ve stříbrných miniaturách, a otec Filip, který nashromáždil skromnou sbírku dýmek.¹⁶⁸

Ve službách rodiny působil také malíř Josef Steiner, který je autorem celé řady obrazů – většinou kopií (např. obraz Jiřího z Poděbrad – originál v Častolovicích, *Malíř v ateliéru* od Vermeera van Delft – originál ve Vídni)¹⁶⁹. Zajímavý je z hlediska genealogického obrazový rodokmen Sternbergů zahrnující ve vývodu pět pokolení s celkovým počtem 62 obrazů.¹⁷⁰ Jednalo se o zmenšené kopie zhotovené olejovou barvou na měděné desky o rozměrech 13x19 cm. V přípravné fázi bylo nutné najít vhodné obrazy, které se často nacházely za hranicemi republiky – v Německu, Rakousku a Maďarsku. Většina majitelů však vyšla žádosti Jiřího Sternberga vstříc a obrazy ochotně zapůjčila. Některé kopie tvořil Steiner ve Vídni, jiné při pobytech přímo na Českém Šternberku.¹⁷¹

Ke komfortu rodiny jistě přispělo zavedení ústředního topení, které bylo vybudováno ve všech obytných místnostech. Chybělo pouze v *Rytířském sálu* a *Žlutém salonku*.¹⁷² Hrad byl tehdy zaplněn do poslední místnosti, neboť se Jiřímu s Kunhutou postupně narodilo devět dětí. Další místnosti obýval personál – chůvy, uklízečky, sluhové a domácí učitelé. Jiří měl hodně práce s obhospodařováním lesů a polí, zatímco jeho žena se věnovala výchově dětí a za pomoci personálu zajišťovala chod domácnosti.¹⁷³ Na hradě tak muselo být každý den rušno kromě

¹⁶⁵ STERNBERG, Zdeněk. *Hrad Český Šternberk*.

¹⁶⁶ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 24.

¹⁶⁷ Karolína Sternberg, roz. Thurn-Valsassina (* 1863 Bleiburg – † 1944 Podlesí).

¹⁶⁸ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 24.

¹⁶⁹ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, 27.

¹⁷⁰ Tento počet nezahrnuje generaci Jiřího potomků, resp. portrét nejstaršího syna, Zdeňka. Celkem tedy soubor čítá 63 obrazů.

¹⁷¹ HRABĚ ZE STERNBERGU, Jiří. *Galerie hrabat ze Sternbergu*, s. 18 [2].

¹⁷² Vzpomínky Zdeňka Sternberga, zaznamenala Petra Kyselová během prohlídky pro průvodce a průvodkyně dne 21. července 2006.

¹⁷³ DOČEKAL, Boris. *Osudy českých šlechticů...*, s. 67.

léta, které rodina pravidelně trávila na zámku Březina.¹⁷⁴ Když rodina odjela, zůstal na Českém Šternberku pouze správce. Sem také spadají počátky provádění na hradě. Objekt byl sice pro veřejnost uzavřen, ale správce občas za úplatu provázal. Rodina to podle syna tehdejšího majitele, Zdeňka Sternberga, věděla, ale nemluvilo se o tom. Kromě toho byla někdy povolena prohlídka některým skupinám nebo organizacím, které si ji předem dojednaly.¹⁷⁵

Prosperita panství a velkostatku se vždy logicky promítala do stavu hradů a zámků. Do pozemkového vlastnictví, z něhož bylo možné tyto objekty udržovat, ve 20. letech výrazným způsobem zasáhla pozemková reforma. Jestliže mezi lety 1906 a začátkem pozemkové reformy došlo k mírnému nárůstu celkové rozlohy velkostatku z 3064,93 ha¹⁷⁶ na 3083 ha¹⁷⁷, svědčí to o vyváženém hospodaření. Pozemková reforma byla na velkostatku Český Šternberk prováděna především v letech 1923–1927, ale ke konečnému dořešení došlo až v roce 1937.¹⁷⁸ Podle statistiky z roku 1933 bylo z 3083 ha 666 ha rozparcelováno, 349 ha připadlo na zbytkové statky a 1647 ha bylo po četných žádostech Jiřího Sternberga ze záboru propuštěno. Zbývajících 421 ha bylo tehdy ještě v záboru ponecháno.¹⁷⁹ Jednou z nemovitostí, která byla původnímu majiteli ponechána, byl památkově chráněný hrad Český Šternberk. Stejně jako ostatní nemovitosti měl být i on udržován v dobrém stavu a stavební úpravy mohly být navíc prováděny pouze po dohodě a souhlasu *Státního památkového úřadu*.¹⁸⁰ Těžiště hospodaření se stejně jako na řadě dalších velkostatků přesunulo na lesní hospodářství. I přes pozemkovou reformu a hospodářskou krizi ve 30. letech se zdá, že majetek ve správě Jiřího Sternberga prosperoval.¹⁸¹

¹⁷⁴ SOA Zámorsk, RA Mensdorff-Pouilly Chotělice, Nedatovaný dopis Kunhuty Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly Anně Mensdorff-Pouilly, roz. Westphalen zu Fürstenberg, i. č. 326, kart. 19.

¹⁷⁵ Český Šternberk je v dobrých rukou. *Deník Metro*, s. 8.

¹⁷⁶ TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und Grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, s. 536.

¹⁷⁷ LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v Čechách*, s. 657.

¹⁷⁸ SOA Praha, VS Český Šternberk, Pozemková reforma. i.č. 540, kart. 156.

¹⁷⁹ LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v Čechách*, s. 657.

¹⁸⁰ SOA Praha, VS Český Šternberk, Pozemková reforma. i.č. 540, kart. 156.

¹⁸¹ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 47–48.

4.3. Pod nucenou správou a v mezidobí (1943–1949)

Kromě běžných těžkostí, které zasáhly všechny obyvatele, se život na hradě výrazným způsobem nezměnil ani po rozbití Československa a vypuknutí druhé světové války.¹⁸² Díky zapojení Jiřího Sternberga do iniciativy české šlechty, která nejprve prezidentu Benešovi a pak i prezidentu Háchovi vyjadřovala svou loajalitu, byla na jeho nemovitý majetek uvalena nucená správa. K ustanovení nucené správy došlo 3. března 1943 rozhodnutím *Bodenamt für Böhmen und Mähren (Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu)* na základě §1 vládního nařízení ze dne 21. března 1939. Správcem se stal příslušník SS Vincenz Röder,¹⁸³ kterého později nahradil F. Würfel.¹⁸⁴

Rodině bylo v Českém Šternberku vymezeno jen několik místností, zbytek byl zapečetěn a začal se sepisovat inventář vnitřního mobiliáře. Hrad byl naštěstí ušetřen toho, aby se do něj nastěhovaly vojenské jednotky, neboť po předpokládaném vítězství zamýšleli Němci udělit objekt některému ze zasloužilých důstojníků. I když se rodina ocitla v hmotné nouzi, protože Jiřího výdělek jako nočního hlídače na stavbě nedaleké dálnice k zabezpečení celé rodiny nestačil, byla jim zachována alespoň střecha nad hlavou.¹⁸⁵ Takové štěstí neměla Jiřího sestra Terezie, provdaná za Františka Mensdorffa-Pouilly, a jeho matka Karolína, kteří do této doby společně obývali nedaleký zámek Jemniště. Během dvou týdnů se muselo na Český Šternberk přestěhovat veškeré vnitřní vybavení z Jemniště a rodina se uchýlila do tamní hájovny v Podlesí.¹⁸⁶

Po skončení druhé světové války se začalo s nápravou majetkových křivd učiněných v období nesvobody. Na Českém Šternberku byla likvidace nucené správy prováděna již od květnových dnů roku 1945, kdy také Jiří fakticky převzal zpět správu svého majetku. Úřední likvidace nucené správy však zabrala ještě několik měsíců. V polovině září 1945 sdělil *Zemský národní výbor*, že nemá námitek, aby se bývalý vlastník ujal držby a správy svého majetku a k jeho

¹⁸² ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 52–53.

¹⁸³ SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa majetku 1914–1947, i. č. 538, kart. 156.

¹⁸⁴ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 54.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 55–56.

¹⁸⁶ SOA Zámorsk, RA Mensdorff-Pouilly Chotělice, Nedatovaný dopis Kunhuty Sternberg, roz. Mensdorff-Pouilly Anně Mensdorff-Pouilly, roz. Westphalen zu Fürstenberg, i.č. 326, kart. 19.

protokolárnímu předání došlo ve dnech 15. a 16. listopadu 1945.¹⁸⁷ Jiří Sternberg musel však současně prokázat, že je státně spolehlivou osobou a jeho majetek nepodléhá dekretům o konfiskaci majetku Němců, Maďarů a zrádců. Osvědčení mu v této záležitosti v červnu 1946 vydal *MNV v Českém Šternberku*,¹⁸⁸ a tak se život na hradě mohl pomalu vracet do starých kolejí. Opět bylo obnoveno příležitostné provádění po hradě, které bylo v době pod nucenou správou zakázáno. Tentokrát prováděly děti Jiřího Sternberga, bez vstupenek, jen u vchodu stála pokladnička pro příspěvky na údržbu.¹⁸⁹ Na Český Šternberk se také stěhují Kunhutiny rodiče a sestra Viktorie, kterým byl na základě Benešových dekretů zkonfiskován zámek Chotělice, neboť se před válkou přihlásili k německé národnosti.¹⁹⁰ Nejprve byli internováni v novobydžovském táboře, po propuštění z něj a přestěhování na Český Šternberk figurují na tamním seznamu Němců určených k odsunu.¹⁹¹

V roce 1946 se stal Jiří předsedou místního národního výboru, ale ve funkci nezůstal dlouho. Šlechta se totiž po nástupu komunistů k moci opět stala nežádoucí skupinou. Ani ta její část, která za války zachovala věrnost českému státu, nezůstala ušetřena a na základě revize první pozemkové reformy přišla o zbytek svého majetku. Jiří Sternberg v té době vlastnil v okolí Českého Šternberku 1791 ha lesů, 265 ha zemědělské půdy a budovy na nich stojící. Kromě hradu šlo o různá hospodářská stavení. Zemědělský a lesní majetek s některými dalšími nemovitostmi byl dle protokolu znárodněn dne 19. června 1948. Revizní komise ministerstva zemědělství tehdy potvrdila, že hrad Český Šternberk s okolními třemi hektary zůstává nadále soukromým majetkem Jiřího Sternberga. *Památkový úřad* v Praze měl tehdy dokonce přislíbit příspěvek ve výši 80 000 Kčs na opravu šindelové střechy, která se právě prováděla.¹⁹²

Znárodnění hradního objektu přišlo na řadu o necelý rok a půl později, dne 11. listopadu 1949. Z rukou původního majitele byl hrad odevzdán *Národní kulturní komisi*, zbývající pozemky převzalo ministerstvo zemědělství. Na pořad jednání se

¹⁸⁷ SOA Praha, VS Český Šternberk, Šternberský lesní úřad a správa majetku 1914–1947, i. č. 538, kart. 156.

¹⁸⁸ Archiv bezpečnostních složek, Zemský odbor bezpečnosti II., Osvědčení MNV Český Šternberk ze dne 12. června 1946.

¹⁸⁹ ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 54.

¹⁹⁰ GILAR, Štěpán. *Rodinný archiv Mensdorffů-Pouilly-Chotělice*, s. 4–6.

¹⁹¹ Nakonec byli z odsunu vyloučeni. Kunhutiny rodiče umírají v Českém Šternberku v roce 1948, sestra Viktorie v roce 1960.

SOKA Benešov, AO Český Šternberk, Seznam Němců, i. č. 25, kart. 1.

¹⁹² SOA Praha, VS Český Šternberk, Revize pozemkové reformy 1948, i. č. 540, kart. 156.

nepřímo dostal i osud dosavadního majitele a jeho rodiny, když byl Jiří navržen na funkci správce objektu a tento záměr byl prosazován zástupci místní organizace KSČ, Karlem Frkem a Karlem Fořtem.¹⁹³ Vzpomínky Jiřího syna Zdeňka zachycují osudové jednání, kdy „zástupci správních úřadů a funkcionáři komunistické strany [...] zasedli pod obrazy předků šternberského rodu a na starožitný stůl před sebou rozložili úřední lejstra. Předsedající, vysoký činitel z ministerstva zemědělství [Ing. Jiří Dvořák] přečetl text vyvlastňovací listiny o záboru a převedení majetku Sternbergů do vlastnictví státu. [...] Slovo si překvapivě vzal předseda místní organizace KSČ soudruh Frk a ke zděšení delegace z Prahy“ navrhl „pana hraběte“ do funkce správce se zdůvodněním, že tento požadavek plně odpovídá vůli místního lidu.¹⁹⁴

4.4. Státní hrad Český Šternberk (1949–1992)

Po předání hradu Český Šternberk 11. listopadu 1949 do národní správy následovalo o měsíc později i předání movitého majetku s uměleckou a historickou hodnotou. Zavedení národní správy se nevztahovalo na předměty každodenního použití, běžné šatstvo, vybavení domácnosti a osobní věci. Seznam předmětů, které rodině zůstaly ponechány, byl zpřesňován v únoru 1950.¹⁹⁵ Za přítomnosti Jiřího Sternberga a za součinnosti s ním byl *Národní kulturní komisí* sepsán inventarizační soupis vnitřního vybavení, který byl dokončen 29. března 1950. Obsahoval 115 listů s mobiliářem Českého Šternberka a 51 listů vybavení v majetku Terezie Mensdorffové pocházejícího ze zámku Jemniště, které bylo na Českém Šternberku uloženo od roku 1943. Každá část vnitřního zařízení a sbírek (3088 položek z Českého Šternberku a 789 z Jemniště) byla opatřena razítkem *Národní kulturní komise*, označena číslem zámeckého objektu a inventarizačním číslem.¹⁹⁶ Na hrad Český Šternberk, jenž byl určen ke zpřístupnění, byl ovšem také svážen kulturně a historicky cenný mobiliář z objektů, které naopak ke zpřístupnění veřejnosti

¹⁹³ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, i. č. 1290, kart. 59.

¹⁹⁴ VOTÝPKA, Vladimír. *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga*, s. 104–105.

¹⁹⁵ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Doplnění výměru okresního národního výboru ve Vlašimi (ze dne 11. prosince 1949) ze dne 20. února 1950, i. č. 1290, kart. 59.

¹⁹⁶ Tamtéž, Inventarizační soupis vnitřního zařízení a sbírek zámku Český Šternberk ze dne 29. března 1950, i. č. 1290, kart. 59.

určeny nebyly. Svozy pocházely ze zámků Červené Pečky, Soutice a Světlá nad Sázavou.¹⁹⁷

Nedlouho poté došlo 14. července 1951 k požáru v dolním zámku, který vypukl po zásahu bleskem. Byly zničeny zejména předměty ze svozu z Červených Peček a zachráněné předměty byly narychlo přenášeny do jiných místností, což později ztížilo jejich identifikaci. Vystěhovaný mobiliář byl uložen do místností, kde již byl předtím uskladněn jak kmenový nábytek, tak svozový. Kromě toho se musely vyklidit dvě místnosti pro *Zemědělský archiv* a tři místnosti pro vrátného, jehož byt byl požárem rovněž zničen. Skladištní prostory se tak v důsledku této události zaplnily nad únosnou mez. Mezi 6. srpnem a 19. zářím 1953 prováděli pracovníci *Státní památkové správy*, nově vytvořené instituce pro oblast památkové péče, revizi mobiliáře uloženého na Českém Šternberku. Zaměřili se zejména na svozy a odepsali 13 předmětů z Červených Peček, které byly prokazatelně zničeny při požáru. Naopak „papírově“ přibyly předměty, které byly původně přivezeny bez dokladů, nebo omylem přiřazeny do inventáře ze zámku Soutice.¹⁹⁸ Revidován byl i mobiliář z majetku Terezie Mensdorff-Pouilly, který byl na hradě uložen¹⁹⁹ a k datu 19. září 1953 předán do správy státního hradu Český Šternberk.²⁰⁰

Soupisová skupina provádějící revizi tehdy upozorňovala, že inventář v přeplněných místnostech značně trpí, neboť v nich není možný pravidelný a dostatečný úklid. Tímto stavem trpěly zejména koberce, které přes některá dílčí opatření podléhaly zkáze molů. V závěru bylo doporučeno, aby byly z hradu co nejdříve odvezeny eliminované předměty, aby došlo alespoň k částečnému uvolnění přeplněných prostor.²⁰¹ K rychlé nápravě situace bohužel nedošlo. Protokol z roku 1959 dokumentující stav inventáře shledal opět celou řadu závad v umístění mobiliáře pocházejícího zejména ze svozů: „*Předměty byly do skladištních prostor přímo nacpány a navršeny bez jakéhokoli uspořádání až ke stropům a mnohdy*

¹⁹⁷ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Revisní zpráva o soupisu mobilního inventáře na státním hradu Český Šternberk ze dne 18. září 1953, i. č. 1290, kart. 59.

¹⁹⁸ Tamtéž, Revisní zpráva o soupisu mobilního inventáře na státním hradu Český Šternberk ze dne 18. září 1953, i. č. 1290, kart. 59.

¹⁹⁹ Tamtéž, Revisní zpráva o soupisu mobilního inventáře z majetku pí. Mensdorffové na st. hradu Český Šternberk, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰⁰ Tamtéž, Protokol o převzetí inventáře z majetku pí. Mensdorffové ze dne 19. září 1953, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰¹ Tamtéž, Přípomínky k revisní zprávě, i. č. 1290, kart. 59.

nebyl možný ani vstup do místnosti nebo k oknům.“²⁰² Celou situaci ještě zhoršilo značné poškození střechy, jejíž řádná oprava nebyla přes četné urgencye správce Jiřího Sternberga v posledních letech ze strany stavebních podniků realizována.²⁰³ „Tím se stalo, že do místností zvláště ve III. patře zatékalo, stropy místností byly promáčeny a předměty v nich umístěné značně poškozeny.“ Střecha byla nakonec jen provizorně opravena lepenkou.²⁰⁴

Z vnitřního vybavení se tak přirozeně největšího prostoru a péče dostávalo předmětům umístěným přímo na trase návštěvnického okruhu. Za poplatek – 10 Kčs pro dospělé, 5 Kčs pro školní mládež a vojáky a 3 Kčs pro děti do 10 let – mohli návštěvníci v turistické sezóně shlédnout kompaktní interiéry šlechtického sídla.²⁰⁵ Pro řadu návštěvníků se stala prohlídka s bývalým majitelem nezapomenutelná. Své poděkování za krásný výklad zaslali Jiřímu Sternbergovi v roce 1952 například účastníci Škodových závodů v Praze.²⁰⁶ V expozici hradu naštěstí došlo pouze k minimálním ztrátám, které byly způsobeny ojedinělými případy krádeže. V roce 1958 došlo ke krádeži jednoho kusu kamzičích parůžků nepatrné hodnoty²⁰⁷ a o rok později ohlásila průvodkyně Terezie Sternbergová odcizení dvou pistolí. Pachatelé nebyli vzhledem k velkému počtu návštěvníků veřejnou bezpečností vypátráni.²⁰⁸ Záznamy o dalších krádežích v následujících letech nebyly v archivních dokumentech dohledány, nelze je však bohužel vyloučit.²⁰⁹

²⁰² NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Protokol o předání a převzetí movitého majetku kulturní povahy instalovaného a uskladněného na státním hradu Českém Šternberku, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰³ Vlastní zámecká budova byla kryta přírodní břidlicí a z části šindelem. Opravu střech vyžadující přeložení zahájila Charita Praha, avšak po likvidaci tohoto podniku se přes usilovnou snahu nepodařilo najít stavební podnik, který by tuto nálehavou opravu provedl. Dále bylo nutné zrevidovat krovové konstrukce a provést klempířskou opravu značně sešlého střešního oplechování.

NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Protokol o odevzdání státního hradu v Českém Šternberku ze dne 10. května 1960, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰⁴ Tamtéž, Protokol o předání a převzetí movitého majetku kulturní povahy instalovaného a uskladněného na státním hradu Českém Šternberku, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰⁵ LÍBAL, Dobroslav et al.. *Český Šternberk – státní hrad a okolí*, s. 1.

²⁰⁶ SOA Praha, RA Šternberků, Poděkování účastníků zájezdu Škodových závodů v Praze Jiřímu Sternbergovi ze dne 16. září 1952 za krásný výklad při prohlídce, i. č. 390, kart. 42.

²⁰⁷ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Věc: krádež inv. č. 1807, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰⁸ Tamtéž, Věc: odcizení inventárních předmětů dne 26. července 1959, i. č. 1290, kart. 59.

²⁰⁹ Ze vzpomínek Zdeňka Sternberga vyplývá, že některé další drobné předměty se měly ocitnout na nedalekém bleším trhu, kam je vynášela pozdější paní správcová ve snaze vylepšit si rodinný rozpočet. Z hradu také „záhadně“ zmizely všechny klíče od komod, truhel a zásuvek, které však na bleším trhu vypátrány nebyly.

VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*, s. 99.

Vedle střech byly na konci 50. let ve špatném stavebním stavu i další části objektu – zejména středověké věže, jejichž zdivo vyžadovalo důkladnou konzervaci. Vnější omítky hradní budovy byly poškozené tak, že místy opadávaly až na zdivo. Na svou opravu po požáru stále čekal dolní zámek, pro jehož rekonstrukci vypracoval *Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů* patřičný projekt.²¹⁰ Úkol provést naléhavé opravy a zajistit lepší podmínky pro uskladnění inventáře však již v této době ležel na bedrech *Krajského národního výboru*, při kterém vzniklo později *Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje* v Praze. K převodu movitého majetku z Českého Šternberka, svozů z Červených Peček, Soutic, Světlé nad Sázavou a bývalého majetku Terezie Mensdorff-Pouilly z Jemniště došlo postupně během druhé poloviny roku 1959.²¹¹ S další decentralizací státní správy došlo později ještě k převodu památkového mobiliáře na *Okresní národní výbor v Benešově*.

V této době již nebyl správcem objektu Jiří Sternberg. V roce 1957 byly totiž při protipožární prohlídce nalezeny ukryté stříbrné předměty a díky tomu vzniklo podezření, že se v prostoru hradu nalézají i další podobné věci. Následně byla 18. května 1957 provedena domovní prohlídka a následovalo vyšetřování a obvinění Jiřího Sternberga, jeho sestry Terezie a jejího manžela Františka Mensdorff-Pouilly, proti kterému bylo později stíhání zastaveno. Jiří a Terezie byli obžalováni, že na hradě uchovávají cenné věci s úmyslem zpeněžit je, a tím okrást stát.²¹² Rozsudek v této věci padl 3. března 1959. Jiří byl odsouzen za trestní čin pletich proti zestátnění a trestný čin spekulace ke tříletému podmíněnému trestu.²¹³

²¹⁰ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Protokol o odevzdání státního hradu v Českém Šternberku ze dne 10. května 1960, i. č. 1290, kart. 59.

²¹¹ Tamtéž, Jednostranné opatření o převodu správy národního majetku, i. č. 1290, kart. 59.

²¹² SOKA Benešov, MNV Český Šternberk, Vyšetřovací spis, neuspořádáno, citováno podle ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 67–68.

²¹³ Terezie Mensdorff-Pouilly byla odsouzena za trestní čin spekulace k dvouletému podmíněnému trestu. V roce 1960 byli oba na základě amnestie omilostněni. Dne 17. října 1991 byl vydán rozsudek, který oba obžalované posmrtně zprostil viny. NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Rozsudek jménem republiky, i. č. 1290, kart. 59.

Oba neúspěšně argumentovali, že předměty ukrývali bez spekulativního úmyslu, ale považovali je za rodinné památky, které chtěla Terezie později darovat dětem Jiřího Sternberga.²¹⁴ Navíc se podle Jiřího vše odehrálo v době, kdy přišel téměř o všechny majetek, takže tyto předměty při sepisování inventáře v duševním rozladění zapomněl oznámit.²¹⁵

Předměty ze zlata a stříbra použité ke spáchání trestního činu byly dočasně deponovány ve skladu *Státní památkové správy* v likvidaci ve Valdštejnském paláci²¹⁶ do doby, než bylo rozhodnuto o jejich dalším osudu. Soubor obsahoval jak předměty, kterým byl pracovníci *Uměleckoprůmyslového muzea* přiřknut umělecko-historický či kulturně-historický význam, ale také předměty užitkového rázu s minimální hodnotou. Předměty bylo doporučeno předat jako soubor dokumentující život předního šlechtického rodu v 19. století a první čtvrtině 20. století do správy *Uměleckoprůmyslového muzea*.²¹⁷ Okresní národní výbor si ovšem vyžádal část předmětů pro okresní muzeum v Benešově, konkrétně pro svou pobočku ve Vlašimi,²¹⁸ a této žádosti bylo vyhověno. K předání předmětů zmíněným dvěma institucím došlo nicméně až 18. ledna 1961.²¹⁹ Společně s předměty z drahých kovů byl při domovní prohlídce nalezen i soubor porcelánového nádobí, který byl zprvu jako užitkový považován za bezcenný. Později došlo k jeho ocenění a dalších 106 inventárních čísel získalo statut kulturního majetku.²²⁰

Okolnosti trestního stíhání a rozsudek samozřejmě neunikly pracovníkům *Státní památkové správy* v likvidaci, a tak byl Jiří Sternberg zbaven funkce správce. Poprvé je nový správce Hynek Vaněk uváděn na dokumentech z července 1959²²¹, ale ještě po několik měsíců zasvěcoval Jiří nového správce do jeho úkolů, a tak

²¹⁴ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Rozsudek jménem republiky, i. č. 1290, kart. 59.

²¹⁵ SOKA Benešov, MNV Český Šternberk, Vyšetřovací spis, neuspořádáno, citováno podle ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*, s. 69.

²¹⁶ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Potvrzení o vydání úschovy ze dne 17. ledna 1961, i. č. 1290, kart. 59.

²¹⁷ Tamtéž, Zápis komise pro zhodnocení předmětů z drahých kovů a jiného materiálu ze státního zámku Český Šternberk, i. č. 1290, kart. 59.

²¹⁸ Tamtéž, Šternberk Jiří a Mensdorfová-Pouilly Terezie – realizace propadnutých věcí, i. č. 1290, kart. 59.

²¹⁹ Tamtéž, Realisace propadlých drahých věcí z vlastnictví býv. majitele panství v Českém Šternberku Jiřího Sternberga a jeho sestry Terezie Mensdorfové-Pouilly z Jemniště, i. č. 1290, kart. 59.

²²⁰ Tamtéž, Seznam porcelánových předmětů dodatečně nalezených pocházejících z mobiliáře T. Mensdorfové, které jsou nyní uloženy na stát. hradě Šternberku, i. č. 1290, kart. 59.

²²¹ Tamtéž, Český Šternberk – archivní materiál, předání, i. č. 1290, kart. 59.

jména odstupujícího správce a nového správce figurují na dokumentech vedle sebe.²²² Trest za spekulace a pletichy nebyl jedinou nepříjemnou okolností doprovázející Jiřího odchod z funkce správce. Z dnešního pohledu se až nepředstavitelné zdají neshody o tom, komu patří psací stroj značky Olympia-Plana, který Jiří využíval při výkonu svého povolání. Psací stoj a stolec pod něj byly při převzetí inventáře *Národní kulturní komisí* v letech 1949 ponechány bývalému majiteli hradu jako předměty užitkové povahy. Nicméně poté, co se stal Jiří správcem, nebyl úřední psací stroj k dispozici, a tak využíval svůj soukromý. V roce 1953 při provádění revize soupisu mobiliáře byl stroj a další užitkové předměty omylem zařazeny do tohoto seznamu. Jiří tak musel již podruhé usilovat o to, aby mu byl stroj spolu s dalšími osobními předměty ponechán.²²³ Jeho žádost byla s konečnou platností zamítnuta 27. ledna 1961 s odůvodněním, že psací stroj byl užíván socialistickou organizací – správou státního zámku Český Šternberk –, a nadále má sloužit k plnění úkolů této organizace.²²⁴

Mnohem závažnější byly ovšem nesrovnalosti v soupisu vnitřního mobiliáře. Ty se objevovaly po celá, z tohoto pohledu značně nepřehledná, 50. léta od pořízení prvního inventarizačního soupisu mobiliáře státního hradu Český Šternberk. Docházelo k nim při odepisování vytrízených předmětů užitkového charakteru, předmětů zničených, odcizených, či převážených do jiných kulturních objektů, na druhou stranu se do seznamu doplňovaly předměty dodatečně nalezené a označené jako kulturní majetek.²²⁵ Vzhledem k celkovému počtu předmětů v expozici a přeplněných depozitářích se naštěstí nejednalo o nesrovnalosti nijak závažné. Ve snaze najít viníka odpovědného za chybějící předměty padlo podezření opět na bývalého správce Jiřího Sternberga. Bylo proti němu zahájeno náhradové řízení za předměty, jejichž hodnota byla vyčíslena na 2 380 Kč.²²⁶ Jiří se hájil tím,

²²² NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Protokol o předání a převzetí movitého majetku užitkového charakteru, který se nachází na státním hradu Český Šternberk ze dne 10. prosince 1959, i. č. 1290, kart. 59.

²²³ Tamtéž, Inventář stát. hradu Č. Šternberk, i. č. 1290, kart. 59.

²²⁴ Tamtéž, Řízení podle vyhlášky č. 88 59 Ú. l. - odvolání, i. č. 1290, kart. 59.

²²⁵ Tamtéž, Seznam předmětů kulturně-historické povahy, které chybějí a Seznam předmětů kulturně-historické povahy, které byly nalezeny jako přebytky ze dne 29. července 1961, i. č. 1290, kart. 59.

²²⁶ Tamtéž, Otázka zavedení náhradového řízení s býv. správcem st. Zámku Český Šternberk p. Jiřím Šternbergem, i. č. 1290, kart. 59.

že když v říjnu 1959 předával správcovství, chyběly pouze tři sádrové sošky, o kterých bylo známo, že se rozbily, litografie a pistole, jejíž zcizení bylo řádně nahlášeno. K dalším ztrátám tedy podle něj muselo dojít až za nového správce.²²⁷ A po čtyřech letech, v roce 1963, považoval navíc celou věc za promlčenou.²²⁸

Rozsáhlé investice do hradu Český Šternberk, jež byl po stavební stránce ve špatném stavu, byly realizovány v letech 1964–1967, resp. 1969, kdy objekt spravovalo *Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*. Práce se rozdělily do několika samostatných etap. Zásadní byla oprava střechy, při které byl bohužel tradiční šindel nahrazen nekvalitní břidlicí, a celá práce byla provedena neodborně.²²⁹ Zdeněk Sternberg později opravy střech okomentoval následovně: „*Po staletí pokrývala střechu šindel a otec [Jiří Sternberg] trvale zaměstnával tři tesaře, kteří v zimě nařezávali šindelové destičky a v létě je na střechu vyměňovali [...], takže v průběhu pětadvaceti až třiceti let se celá střecha obnovila. [...] Po zestátnění hradu nechali památkáři šindel strhnout a na střechu se položila velkým nákladem břidlice. Ze šetrnosti se použily obyčejné hřebíky, které časem zrezivěly, tabulky se postupně uvolnily a střechou dovnitř zatékalo.*“²³⁰

Restaurátorské práce probíhaly i v interiéru, konkrétně v *Rytířském sálu*, kde se obnovovaly mohutné štukové reliéfy, jichž se poslední oprava dotkla před více než 50 lety, kdy došlo k přemalbě některých částí.²³¹ Restaurátoři sejmuli mladší vrstvy, odstranili přemalby a odhalili původní barevné polychromie kartuší s erby do podoby, jak je provedl italský štukatér Carlo Brentano na sklonku 17. století. Změn doznal i tzv. *Žlutý a Růžový salonek*, kde byly při průzkumech v 60. letech

²²⁷ Za část škody – minimálně ve výši 1 155 Kč – se dalším šetřením skutečně stal odpovědný nový správce Hynek Vaněk. Z dokumentu *Státní památkové správy* v likvidaci není patrné, zda byly zmíněné částky po Jiřím Sternbergovi a Hynku Vaňkovi skutečně vymáhány, nebo zda bylo využito možnosti škodu prominout. Chybějící předměty byly 25. září 1964 odepsány z inventáře a tím byla celá záležitost ukončena. Pro Jiřího Sternberga by bylo velice problematické uhradit škodu ve zmíněné výši, za kterou se navíc necítil zodpovědný. Pobíral tehdy starobní důchod ve výši 321 Kč, manželka neměla penzi žádnou, a tak je značnou měrou museli podporovat jejich děti.

NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Státní hrad a zámek Český Šternberk: náhradové řízení pro škody vzniklé ztrátou mobiliáře, i. č. 1290, kart. 59

²²⁸ Tamtéž, Státní hrad a zámek Český Šternberk: náhradové řízení pro škody vzniklé ztrátou mobiliáře, i. č. 1290, kart. 59.

²²⁹ SCHUBERT, Alfréd. *Stavební opravy některých významných hradů...*, s. 25.

²³⁰ VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*, s. 96–97.

²³¹ Erby zakladatele hradu Český Šternberk a Jaroslava Sternberga, bájného vítěze nad Tatary, byly do kartuší vedle krbu namalovány patrně během posledních úprav sálu na konci prvního desetiletí 20. století. Restaurátoři je v 60. letech jako nepůvodní odstranili.

pod tapetami objeveny malby.²³² Jejich zrestaurováním v roce 1966 tak ztratily stěny pokojů barevné ladění, které odpovídalo názvu místnosti. Ve *Žlutém salonku* byly nalezeny empírové malby neznámého autora, stejně jako ve vedlejším *Růžovém salonku*, kde byly ovšem velmi poškozeny, proto byly ponechány jen malé sondy pro ukázkou a v celém rozsahu zrestaurováno pouze ostění dveří.²³³

Další etapy generální opravy se dotkly prostoru kolem vnitřního nádvoří, kde byly z omítek odstraňovány novější vrstvy a došlo tím k odhalení některých gotických detailů. Z požadavku osvětlit po setmění vnitřní nádvoří vyplynuly úpravy zastřešení světlíku, kde vznikl vybudováním proskleného podhledu meziprostor pro zářivkové osvětlení.²³⁴ Během stavebních prací byly zjištěny v místnostech prvního a druhého poschodí při východním průčelí hradu značné trhliny s tendencí k rychle pokračujícímu vyklápění obvodového zdiva směrem ven. Z tohoto důvodu byla do celkové generální opravy zařazena čtvrtá etapa, při které došlo ke statickému zajištění východního křídla pomocí ocelových táhel, která stáhla dvoutrámové rošty s dřevěnými kříži vsazenými do vnějšího průčelí na úrovni prvního patra.²³⁵

Předmětem rekonstrukcí a úprav se během páté etapy generální rekonstrukce Českého Šternberku stal tzv. dolní zámek, který čekal na celkovou obnovu po požáru v roce 1951. *Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody* rozhodlo část prostoru využít pro vstupní expozici, v přízemí mělo být vybudováno občerstvení, hygienické zařízení, pokladny a prodejna suvenýrů. Teprve po zahájení realizace prací bylo zjištěno, že projekt vykazoval nedostatky z hlediska provozního, bezpečnostního, technického a památkové. Z tohoto důvodu došlo na sklonku roku 1966 k revizi a doplnění projektu. Pozměňující návrh, projednávaný

²³² SEHNALOVÁ, Mojislava. Proměny na Českém Šternberku, s. 4.

²³³ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 42–48.

²³⁴ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Český Šternberk – III. etapa GO – vnitřní úpravy.

²³⁵ Tamtéž, Český Šternberk – IV. etapa GO. – Statické zajištění vých. průčelí.

v následujících měsících, řešil zejména podobu nového nástupního schodiště a detaily truhlářských prací. V důsledku realizace obnovy dolního zámku začali všichni návštěvníci státního hradu Český Šternberk procházet v úvodu prohlídky těmito prostorami.²³⁶

Zda byl objekt pro veřejnost uzavřen po celou dobu generální opravy, nebo pouze po dobu nejnnutnější, není z projektové dokumentace oprav uložených v archivu ÚOP středních Čech NPÚ patrné. Dobové novinové články, které informovaly o výše zmíněných opravách a později zvaly turisty k návštěvě zrekonstruovaného hradu, jsou v tomto ohledu také nejednoznačné. S jistotou byl objekt zcela uzavřen v roce 1965, jak o tom informovalo Rudé právo.²³⁷ Stejný titul oznámil později svým krátkým článkem *Zámek Český Šternberk bude znovu otevřen*, že ke znovuotevření památky by mělo dojít 25. března 1967.²³⁸ Nicméně o rok později se v časopise Svoboda dočteme: „*Hrad a hlásky se v poslední době zajišťovaly po stránce statické, opravovala se krytina, uvnitř se prováděly restaurátorské práce, a návštěvníci na tento 'nedobytný' (stále uzavřený) romantický památkový objekt zapomněli. Snad si Český Šternberk v nové sezóně získá opět své příznivce svými vyšperkovanými interiéry.*“²³⁹ A k dokončení a slavnostnímu otevření vstupní expozice došlo až 10. června 1969.²⁴⁰

Do prvních prostor vstupní expozice se vstupovalo po schodišti umístěném v dolním zámku naproti vstupní bráně. Cílem expozice, při jejíž přípravě bylo použito moderních muzejních metod a materiálů (sklo, kov apod.), bylo seznámit návštěvníky s architektonickým vývojem hradu, jeho historií a přiblížit jim zajímavosti z okolí. Významné přestavby objektu, založeného ve 13. století, dokumentoval model hradu, zatímco druhý hrad jménem Šternberk, založený u Olomouce, si mohli návštěvníci prohlédnout na obraze. Fotografie modelu Konopiště odkazovala na společnou šternberskou historii. Ve vitrínách byly umístěny archeologické nálezy z okolí, nechyběly ani zvětšené fotokopie středověkých knižních maleb, mapy z období třicetileté války, fotokopie plánů, které byly vytvořeny Antonínem Felixem Zástěrou v 18. století a zachycovaly tamní

²³⁶ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Český Šternberk – V. etapa GO – Rekonstrukce a úprava dolního zámku 1965–1967.

²³⁷ *Rudé právo*, 1965, s. 4.

²³⁸ *Zámek Český Šternberk bude znovu otevřen. Rudé právo*, 1967, s. 2.

²³⁹ SEHNALOVÁ, Mojislava. *Proměny na Českém Šternberku*, s. 4.

²⁴⁰ SÚPPOP, Český Šternberk, hrad, Záznam ze dne 20. srpna 1969.

panství, nebo výuční list štukatéra Carla Brentana. Výklenek zámku patřil Kašparu Sternbergovi, kde se návštěvníci pomocí fotografií jeho spisů a dopisů seznamovali s jeho vědeckou činností a plodným přátelstvím s Johannem Wolfgangem Goethem. Kašparovu podobu prezentoval obraz Alexandra Clarota a vedle něj zde byly vystaveny i portréty jeho bratrů, Jana Nepomuka a Jáchyma.²⁴¹

V 60. a později i v 70. letech probíhala oprava obranné věže s břitem, která je od vlastního hradu vzdálena přibližně 200 m. Věž vzniknuvší kolem roku 1480 se dochovala bez větších zásahů, pouze v přízemí došlo k probourání nového vstupu. Za účelem zpřístupnění bylo zpevněno její zdivo a vrchní část upravena na vyhlídkovou terasu.²⁴² Předstihový archeologický průzkum z roku 2002 ovšem ukázal, že došlo během zmíněných úprav v 70. letech ke zničení téměř celého historického nadloží, a to až pod úroveň podlahy srubu v čele bašty. Terénní úroveň byla totiž tehdy zbytečně snížena až na úroveň základové spáry mladší fáze čelní zdi.²⁴³ Na věž se mohli návštěvníci vydat samostatně po skončení prohlídky, která končila na horní terase s kaplí sv. Jiří.²⁴⁴

Novou podobu získaly na počátku 70. let i některé místnosti na prohlídkové trase v souvislosti s tzv. šternberským nálezem. Počátkem roku 1970 převzal správu hradu historik Cyril Chvojka, který zahájil důkladné čištění a upořádání všech hradebních prostor, včetně těch, kam po léta nikdo nevkročil. Během rozsáhlých stavebních úprav prováděných ve druhé polovině 60. let se zanesly všechny hradní depozitáře všim, co bylo třeba vyklidit před zedníky a lešenáři. Následující události zaznamenal dobový tisk takto: „*Letos na jaře [1971] se většinou pracovalo do noci, aby se před zahájením sezóny stihlo co nejvíce, aby hrad byl v pořádku, než se před branou objeví první návštěvníci. Jedné dubnové noci končila práce s vyklizováním odlehlého sklepa po dlouhou dobu používaného jako skladiště. Pod hromadou uhlí byla odkryta bedna, která k velkému překvapení neobsahovala zasuté haraburdí, ale obsáhlý soubor 127 uměleckých předmětů – pečlivě zabalených a dokonale zachovaných.*“²⁴⁵

²⁴¹ SEHNALOVÁ, Mojislava. Proměny na Českém Šternberku, s. 4–23.

²⁴² Tamtéž, s. 10–11.

²⁴³ DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky*, s. 24.

²⁴⁴ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 92.

²⁴⁵ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. Po stopách historie. Instalace nálezu..., s. 4.

Nález, jehož hodnota byla později vyčíslena na 170 000 Kčs, byl ohlášen veřejně bezpečnosti a z podnětu odboru kultury KNV bylo rozhodnuto ještě v témže roce zpřístupnit umělecký soubor veřejnosti. Nová instalace byla otevřena již 1. září 1971 v *Rokokovém salonu* (původně a dnes opět pracovna Jiřího Sternberga), *Předpokoji s vějíři* a částečně i *Holandském salonku*. Ojedinělý soubor dokumentující změnu vkusu a zálib jednotlivých generací od 16. do 20. století obsahoval portrétní miniatury, stříbrné nádoby a hračky, broušené sklo, kusy porcelánu, rytiny a barokní portréty, kreslené barevnými křídami na ruční papír.²⁴⁶ Podle erbů a nápisů patřily tyto předměty zejména rodu Dietrichsteinů a Khevenhüllerů. Z předmětů byly utvořeny malebné skupiny umístěné v ozdobných vitrínách, které byly vyhledány v depozitářích jiných zámků.²⁴⁷

Proměna pracovny Jiřího Sternberga v *Rokokový salon* zpečetila osud obrazového rodokmenu Sternbergů, jež čítal 63 portrétních miniatur. Ty zůstaly na svém místě až do smrti Jiřího Sternberga v roce 1965. Není jasné, zda se v bednách v koutě depozitáře ocitly nedlouho poté, nebo až se zmíněným nálezem a jeho instalací v roce 1971. Pár let na to se rozhodl předseda *České národní rady* a současně *Československé společnosti pro mezinárodní styky*, Evžen Erban, seznat na Český Šternberk při jakési významné příležitosti velvyslance a vyslance akreditované v Československu. Obrátil se na dceru Jiřího Sternberga, Terezii, se žádostí, zda by se jim při této návštěvě mohla stát zasvěcenou průvodkyní. Terezie souhlasila, ovšem pouze za podmínky, že jí bude vrácen obrazový rodokmen. Po předání nastoupily miniatury složitou cestu – tajně putovaly do Holandska, z něho dále do západního Německa a nakonec do Rakouska za Zdeňkem Sternbergem. Ten je převzal v žalostném stavu a nechal postupně pečlivě restaurovat.²⁴⁸

²⁴⁶ Podrobněji o všech předmětech v jednotlivých pokojích viz NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 75–84.

²⁴⁷ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. Po stopách historie. Instalace nálezů..., s. 4.

²⁴⁸ VOTÝPKA, Vladimír. Příběhy české šlechty, s. 401–402.

Hrad Český Šternberk se těšil velké oblibě a vysoké návštěvnosti²⁴⁹, přesto byla přirozená snaha nějakým způsobem oživit prohlídkovou trasu a celkově návštěvu objektu. V roce 1972 informoval deník *Pravda* o hudebních vystoupeních, jež se zde uskutečnily v předchozím roce.²⁵⁰ Později se paleta kulturních akcí ještě rozšiřovala a tradiční se stalo i vystoupení historických šermířů na terase objektu.²⁵¹ Pomoci nalákat – nejenom dětské návštěvníky – mohou i zmínky o různých strašidlech. Podle článku v časopise *Krásy domova* z roku 1966 byl tradičním strašidlem na Českém Šternberku černý kozel: „*On se občas zjevuje, ale není zlý, chce si jen pošpásovat.*“ Této fabulaci asi uvěřil málokdo, ale autor článku, jež jinak informoval o právě probíhajících opravách hradu, se nechal unést ještě v jednom případě. Zaujala jej totiž mramorová busta Beatrice umístěná v *Růžovém salonku*, a tak se ke konci příspěvku naladil na poetickou vlnu Danta Alighieriho: „*Nechtělo se mi z Českého Šternberka: A tak jsem si odnesl milou vzpomínku na domácky teplé ovzduší hradních prostor. A ještě něco v mém srdci. Beatrici, něžnou milenku Danteovu. Je tam v jednom salónu, krásná a hodná lásky. Vznešené lásky. A má-li věčně usměvavá dona Leonardova v Louvru mého srdce jenom kousíček, má Beatrice ze Šternberka mého srdce ten největší kus.*“²⁵² Romantika do značné míry vyprchá se zjištěním, že opěvovaná Beatrice vůbec nebyla ze Šternberka, ale pocházela ze zámku Soutice a na hrad se dostala v rámci svozu až v 50. letech.²⁵³

I když od dokončení vstupní expozice v dolním zámku v roce 1969 uplynulo jen několik let, došlo vzhledem ke kritice jejího celkového pojetí v roce 1973²⁵⁴ a později ještě v roce 1976 k její reinstalaci.²⁵⁵ Není zcela jasné, zda byly poznatky z nejnovější doby, zejména z dějin regionálního dělnického hnutí součástí expozice

²⁴⁹ Statistiky návštěvnosti uveřejňoval časopis *Památky a příroda* (původně Zprávy památkové péče) až v 80. letech. Například v roce 1979 navštívilo hrad Český Šternberk 46 134 návštěvníků, o rok později došlo k nárůstu na 67 689 a objekt se stal 28. nejnavštěvovanější památkou Československa.

Přehled návštěvnosti na památkových objektech a přehled veřejnosti přístupných památkových objektů ČSR, které budou v turistické sezóně otevřeny. *Památky a příroda*, 1979, s. 153.

Přehled návštěvnosti na památkových objektech a přehled veřejnosti přístupných památkových objektů ČSR, které budou v turistické sezóně otevřeny. *Památky a příroda*, 1981, s. 285.

²⁵⁰ Karlštejn v čele zájmu. Bohatý výběr upomínkových předmětů. Dobové koncerty na hradech. Unikátní expozici má Jemniště. *Pravda*, 1972, s. 8.

²⁵¹ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 94.

²⁵² PAUKERT, Zdeněk. *Růže pro Beatrici*, s. 16.

²⁵³ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Seznam předmětů vyříděných Národní kulturní komisí v Praze z mobiliárního inventáře zámku Soutice., i. č. 1290, kart. 59.

²⁵⁴ MUCHKA, Ivan. *Vstupní expozice a specializované expozice...*, s. 259.

²⁵⁵ PACINOVÁ, Marta. *Posázaví vás vítá. Hrad Český Šternberk*, s. 5.

již při jejím otevření, nebo byly doplněny právě při zmíněných reinstalacích. V 80. letech pak vitríny a informační panely návštěvníky již pak prokazatelně seznamovaly s historií rozptýlené bavlnářské manufaktury v Postupicích, z níž někteří dělníci pracovali i v Divišově, kde v roce 1869 vznikla výrobní sameta a plyše. Právě divišovští dělníci měli stát na počátku dělnického hnutí regionu. Nejnovějšímu období byl prostor věnován v poslední části vstupní expozice, kde byly umístěny dokumenty přibližující okolnosti osvobození kraje v roce 1945, stavbu nedaleké dálnice, výrobu motocyklů Eso v Divišově.²⁵⁶

Původní podobě historické expozice byl vyčítán neúměrný počet exponátů, umístěných v prostoru, který byl výstavními prostředky ve svém přirozeném účinku zcela neutralizován pomocí stropních podhledů, závěsů podél stěn a kobercoviny. Diskutabilní byl v porovnání s ostatními expozicemi i výběr některých exponátů – například reprodukce konopišťské madony, s níž se mohli návštěvníci z pochopitelných důvodů setkat také ve vstupní expozici zámku Konopiště. Kritika první ne příliš zdařené realizace se zmiňovala i o podcenění specifík návštěvnického provozu na památkových objektech, takže v některých případech údajně mohlo dojít až k vážnému ohrožení bezpečnosti návštěvníků.²⁵⁷

Na počátku 80. let došlo k úpravě několika místností dolního zámku na bytovou jednotku. Požadavek vzešel z bezpečnostních důvodů, na základě kterých se měl vchod bytu nacházet mimo hlavní objekt. Byt vznikl v několika místnostech dolního zámku v prostorách poblíž vstupní brány podle projektu z roku 1981. Jednalo se o prostory, které byly dříve užívány restaurací.²⁵⁸ Záhy po realizaci se však ukázalo, že bylo umístění bytu zvoleno nevhodně, neboť vnější cihlové zdivo v této části bylo pod podlahou ve styku se zemí a v kuchyni a koupelně docházelo k vlhnutí stěny až do výšky 1 m. Znalecký posudek k listopadu 1982 doporučil opatření, která by měla omezit šíření vlhkosti. Nicméně jeho autor pochyboval o vhodnosti těchto prostor bez dalších úprav k celoročnímu obývání.²⁵⁹

²⁵⁶ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 18–21.

²⁵⁷ MUCHKA, Ivan. *Vstupní expozice a specializované expozice...*, s. 259.

²⁵⁸ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Český Šternberk – dolní zámek – úprava místností pro byt. jednotku.

²⁵⁹ Tamtéž, Znalecký posudek č. 37/82 – Vlhnutí venkovní stěny adaptovaného bytu na hradě Český Šternberk.

Zhruba po 10 letech, na konci 70. let, se začalo projevoval použití nekvalitní břidlice a celkově neodborná práce při poslední celkové opravě střechy. Alespoň s těmito závěry přišel znalecký posudek. Střechou do objektu zatékalo, krov a strop nad posledním podlažím byl napaden dřevomorkou. Nejprve byla vyměněna azbestocementová krytina na plochách skloněných k vnitřnímu dvoru za hladkou krytinu zvolenou nevhodně z měděného plechu. Situace se tím nezlepšila a celkový stav střech se nadále zhoršoval. Nakonec bylo rozhodnuto, navrátit se opět k ručně štípanému šindelů, který zde byl tradičně užíván.²⁶⁰ Projektová dokumentace se začala zpracovávat v roce 1984²⁶¹ a první etapa rekonstrukce se měla týkat přibližně jedné poloviny střechy. Na tyto práce navázala druhá etapa připravovaná od roku 1987.²⁶²

Nejprve byla prakticky po celém obvodu protézována napadená zhlaví trámů. Pro samotnou opravu střechy bylo zřízeno zavěšené lešení. Pouze u jižní fasády a přilehlé části fasády západní se vzhledem k nižší výšce vyplatilo postavit i běžné lešení. Mělo být využito k nejnútnejší opravě uvolněného zdiva, stavební podnik zde však v rozporu s památkovým pokynem provedl nevhodnou omítku. V horním hradě byl proveden i nový nespalný strop nad loveckým salonem ve druhém patře a obdobný strop pod místností, která s ním sousedí na severní straně.²⁶³ Pokud budeme předpokládat, že nedošlo během realizace obou etap k výraznému odchýlení od navrženého rozpočtu, měly se celkové náklady na opravu střechy vyšplhat do výše 5 703 000 Kčs.²⁶⁴

Když se práce na opravě střechy blížily ke konci, přišla sametová revoluce a s ní později restituce majetku. Současný majitel hradu, Zdeněk Sternberg, ve svých vzpomínkách uvedl: „*Když jsme přebírali hrad, pokrývači zrovna sundávali výtahové lešení. Kdyby došlo k sametové revoluci a k restitucím o deset let dřív, znamenalo by to pro nás katastrofu.*“²⁶⁵ Dobrý stavební stav hradu – vedle dalších důvodů – jistě rodině usnadnil nalezení shody v tom, zda v restituci nárokovat jeho vrácení či nikoli. Rozhodovali se totiž době, kdy ještě nebyla přijata novela

²⁶⁰ SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů a zámků..., s. 25.

²⁶¹ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Hrad Český Šternberk – I. stavba střech a stropů nad nejv. patrem.

²⁶² Tamtéž, Český Šternberk – II. Stavba krovu a střechy.

²⁶³ SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů a zámků..., s. 25.

²⁶⁴ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Hrad Český Šternberk – I. stavba střech a stropů nad nejv. patrem; Český Šternberk – II. Stavba krovu a střechy.

²⁶⁵ VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*, s. 97.

restitučního zákona a bývalým vlastníkům by se tak vracelo pouze 250 ha půdy. Přijetí tohoto zákona však bylo značně nejisté. Důvěru pro vyřízení restituce získal nejmladší syn Jiřího Sternberga, Jan Bosco, který však nakonec vyřízení celé záležitosti přenechal nejstaršímu z bratrů, Zdeňkovi.²⁶⁶ Snaha byla korunována úspěchem v dubnu 1992, kdy společně se synovcem Jiřím dva týdny přebírali inventář hradu, a záhy na to začala první turistická sezóna na soukromém hradě Český Šternberk.²⁶⁷

²⁶⁶ Tamtéž, s. 93–95.

²⁶⁷ STERNBERG, Zdeněk. Sladký život aristokracie, s. 7.

5. JEMNIŠTĚ

Přibližně v polovině cesty z Benešova do Vlašimi leží zámek Jemniště, resp. musíme dnes v této lokalitě rozlišovat tzv. starý a nový zámek. Starý zámek vznikl z tvrze stojící při rybníce, z něhož byl napájen příkop. Nejstaršími majiteli, kteří se zde připomínali, byli ve 14. století páni z Cimburka.²⁶⁸ Do konce 17. století se na jemništské tvrzi vystřídala řada feudálních majitelů. Přibližně v téže době dali Říčanští z Říčan původně gotickou tvrz přestavět do prosté barokní podoby.²⁶⁹ Tento charakter zůstal jednopatrovému stavení s čtverhranným dvorem – přes dílčí úpravy – zachován dodnes. Na počátku 20. století byl již tento objekt užíván pouze úředníky velkostatku²⁷⁰ a naše pozornost se tak v následujícím období, které je předmětem této práce, zaměřuje plně na tzv. nový zámek.

V roce 1717 zakoupil Jemniště spolu se sousedními statky František Adam Trauttmansdorf, jehož nárokům však nevelká tvrz nedostačovala, proto se rozhodl na návrší vzdáleném několik set metrů jihozápadně zbudovat novou rezidenci. Za projektanta tohoto nového sídla bývá považován František Maxmilián Kaňka, který měl zámek navrhout jako komplex sedmi samostatně stojících budov s prostorným nádvořím na západní straně a s pravidelnou zahradou francouzského typu na straně východní. Jádrem architektonické kompozice se stala hlavní budova sestávající se ze střední části a čtyř menších křídel symetricky přiléhajících k nárožím centrálního bloku. Přesná doba výstavby zámku není známa, lze ji však bezpečně klást do období mezi roky 1717 a 1725, kdy byla vysvěcena zámecká kaple sv. Josefa. Ta byla někdy kolem roku 1735 rozšířena o půlkruhově uzavřený presbytář, jehož klenbu pokryl Václav Vavřinec Reiner.

V roce 1754 však zámek zasáhl ničivý požár a ten se stal zcela neobyvatelným. Při požáru shořela střecha hlavní budovy, zřítíl se strop velkého sálu a značně utrpěly horní části zdiva včetně vnějších i vnitřních omítek. Zničeno bylo téměř všechno umělecké a uměleckořemeslné zařízení v prvním patře. Zachovaný presbytář kaple s pracemi Jiřího Františka Pacáka, Václava Vavřince Reinerja a jeho žáka Jana Petra Molitora dosvědčuje, jak vynikajícími uměleckými

²⁶⁸ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl patnáctý*, s. 90.

²⁶⁹ BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stalá výstava...*, nestránkováno.

²⁷⁰ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl patnáctý*, s. 90.

díly se před požárem celý zámek honosil. Z umělecky kvalitních kamenných sochařských děl se však zachovaly pouze fragmenty. Trauttmansdorff začal ještě v témže roce s opravami zámku, které se však již nerealizovaly podle původního projektu. V souladu se slohovou proměnou, která mezitím nastala, dostal zámek rokokové rysy, zejména plastické prvky v interiéru i exteriéru, které spolu s původní barokní strukturou stavby vytváří osobitý celek. Hlavnímu sálu od této doby dominuje nástropní malba *Shromáždění olympských bohů* od Felixe Antonína Schefflera, který je autorem i freskových triptychů na bočních stěnách.

Rozsáhlejší úpravy zámku byly poté uskutečněny za Jindřicha Rotthana²⁷¹ kolem roku 1789, kdy došlo k přestropení severozápadního křídla hlavní budovy, rozdělení některých místností zděnými přepážkami a zmenšení prostoru hlavního schodiště. Po severní straně zámeckého komplexu byl založen anglický park, do nějž byla zahrnuta i soustava tří rybníků, tvořící někdejší fortifikační součást tzv. starého zámku. Za následujících majitelů, Buquoyů²⁷² a Weriana Windischgrätze²⁷³, nebyl zámek obohacen žádnými významnějšími uměleckými hodnotami. Naopak některé jejich zásahy, uskutečňované obvykle z důvodů provozních a technických, původní architektonickou kompozici narušovaly.²⁷⁴

5.1. Sternbergové na Jemništi (1868–1943)

Od roku 1868 patřil zámek Jemniště hrabatům ze Sternberga²⁷⁵, kdy jej zakoupil Zdeněk, příslušník konopišťské větve, který již této v době vlastnil radnické panství se zámkem Březina a nedaleký hrad Český Šternberk.²⁷⁶ Tento rok se stal počátkem větších změn ve vybavení interiéru. Do průjezdu hlavní budovy byly z vídeňského sternberského paláce přivezeny sochy Pallas Athény a Dionýsa jako náhrada za sochy původní. Do západní stěny hlavního sálu byly vsazeny dvě intarzované barokní skříně, které sem byly přeneseny z jiných místností zámku.

²⁷¹ Jindřich Rotthan si vzal za manželku vdovu po Josefu Václavu Trauttmansdorffovi, Gabrielu.

²⁷² Dědička zámku, Rotthanova dcera Gabriela, se provdala do rodiny Buquoyů.

²⁷³ Od Buquoyů koupil zámek Werian Windischgrätz.

²⁷⁴ BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stalá výstava...*, nestránkováno.

²⁷⁵ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl patnáctý*, s. 91.

²⁷⁶ NPÚ, Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad...*, s. 3.

Do zámku také přibyla nová kachlová kamna, zhotovená v poslední třetině 19. století vlašimskou firmou Walter. Po smrti Zdeňka v roce 1900 pak v úpravách pokračoval jeho syn Filip.²⁷⁷

Na konci května 1917 uveřejnily celostátní deníky krátkou informaci, že historický zámek Jemniště u Postupic 22. května vyhořel. *Český deník* uvedl, že měl vyhořet do základů.²⁷⁸ Ovšem s odstupem pouhých několika dní, nemůžeme krátkou zmínku o hodnocení rozsahu požáru a poškození jednotlivých částí objektu, které se mohlo značně lišit, považovat za vyčerpávající. Zcela jistě se ale požár stal impulsem pro další zvelebování zámku. Filip dal někdy v této době zhotovit u firmy Hardmuth neorokoková majoliková kamna, jež byla umístěna do hlavního sálu. Obdobná kamna, avšak menší, byla instalována v tehdejší jídelně po severní straně hlavního sálu a neoklasicistní kamna získala ložnice.

Za Sternbergů – v blíže neupřesněné době – byly z atiky hlavní zámecké budovy snaty značně poškozené barokní sochy bohyně Gaie a boha Vertumna a nahrazeny faksimiliemi. Do parku byla z hradu Český Šternberk přestěhována pískovcová socha bohyně Flóry.²⁷⁹ Mezi poslední úpravy, jež lze prokazatelně připisat Filipu Stenbergovi, patří úprava portálu hlavní budovy, jež směřuje do zahrady. Nákladem 20 762 Kč byl portál obnoven v roce 1920 a Filip poté tento náklad využitý na konzervaci stavitelské památky uplatňoval jako odpisovou položku v přiznání k dani z příjmů.²⁸⁰ O čtyři roky později Filip Sternberg zemřel a velkostatek Jemniště, jehož součástí se předtím stal i dříve samostatný velkostatek Chotýšany, zdědily jeho dvě dcery Marie Gabriela²⁸¹ a Terezie.²⁸²

Do života rodiny a hospodaření velkostatku se za první republiky zapsala pozemková reforma. V roce 1906 měly tehdy ještě oddělené velkostatky Chotýšany a Jemniště ve vlastnictví Filipa Sternberga celkovou výměru 2 661, 25 ha. Na

²⁷⁷ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Historický vývoj a popis zámku od Miroslava Brožovského, listopad 1975.

²⁷⁸ *Český deník*, 1917, s. 3.

²⁷⁹ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Historický vývoj a popis zámku od Miroslava Brožovského, listopad 1975.

²⁸⁰ NA Praha, SPS, Jemniště, Oprava portálu na zámku, daňová úleva, i. č. 1027, kart. 215.

²⁸¹ Marie Gabriela (* 1890 Jemniště – † 1934 Postupice).

²⁸² Srovnání: TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und Grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, s. 542 a LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v Čechách*, s. 652.

velkostatek Chotýšany připadlo 582 ha a na Jemniště 2079,25 ha.²⁸³ Při zahájení pozemkové reformy záboru podléhalo 2 759 ha sloučeného velkostatku Jemniště. Za více než 20 let došlo tedy k mírnému nárůstu rozlohy, již Filip Sternberg obhospodařoval. Podle statistiky zahrnující dosavadní výsledky pozemkové reformy ve stavu z roku 1933 bylo 839 ha z velkostatku Jemniště rozparcelováno, 372 ha připadlo na zbytkové statky a 1 548 ha bylo ze záboru propuštěno.²⁸⁴ Filip se za svého života dočkal pouze zahájení pozemkové reformy. Následná jednání ve snaze zajistit propuštění dalších nemovitostí ze záboru vedl po jeho smrti syn Jiří jako plnomocný zástupce pozůstalosti a přihlášených dědiců po zemřelém. Podle dochovaných záznamů se v roce 1926 podařilo zajistit propuštění více než 836 ha²⁸⁵ a v roce 1931 dalších 263 ha.²⁸⁶ Dle výnosu *Státního pozemkového úřadu* z 10. června 1926 byla vedle dalších nemovitostí ze záboru propuštěna budova zámku a přilehlý park.²⁸⁷

Pouhých 10 let po smrti Filipa zemřela v roce 1934 po dlouhé těžké nemoci jedna z dědiček, Marie Gabriela. Jedinou majitelkou velkostatku se poté stala mladší dcera Terezie,²⁸⁸ která se mezitím v roce 1927 provdala za Františka Mensdorff-Pouilly.²⁸⁹ Manželé zámek obývali, udržovali a prováděli na něm nezbytné opravy. Ač zůstal objekt veřejnosti nepřístupný, rozvíjející se turistický ruch nešlo zastavit, a tak můžeme již v této době občas najít zprávy o návštěvách oficiálně nepřístupných hradů a zámků. Například v srpnu 1939 byl z Prahy vypraven autokarový zájezd do Posázaví, jenž mířil kromě dalších objektů (např. na veřejnosti přístupné Konopiště, Komorní Hrádek, zříceninu hradu Talmberku, na rатаjský hrad Pirkštejn, do Kácova, či na Český Šternberk) i k zámku Jemniště.²⁹⁰ Lze předpokládat, že při této a dalších podobných příležitostech byla veřejnosti umožněna prohlídka zámeckého objektu alespoň zvenčí.

²⁸³ TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und Grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*, s. 542.

²⁸⁴ LUSTIG, Rudolf. *Schematismus velkostatků v Čechách*, s. 652.

²⁸⁵ NA Praha, SPS, Jemniště, Velkostatek Jemniště – Chotýšany, Rozhodnutí o ponechání dle §u 20 př. z., i. č. 1027, kart. 214.

²⁸⁶ Tamtéž, Rozhodnutí Státního pozemkového úřadu v Praze, i. č. 1027, kart. 214.

²⁸⁷ Tamtéž, Velkostatek Jemniště – Chotýšany, Rozhodnutí o ponechání dle §u 20 př. z., i. č. 1027, kart. 214.

²⁸⁸ BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stalá výstava...*, nestránkováno.

²⁸⁹ POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*, s. 392.

²⁹⁰ „Radost ze života“ na posázavské hrady a zámky. *Lidové noviny*, s. 2.

V letech 1939–1941 podnikli manželé Mensdorff-Pouilly větší investice do stavebních a restaurátorských úprav. Práce byly tehdy rozděleny do třech, resp. čtyř etap. Podle kolaudační zprávy první etapa, jež majitele stála 53 405 K 25 hal., zahrnovala opravy krovu, střešní krytiny, věžních hodin, komínů, oplechování a úžlabí. Na tyto práce navázaly práce druhé etapy, během nichž byly dokončeny pokrývačské práce a provedeno protipožární opatření. *Památkový úřad* uvítal i zahájení oprav zámecké kaple, kde hrozilo, že dojde k trvalému znehodnocení umělecké výzdoby. Probíhaly zde jak vnější stavební a pokrývačské práce, stejně tak se restaurovala malířská výzdoba, opravovalo vnitřní zařízení, včetně hlavního oltáře s cennou sochařskou výzdobou. Celkem bylo během druhé etapy proinvestováno 58 413 K a 30 hal.

V rámci třetí etapy se opět opravovala krytina, která byla mezitím poškozena přírodními živly,²⁹¹ a část omítek, které bezprostředně souvisely s opravou krytiny. *Památkový úřad* kladně hodnotil i pokračování oprav zámecké kaple, jež byly prováděny přednostně. Vedle fresky Václava Vavřince Reinera byly zrestaurovány olejové oltářní obrazy. Přestože se přes řadu problémů válečného hospodářství podařilo nakonec získat i materiál potřebný na opravu omítek na hlavním průčelí zámku, musely být nakonec tyto zamýšlené opravy odloženy. Práce třetí etapy se totiž zpozdíly zmíněnou živelnou pohromou až do podzimu 1941, kdy již nebylo vhodné začínat s další rekonstrukcí. Celkem museli majitelé během třetí etapy vydat 63 390 K 95 hal. Na prohlídce před kolaudací Terezii zastupoval její manžel František Mensdorff-Pouilly, který přítomné ujistil, že i práce čtvrté etapy, které byly již ze strany *Památkového úřadu* odsouhlasené, budou probíhat ve vzájemné shodě. Zmíněné tři etapy s celkovými náklady ve výši 175 209 K 50 hal. tehdy představovaly více než jednu třetinu celkových prací, které manželé postupně zamýšleli provést. František tehdy nemohl tušit, že se jednalo o vůbec poslední větší opravy, které mohli na zámku se svou ženou provést.²⁹²

Jak už bylo zmíněno, probíhaly opravy v letech 1939–1941 ve shodě s *Památkovým úřadem*, což bylo nezbytným předpokladem pro přidělení subvence od ministerstva školství a národní osvěty ve výši 50 000 K. Podpora byla majitelce

²⁹¹ O jakou živelnou pohromu šlo, není bohužel blíže specifikováno. Můžeme jen odhadovat, že k poškození krytiny mohlo dojít vichřicí, či krupobitím.

²⁹² NA Praha, SPS, Jemniště, Protokol sepsaný při prohlídce dosud provedených oprav dne 10. listopadu 1941, i. č. 1027, kart. 214.

přiznána výnosem z 2. července 1941, proplacena měla být až po kolaudaci. Díky řádné údržbě historicky cenné stavební památky mohla *Lesní správa velkostatku v Postupicích* uplatňovat i daňové úlevy. Za údržbu a opravy zámku si bylo možné v roce 1939 odečíst 54 151, 45 K a za údržbu parku 11 987, 35 K²⁹³, stejně tak o rok později 71 022, 70 K za zámek a 10 383, 25 K za park.²⁹⁴

5.2. Nucená správa a nedobrovolný prodej zámku (1943–1945)

Vzhledem k tomu, že se rodina Mensdorff-Pouilly v září 1939 zapojila do iniciativy šlechty na podporu českého národa v době německé okupace, dočkal se velkostatek Jemniště nucené správy.²⁹⁵ Správcem se stal, stejně jako na nedalekém Českém Šternberku, Vincenz Röder ze Sedlce u Kutné Hory.²⁹⁶ Zatímco Tereziin bratr Jiří Sternberg mohl na hradě zůstat, ona s manželem museli zámek Jemniště v roce 1943 opustit poté, co jej od nich nacistická státní správa nuceně vykoupila.²⁹⁷ Jako nový majitel je od července 1943 uváděn Dr. Oskar Danek šlechtic von Esse,²⁹⁸ jež byl vnukem Čenka²⁹⁹ Daňka, spoluzakladatele karlínské strojírenské továrny *Daněk & Co*, z níž se spojením s dalšími podniky později vyvinul koncern *Českomoravská Kolben-Daněk*. Za své zásluhy na industrializaci země byl Čeněk v roce 1878 oceněn udělením šlechtického titulu s predikátem „šlechtic von Esse“. Jeho majetek zdědil starší syn Čeněk, po jehož smrti si statky rozdělili jeho dva synové. Starší Čeněk získal Líšno a mladší Oskar Tloskov. Během druhé světové války byl zámek Tloskov s okolím zabrán pro účely zřízení výcvikového prostoru Waffen-SS (*SS-Truppenübungsplatz Beneschau*, později *SS-Truppenübungsplatz Böhmen*). Oskar Danek von Esse měl jako říšský občan, ostentativně se hlásící k německé národnosti, nárok na odškodnění a jako náhradu si vybral zámek Jemniště.³⁰⁰

²⁹³ NA Praha, SPS, Jemniště, Žádost za potvrzení udržovacích výloh za zámek a park v Jemništi za rok 1939 ze dne 1. února 1940, i. č. 1027, kart. 214.

²⁹⁴ Zda byla úleva uplatňována i za rok 1941 není bohužel z dokumentů SPS patrné. Tamtéž, Potvrzení vynaložených nákladů na udržování zámku v Jemništi ze dne 9. dubna 1941, i. č. 1027, kart. 214.

²⁹⁵ VOTÝPKA, Vladimír. *Příběhy české šlechty*, s. 63–68.

²⁹⁶ NA Praha, SPS, Jemniště, Dopis Oskara Daneka von Esse *Památkovému úřadu* ze dne 29. května 1943, i. č. 1027, kart. 214.

²⁹⁷ MAŠEK, Petr. *Modrá krev...*, s. 57.

²⁹⁸ NA Praha, SPS, Jemniště, Dopis prof. Kühna nucenému správci zámku Jemniště z 2. července 1943, i. č. 1027, kart. 214.

²⁹⁹ Ekvivalentem českého jména Čeněk je jméno Vincent (původem v latinského Vincenc), jež používali zejména jeho potomci.

³⁰⁰ MAŠEK, Petr. *Modrá krev...*, s. 57.

Podle vzpomínek Terezie a Františka Mensdorff-Pouilly museli tehdy 51 zámeckých pokojů vyklidit během 15 dnů.³⁰¹ Ač přesně nevíme, do kterého data se museli vystěhovat, z dopisu Oskara Daneka je patrné, že 18. července 1943 svolil k prodloužení lhůty o několik dnů a požádal o přeložení termínu komisionální prohlídky zámku Jemniště, která byla stanovena na 22. července. Chtěl tím zabránit trapnému setkání na zámku obydleném ještě původními majiteli.³⁰² Terezii s Františkem náleželo finanční vyrovnání ve výši 18 milionů K. Na peníze ovšem podle svých slov nesáhli, aby jim po válce nemohlo být vyčítáno, že s prodejem souhlasili. Společenské klima po skončení války ovšem navrácení majetku nepřálo a tak oněch 18 milionů ztratilo veškerou hodnotu s měnovou reformou v roce 1953. Rodina se uchýlila do hájovny v Podlesí, odkud byla později také vystěhována a jediným jejich útočištěm se nakonec stala fara v Postupicích.³⁰³ Mobiliář zámku během zmíněné lhůty v roce 1943 převezli na hrad Český Šternberk, kde byl po zestátnění objektu v roce 1949 evidován jako svozový inventář.³⁰⁴

Nový majitel Oskar Danek von Esse se nechal slyšet, že zamýšlí na zámku Jemniště provést rozsáhlé úpravy, jmenovitě měly být upraveny zejména prostory s tapetovou výzdobou z počátku 19. století, jichž si cenili památkáři. Přirozeně se tak stal tehdejší *Denkmalamt* (*Památkový úřad*), institucí, s níž musely být zamýšlené změny konzultovány a která měla vydat patřičné povolení v této věci.³⁰⁵ Oskar Danek von Esse však nejprve komunikoval s prof. Dr. Kühnem³⁰⁶, přednostou *Památkového úřadu*, ve věci ocenění zámku Tloskov, jež po něm vyžadovalo *Taxabteilung des Bodenamtes* (taxní oddělení *Pozemkového úřadu*), který prováděl výše zmíněné majetkové převody. Profesor Kühn provedl prohlídku zámku Tloskov a přilehlého parku 29. července 1944, zhodnotil celkový stav, úpravy provedené v předchozích desetiletích a navrhl k aktuální odhadní ceně přičíst příplatek, který by přiměřeně ocenil uměleckou a historickou hodnotu

³⁰¹ VOTÝPKA, Vladimír. *Příběhy české šlechty*, s. 68.

³⁰² NA Praha, SPS, Jemniště, Dopis Dr. Oskara Daneka von Esse prof. Kühnovi z 18. července 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³⁰³ VOTÝPKA, Vladimír. *Příběhy české šlechty*, s. 68–69.

³⁰⁴ NA Praha, SPS dodatky, Český Šternberk, Inventarizační soupis vnitřního zařízení a sbírek zámku Český Šternberk ze dne 29. března 1950, i. č. 1290, kart. 59.

³⁰⁵ NA Praha, SPS, Jemniště, Spisový záznam z 11. června 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³⁰⁶ V dokumentech SPS bohužel nenajdeme křestní jméno prof. Kühna, jež svoji funkci označoval jako „Der Vetreter des deutschen Vorstandes“, někdy pouze jako „Leiter“. Šlo o prof. Dr. Karla Kühna, jenž byl v této době přednostou *Památkových úřadů* v Praze a Brně. ČERNOHORSKÝ, Martin. Trojí instalace pamětní desky Ernsta Macha, In *Ernst Mach – Fyzika – Filosofie – Vzdělávání*, s. 41.

objektu a jeho okolí.³⁰⁷ Oskar Danek k tomu ještě přiložil rozpočet provedených úprav zámku a parku, které si celkem cenil na 420 000 říšských marek.³⁰⁸ V odpovědi odhadní oddělení *Pozemkového úřadu* přiznalo, že aktuální ocenění zámku nemůže skutečně postihnout uměleckou hodnotu a příplatek 33% ze základního ocenění považuje za přiměřený.³⁰⁹

Kdy přesně se Oskar Danek na Jemništi přesídlil, není zcela jasné. V červenci 1943, kdy se Terezie a František Mensdorff-Pouilly ve spěchu stěhovali z Jemniště, navštívila Tloskov známá rodiny Danek von Esse, hraběnka Ines Hoyos. Ta se pak snažila zjistit, jak bude v budoucnu vypadat hospodaření na původním majetku Daneků uvnitř výcvikového prostoru a zda již nyní mají přestat pozemky obhospodařovat. Dotazovala se, zda je už určena osoba, která se bude o statky později starat a navrhovala, že by se na toto místo hodil jeden z německých příbuzných rodiny Danek von Esse.³¹⁰ Ještě v létě 1943 odesílá Oskar Danek všechny písemnosti v komunikaci s *Památkovým úřadem* ze svého původního bydliště a teprve v lednu 1944 se zmiňuje, že musí urychleně přesídlit z Tloskova. Při této příležitosti pozval na Jemniště památkáře, aby provedli patřičnou prohlídku objektu a mohlo se přistoupit v jeho úpravám.³¹¹

Zevrubná prohlídka, jíž se zúčastnil profesor Kühn, se na zámku Jemniště konala 20. ledna 1944. Byla při ní zjištěna celá řada nedostatků. Velký stupeň poškození vykazoval hlavní portál, prostor nad schodištěm byl pokryt několika vrstvami vápenné malby a nevhodný olejový nátěr byl shledán i na vázách a putti zdobících balustrádu schodiště. Obnovu vyžadovaly i sochy a vázy deponované prozatím v zahradním pavilonu, které se měly poté opětovně usadit před hlavní portál, resp. před okna u schodiště. Profesor Kühn Oskaru Danekovi doporučil několik sochařů, kteří by mohli nacenit výše zmíněné opravy a následně je poté kvalitně provést.³¹² Rozpočet obratem připravil břevnovský sochař, restaurátor

³⁰⁷ NA Praha, SPS, Jemniště, Dopis prof. Kühna Česko-německé zemské společnosti ze dne 1. srpna 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³⁰⁸ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka von Esse prof. Kühnovi ze dne 30. července 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³⁰⁹ Tamtéž, Dopis odhadního oddělení Pozemkového úřadu Památkovému úřadu ze dne 20. srpna 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁰ Tamtéž, Dopis hraběnky Ines Hoyos prof. [patrně jde o prof. Kühna] ze dne 19. července 1943, i. č. 1027, kart. 214.

³¹¹ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka *Památkovému úřadu* ze dne 7. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³¹² Tamtéž, Dopis prof. Kühna Oskaru Danekovi von Esse ve věci zajišťovacích prací na zámku Jemniště ze dne 20. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

a štukatér Miroslav Böswart. Oprava portálu, schodiště a soch měla v jeho režii vyjít na 38 225 K.³¹³ Pro Oskara Daneka to představovalo velké vydání a obratem se *Památkové úřadu* dotazoval, zda je možné alespoň s opravou váz a soch na schodišti posečkat. Nepřiměřeně nákladná mu přišla právě oprava zmíněných ozdob schodiště.³¹⁴ Naopak profesor Kühn vysvětloval, že kvalitní a dlouhotrvající opravy jsou z pochopitelných důvodů o něco nákladnější. Výhrady měl namísto toho proti návrhu restaurátora doplnit zvětralé části pískovcového portálu umělým kamenem, který časem změní barvu a na portálu vystoupí barevně odlišné skvrny. Upozorňoval, že bude ovšem v dnešní době problém sehnat kvalitní červený pískovec, který se mu zdál pro opravu vhodnější.³¹⁵ V jakém rozsahu a zda vůbec byly zmíněné práce skutečně realizovány, není bohužel z dokumentů *Památkového úřadu* patrné. Víme jen, že na konci ledna 1944 Oskar Danek oznámil, že přinejmenším úpravu portálu by pokud možno rád stihl provést ještě v tomto roce.³¹⁶

Při lednové prohlídce profesor Kühn nového majitele dále upozornil, že bude nutné v budoucnu opravit fasádu a provést odvlhčení postranních křídel. Zatímco obratem měla být v duchu zákona o protiletecké ochraně provedena chybějící protipožární opatření. Z půdních prostor měly být odstraněny zbytky dřeva a vyklizeno všemožné harampádí. Připravit se na místo měly ochranné hasící prostředky – vedle nezbytného náradí zejména nádoby s vodou a pískem. Jako nedostatečně tenká byla shledána i mazaninová podlaha bránící případnému šíření požáru.³¹⁷ Bezpečně víme, že Oskar Danek nechal půdu skutečně vyklidit. Při této práci totiž zjistil velmi špatný stav střechy, kterou se do půdních prostor v zimních měsících dostávalo velké množství sněhu. Navrhoval co nejdříve zahájit její opravu, na kterou měl již připraveno 50 000 nových tašek a věřil, že se mu podaří zajistit i potřebné pracovní síly.³¹⁸ Ani v tomto případě bohužel nevíme, v jakém rozsahu

³¹³ NA Praha, SPS, Jemniště, Rozpočet na opravu a znovuzřízení některých kamenných částí v zámku Jemniště, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁴ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka von Esse *Památkovému úřadu* ze dne 26. února 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁵ Tamtéž, Dopis prof. Kühna Oskaru Danekovi von Esse ze dne 9. března 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁶ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka von Esse *Památkovému úřadu* ze dne 25. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁷ Tamtéž, Dopis prof. Kühna Oskaru Danekovi von Esse ve věci zajišťovacích prací na zámku Jemniště ze dne 20. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³¹⁸ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka von Esse *Památkovému úřadu* ze dne 26. února 1944, i. č. 1027, kart. 214.

byly opravy střechy provedeny. Významnější zásah však nelze předpokládat vzhledem k tomu, že v následujících letech byl i nadále stav střechy označován za havarijní.³¹⁹ Poslední úpravou, na níž žádal Oskar Danek von Esse povolení, bylo odstranění nepůvodní příčky, jež rozdělovala prostor schodiště. Jejím vybudováním došlo podle něj k narušení celého prostoru a teprve jejím odstraněním by bylo možné navrátit podobu schodiště do původního stavu společně se zmíněnou opravou váz a putti.³²⁰

Prohlídka zámku učiněná ze strany *Památkového úřadu* 20. ledna 1944 v neposlední řadě zasáhla i do života bývalé majitelky Terezie Mensdorff-Pouilly a jejího manžela Františka. Profesor Kühn při prohlídce vnitřních prostor zjistil, že chybí část zařízení kaple a slavnostního sálu, jež na svých vyobrazeních zachycuje *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém* od Antonína Podlahy z roku 1911. Pověřil Oskara Daneka von Esse, aby zjistil současné umístění těchto předmětů a došlo k jejich navrácení na původní místo.³²¹ Bývalá majitelka k tomu poznamenala, že o zmíněný inventář – zejména lustry, obrazy, oltářní roucha a další – neprojevil nový majitel při předání objektu zájem, a tak jej s ostatními předměty nechala odvést.³²² Rozhodnutím profesora Kühna byly nakonec některé části vnitřního zařízení shledány za integrální součást zámku, přiděleny do vlastnictví jeho nového majitele a na Jemniště se vrátily na začátku června 1944. Jmenovitě se jednalo o malý obraz *Klanění tří králů* z poloviny 18. století a alabastrovou sošku *Bičování Krista*, které se vrátily do zámecké kaple. Do velkého sálu byla opět instalována tři benátská zrcadla³²³, dvě vestavěné skříně a čtyři obrazy představující Karla VI., jeho manželku, Marii Terezii a Františka Lotrinského. Za integrální součást zámky byly označeny tapety v zadních pokojích prvního patra a samozřejmě i stropní a nástěnné malby v zámku a kapli.³²⁴

³¹⁹ NA Praha, SPS, Jemniště, Dopis *Okresnímu národnímu výboru Benešově* ze dne 31. července 1948, i. č. 1027, kart. 214.

³²⁰ Tamtéž, Dopis Oskara Daneka von Esse *Památkovému úřadu* ze dne 25. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³²¹ Tamtéž, Dopis prof. Kühna *Památkovému úřadu* ze dne 20. ledna 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³²² Tamtéž, Dopis Terezie Mensdorff-Pouilly nucenému správci Vincenzi Röderovi z Lesní správy ze dne 19. března 1944, i. č. 1027, kart. 214.

³²³ Čtvrté zrcadlo nemohlo být navráceno na původní místo, protože do jednoho z rohů byla mezitím instalována kamna.

³²⁴ Tamtéž, Dopis prof. Kühna Oskaru Danekovi von Esse ze dne 7. června 1944, i. č. 1027, kart. 214.

Další informace o působení Oskara Daneka von Esse na zámku Jemniště nám bohužel fond *Státní památkové správy*, který obsahuje i dokumenty protektorátního *Památkového úřadu*, neposkytuje. Obtížně lze rekonstruovat i okolnosti, za nichž Oskar Danek hlásící se k německé národnosti zámek ke konci druhé světové války opouštěl. Zaznamenány jsou až škody, které způsobili vojáci Rudé armády v květnu 1945. Neopatrným vjezdem těžkým autem poškodili pravý pilíř hlavního vchodu, jenž zůstal nalomen a pískovcová skupina putti s vázou se zřítily k zemi. Jeden putto měl uraženou hlavičku, která se měla ztratit. Sovětské vojsko se utábořilo v rozlehlém zámeckém parku, kde po něm zůstaly trosky tanků a aut,³²⁵ které byly do starého železa odtaženy až v roce 1948.³²⁶ Vojáci se měli podílet i na zrušení dvou zahradních pavilonů za hlavním zámeckým objektem a v parku prorazili hráz jednoho z rybníků, který poté zůstal několik let vypuštěn.³²⁷

5.3. Státní zámek Jemniště (1945–1996)

Oskaru Danekovi von Esse byl zámek Jemniště zkonfiskován na základě Benešových dekretů v roce 1945. Do správy objekt převzal *Národní pozemkový fond*, který jej rozhodnutím ministerstva zemědělství dne 1. května 1947 předal do správy *Národní kulturní komise* při ministerstvu techniky i s vnitřním vybavením. *Národní kulturní komise* tímto dnem převzala celkem 47 hradů a zámků, jež byly označeny za památky první kategorie, a postupně je přebírala i fyzicky. Ke komisionálnímu převzetí zámku Jemniště došlo 25. května 1949. V této době bylo již na zámku jen málo inventáře, který si bývalý majitel Oskar Danek von Esse přivezl z Tloskova a který mu byl zkonfiskován společně s objektem.³²⁸ Podle pozdějších zpráv mělo jít vedle předmětů bez umělecké hodnoty o několik historických lustrů.³²⁹ Tento mobiliář, označený později za kmenový byl doplněn o předměty vesměs bez umělecké hodnoty, které zde uskladnil pozemkový fond.³³⁰

³²⁵ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Zpráva o stavu a poměrech při šetření NKK na zámku Jemniště dne 2. srpna 1947, i. č. 1290, kart. 69.

³²⁶ NA Praha, SPS, Jemniště, Jemniště zámek – odstranění vraků z parku, dokument ze dne 19. února 1948, i. č. 1027, kart. 214.

³²⁷ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Zpráva o stavu a poměrech při šetření NKK na zámku Jemniště dne 2. srpna 1947, i. č. 1290, kart. 69.

³²⁸ Tamtéž, Zpráva o stavu a poměrech při šetření NKK na zámku Jemniště dne 2. srpna 1947, i. č. 1290, kart. 69.

³²⁹ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Historický vývoj a popis zámku od Miroslava Brožovského, listopad 1975.

³³⁰ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Zpráva o stavu a poměrech při šetření NKK na zámku Jemniště dne 2. srpna 1947, i. č. 1290, kart. 69.

Zámecká budova byla neobydlena, využívaly se jen dva domky při vstupní bráně do čestného dvora. V pravém z nich byla zřízena úřadovna MNV a v levém knihovna s prostorem pro *Československý svaz mládeže*. V postranním hospodářském stavení před zámkem vlevo bydlel hlídač Josef Píša, který spolu se zahradníkem Jaroslavem Patákem a pomocnou dělnicí Růženou Klementovou patřil mezi jediné tři stálé zaměstnance na zámku. Budova byla pro veřejnost zcela nepřístupná, což jen potvrdil zákaz vstupu do zámeckých objektů platný od 17. června 1947. Stejně tak se nesmělo chodit i do zámeckého parku, ovšem vzhledem k poškození ohradní zdi a plotu nešlo přístupu veřejnosti zcela zabránit. Dočasné povolení na vstup do parku získala pouze místní pobočka *Svazu československé mládeže*, která sem chodila pravidelně hrát tenis na hřiště, které mělo být v této době v zanedbaném stavu.³³¹

Zpráva o stavu objektu již na jaře 1947 upozornila na špatný stav střešní krytiny, poškození komínů a jejich oplechování. Opravu vyžadovala ohradní zeď, stejně tak pilíř u vstupu do zámku poškozený v roce 1945.³³² Ještě v létě 1948 do objektu stále zatékalo, a to i ve chvíli, kdy se začalo s instalací prvních místností budoucí muzejní expozice.³³³ Příprava oprav si však vyžádala ještě několik měsíců a pokrývači tak stihli na podzim 1948 provést jen nejnnutnější opravu střech.³³⁴ S většími úpravami se začalo v roce 1949 překládkou střechy a opravou fasády hlavního průčelí. Tyto práce pokračovaly spolu s dalšími provozně-technickými úpravami i v následujícím roce a měly se později přesunout i na postranní objekty obklopující čestný dvůr,³³⁵ jehož úprava byla zahájena v roce 1951.³³⁶ Oprava vnějších omítek a hlavního portálu však po dokončení čelila kritice za to, že byla provedena pouze běžným, průměrným způsobem, zatímco jí měla být věnována všemožná péče, aby výsledek více korespondoval s umělecko-historickou hodnotou objektu.³³⁷ Rozsah rekonstrukce lze vyjádřit i čísly z investičního plánu, který počítal s tím, že celkové náklady oprav si do roku 1952 vyžádají jeden milion

³³¹ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Zpráva o stavu a poměrech při šetření NKK na zámku Jemniště dne 2. srpna 1947, i. č. 1290, kart. 69.

³³² NA Praha, SPS, Jemniště, Šetření o stavu objektu navržených k převzetí Národní kulturní komisí, zámek Jemniště ze dne 29. března 1947, i. č. 1027, kart. 214.

³³³ Tamtéž, Žádost o předložení nabídek a návrh zadání oprav ze dne 31. července 1948, i. č. 1027, kart. 214.

³³⁴ Tamtéž, Jemniště, zámek. Opravné práce, dokument z 16. prosince 1948, i. č. 1027, kart. 214.

³³⁵ Tamtéž, Jemniště, st. zámek – stavební úpravy, dokument ze dne 31. ledna 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³³⁶ Tamtéž, Jemniště, st. zámek, úprava čestného dvora a zahradního prospektu, i. č. 1027, kart. 214.

³³⁷ Tamtéž, Jemniště, státní zámek, oprava, dokument ze dne 11. prosince 1950, i. č. 1027, kart. 214.

korun. Do konce roku 1949 bylo proinvestováno 350 000 Kčs a pro následující rok bylo přiděleno 200 000 Kčs.³³⁸ Ovšem jen kamenické práce značně poškozených prvků na hlavní fasádě byly vyčísleny na 407 900 Kčs.³³⁹ Některé důležité opravy se tak bohužel nemohly provádět v plném rozsahu.

Vedle vnější rekonstrukce objektu bylo nutné věnovat pozornost i jeho interiéřům. Restaurována byla v roce 1951 nástropní malba i nástěnné fresky hlavního sálu,³⁴⁰ tamtéž byla očištěna a opravena i štuková výzdoba, jež byla lehce tónována růžovou barvou.³⁴¹ Postupně byla obnovována nebo doplňována výmalba jednotlivých pokojů určených pro instalaci *Musea osobní a společenské kultury na státním zámku Jemništi*.³⁴² Program instalace nastínil v roce 1947 předseda *Národní kulturní komise* Zdeněk Wirth³⁴³ a první ukázková expozice muzea byla v sále a dvou přilehlých místnostech zpřístupněna již na letní sezónu 1948.³⁴⁴ V následujících letech došlo několikrát k reinstalaci a rozšíření expozice. Zatímco v roce 1952 bylo dokončeno přibližně 60% z celkového rozsahu plánované expozice³⁴⁵, ideový plán nové instalace vypracovaný o dva roky později již zahrnuje přibližně dvacítku místností³⁴⁶ v přízemí a prvním patře hlavní zámecké budovy. Vedle toho se již v roce 1951 při rekonstrukci proměnil prostor bývalé konírny v pravém postranním křídle v tzv. kočárovnu, v níž si mohli návštěvníci prohlédnout historické dopravní prostředky (staré vozy, sáně a koňské postroje).³⁴⁷

Reinstalace však již neprobíhala v režii *Národní kulturní komise*, kterou po jejím zániku nahradila *Státní památková správa*. Ta na začátku roku 1953 předala část zámku, v níž byla umístěna muzejní expozice, do užívání

³³⁸ NA Praha, SPS, Jemniště, Jemniště státní zámek – investiční list – program plánovaných stavebních úprav, dokument ze dne 8. května 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³³⁹ Tamtéž, Jemniště, stát. zámek, II. etapa prací kamenických, dokument ze dne 24. září 1949, i. č. 1027, kart. 214.

³⁴⁰ Tamtéž, Jemniště státní zámek, oprava fresek v hlavním sále, dokument ze dne 29. května 1951, i. č. 1027, kart. 214.

³⁴¹ Tamtéž, Jemniště, státní zámek, opravy, dokument ze dne 6. ledna 1952, i. č. 1027, kart. 214.

³⁴² Tamtéž, Restaurace nástěnné malby v zámku Jemniště, dokument ze dne 10. října 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³⁴³ Tamtéž, Museum osobní a společenské kultury ve státním zámku v Jemništi. Program, i. č. 1027, kart. 215.

³⁴⁴ WEISS, Petr. *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, s. 19.

³⁴⁵ NA Praha, SPS, Jemniště, Státní zámek Jemniště. Museum společenské kultury. Výroční zpráva, 1952, i. č. 1027, kart. 214.

³⁴⁶ Tamtéž, Ideový plán zamýšlené expozice ve stát. zámku Jemništi ze dne 8. května 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁴⁷ NA Praha, SPS dodatky, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1951, i. č. 1290, kart. 69.

Uměleckoprůmyslovému museu v Praze, jež tehdy patřilo pod *Národní galerii*.³⁴⁸ Oproti původní, širě formulované koncepci *Národní kulturní komise*, měla být nová expozice vznikající pod taktovkou ředitele *Uměleckoprůmyslového musea*, Emanuela Pocheho, zaměřena více na přehled vývoje módy. Cílem instalace bylo seznámit návštěvníky s vývojem odívání od nejstarších dob po tehdejší současnost a zachytit ducha jednotlivých epoch.³⁴⁹ Vedle toho se snažilo muzeum už od počátku plnit i funkci vzdělávací, když ve své knihovně s tematicky zaměřenou literaturou umožňovalo badatelům – například z řad filmařů – nastudovat podobu kostýmu, jenž by odpovídal požadovanému slohovému a časovému zařazení.³⁵⁰

Při přípravě expozice se v počátcích správkyňe muzea, prof. Růžena Soukupová, potýkala s nedostatkem umělecky hodnotných exponátů a zejména doplňujícího nábytku.³⁵¹ Poté, co byla instalace postupně doplňována mobiliárem pocházejícího ze svozů z ostatních hradů a zámků a rozšiřována o další místnosti prvního patra a přízemí, vyčítaly zejména laické kruhy autorce expozice, že se příliš zaměřuje na způsoby odívání feudálů a opomíná návštěvníkům přiblížit oděv dělnického lidu. Zobrazení života a způsobu oblékání prostých lidí mohlo expozici skutečně oživit, ale články magazínu *Květy* dokázaly být ve své kritice v duchu dobové rétoriky poměrně nevybíravé. Ve skříních muzea byly podle jednoho z příspěvků vystaveny „*dámské šaty i pánské kabátky i fraky, kterými se okázale honosila šlechta a měšťáctvo při všech těch dýchánkách, dvorních plesech a bůhví jak se všechny ty 'složitě' prostředky jmenovaly, jimiž chtěli z beztak prázdných hlav vysypat nudu.*“³⁵² V jiném článku zase autor poznamenává, že zdobené šaty vzniklé zbytečnou mravenčí prací musely jistě sloužit jen pýše, pošetilosti, nadřazenosti a prohlubovaly společenské rozdíly.³⁵³ Přesto musel i autor zmíněného článku uznat, že se expozice těší oblibě a počet návštěvníků rok od roku stoupal. Zatímco

³⁴⁸ NA Praha, SPS, Jemniště, Dohoda o užívání uzavřená mezi *Státní památkovou správou* a *Uměleckoprůmyslovým museem*, i. č. 1027, kart. 215.

³⁴⁹ SEKERA, Josef. Jaký stroj, tak se stoj, s. 6.

³⁵⁰ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1951, i. č. 1290, kart. 69.

³⁵¹ NA Praha, SPS, Jemniště, Prohlídka zámku Jemniště dne 3. ledna 1950 a stanovení pracovního plánu a hlavní linie instalace, i. č. 1027, kart. 214.

³⁵² KLEMPERA, Josef. Museum módy, s. 10.

³⁵³ SEKERA, Josef. Jaký kroj, tak se stroj, s. 6–7.

v roce 1951 zavítalo do muzea na zámku Jemniště 1700 osob, o rok později již 6 115 a v roce 1953 mělo být podle odhadů návštěvníků až 10 000.³⁵⁴ Desetitisícová hranice byla pak překonávána i v následujících letech, prokazatelně například v roce 1955.³⁵⁵

Zpestřením hlavní expozice *Musea osobní a společenské kultury* se stávaly dočasné výstavy, které jsou bezpečně zmapovány v letech 1950–1952. V prvním roce byla za spolupráce s *Ústavem národního zdraví v Benešově* připravena výstava *Péče o kojence včera a dnes*.³⁵⁶ V rámci jubilejního roku Aloise Jiráska byla v roce 1951 uspořádána výstava *Jak dobově obléknout postavy Jiráskových dramát*, jež přispěla k hlubšímu poznání tvorby tohoto dramatika.³⁵⁷ Velká pozornost byla v roce 1952 věnována výstavě *Lidových obleků ruských a ze zemí lidových demokracií*, na kterou se podařilo získat šaty lidových vrstev ze sbírek národopisného oddělení *Národního muzea*, a řada dalších exponátů byla zapůjčena ze zahraničí – zejména z Polska a Bulharska.³⁵⁸ Poslání výstavy shrnula zpráva pro Československou tiskovou kancelář: „*Téma výstavy má za úkol prohloubiti styky československo-sovětské a styky s lidovými demokraciemi, seznámiti naše nejširší lidové vrstvy s výtvarnými a kulturními souvislostmi, které od nepaměti mezi slovanskými kmeny byly, a na které my dnes znovu navazujeme.*“³⁵⁹ Zahájení výstavy se tehdy vedle dalších čestných hostů zúčastnil i náměstek předsedy vlády, Zdeněk Fierlinger, s manželkou. Hosté shlédli vystoupení pionýrů střední školy z Postupic a Tanečního souboru ROH z Benešova. Pro nepřízeň počasí se nemohlo v zámeckém parku uskutečnit divadelní představení oblastního divadla z Benešova.³⁶⁰

³⁵⁴ KLEMPERA, Josef. *Museum módy*, s. 10.

³⁵⁵ NA Praha, SPS, Jemniště, St. z. Jemniště – Návrh zřízení parkoviště ze dne 12. března 1956, i. č. 1027, kart. 215.

³⁵⁶ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1950, i. č. 1290, kart. 69.

³⁵⁷ Tamtéž, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1951, i. č. 1290, kart. 69.

³⁵⁸ NA Praha, SPS, Jemniště, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1952, i. č. 1027, kart. 214.

³⁵⁹ Tamtéž, Zpráva pro Československou tiskovou kancelář s pozvánkou na výstavu na zámku Jemništi, i. č. 1027, kart. 214.

³⁶⁰ Tamtéž, Výroční zpráva Musea společenské kultury na státním zámku Jemništi za rok 1952, i. č. 1027, kart. 214.

Již za dob *Národní kulturní komise* byla na zámku Jemniště zřízena sběrna, do níž byl svážen mobiliář kulturní povahy z ostatních hradů a zámků, ale i vytríděné předměty z dalších kulturních institucí a část přírůstků tvořily i dary od soukromých osob. Vzhledem k zaměření muzea šlo vedle stylového nábytku zejména o oděvy a drobnější předměty dokreslující život v daném období. Jednotlivé kusy či jejich soubory byly postupně přiváženy z téměř tří set různých objektů,³⁶¹ a tak zámecký mobiliář v roce 1953 zahrnoval již 3 372 inventárních čísel a inventář muzea dalších 7 220 položek.³⁶²

Ze zprávy soupisové skupiny, jež od července do září 1953 prováděla na zámku Jemništi revizi inventárních seznamů vnitřního zařízení, vyplývá, že předměty určené pro instalaci byly v dobrém stavu a uskladněny tak, že je bylo možné udržovat. Za svízelnou označili členové skupiny situaci ostatního inventáře, který špatným uskladněním značně trpěl, a docházelo k jeho poškozování. Na vině byl zejména nedostatek prostoru. Vypořádat se museli i se značnými nesrovnalostmi v evidenci. Po celém zámku byl rozptýlen promíchaný zámecký i svozový inventář, předmětům často chyběly značky a u některých kusů tak byl původ jen těžko zjištělný. Předměty totiž, zejména v počátcích, přicházely z jiných objektů často bez dokladů a kastelán, toho času již starý muž, je nedokázal s odstupem čtyř, pěti let všechny identifikovat. Zdokumentovány však nebyly také některé odvozy inventáře. Tíživost situace vyjadřuje i tvrzení soupisové skupiny, že dosud nikde nepracovali při inventarizaci za horších podmínek než na Jemništi a dožadovali se na *Státní památkové správě* za svou práci s velkým procentem přesčasů nejvyšší možné odměny.³⁶³

V závěru revizní zprávy soupisová skupina doporučovala eliminovat inventář vytríděním předmětů bez historické a umělecké hodnoty, aby došlo alespoň k částečnému uvolnění prostor.³⁶⁴ Nedostatek místa zapříčinil i tlak na další uživatele zámeckých prostor, mezi které se záhy po zestátnění zařadil MNV v Jemništi.³⁶⁵ První výpověď dostal národní výbor 30. září 1950. Tentokrát měly ještě silnější váhu argumenty, že zámek Jemniště má pro zřízení úřadu, jež spravuje

³⁶¹ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Svozy, i. č. 1290, kart. 69.

³⁶² Tamtéž, Revisní zpráva ze dne 25. září 1953, i. č. 1290, kart. 70.

³⁶³ Tamtéž, Revisní zpráva ze dne 25. září 1953, i. č. 1290, kart. 70.

³⁶⁴ Tamtéž, Revisní zpráva ze dne 25. září 1953, i. č. 1290, kart. 70.

³⁶⁵ NA Praha, SPS, Jemniště, Nájemní smlouva uzavřená mezi majitelem zámku Jemniště s MNV s platností od 1. května 1947, i. č. 1027, kart. 214.

agendu tří okolních osad, ideální polohu, protože se od všech nachází v přibližně stejné vzdálenosti. Dostupnost úřadu měla pomáhat plnit zemědělcům plány první pětiletky a větší vzdálenost úřadu by mezi lidmi jistě vyvolala nepochopení také při vyzvedávání potravinových lístků. Navíc MNV nedisponoval v této době vhodnými prostory, kam by se mohl přestěhovat.³⁶⁶ Národnímu výboru tak byla prodloužena nájemní smlouva alespoň na domek po pravé straně,³⁶⁷ který prokazatelně využíval ještě v roce 1952.³⁶⁸ O dva roky později měla tento objekt využívat *Státní památková správa*,³⁶⁹ v jejíž archivních dokumentech nenajdeme zmínku o dalším prodloužení nájemní smlouvy s MNV.

Jen malá část předmětů postupně svážených na Jemniště od konce 40. let v následujících letech opustila bránu tohoto zámku. Dělo se tomu tak zejména v roce 1954 ve snaze uvolnit prostory pro novou instalaci muzea módy. Zaznamenány jsou na počátku 50. let odvozy jednotlivých kusů inventáře pro instalace vznikající či doplňované v jiných zámeckých objektech – například pro Nelahozeves,³⁷⁰ Klášterec nad Ohří, Lemberk,³⁷¹ Vysoký Chlumec,³⁷² Mělník či Bítov a další. Příjemci vyříděných předmětů nebo materiálu (zejména látek) byly i další kulturní a společenské instituce – *Uměleckoprůmyslové museum*,³⁷³ ministerstvo školství a kultury,³⁷⁴ kancelář prezidenta republiky³⁷⁵ nebo *Národní museum*.³⁷⁶ Předměty bez kulturní povahy, nad nimiž byla zrušena národní správa,

³⁶⁶ NA Praha, SPS, Jemniště, Výpověď z domků NKK, zámek – Jemniště. Usnesení rady MNV – Jemniště ze dne 12. října 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³⁶⁷ Tamtéž, Jemniště – státní zámek, nájemní smlouva a MNV v Jemništi – zaslání, dokument ze dne 4. listopadu 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³⁶⁸ Tamtéž, Potvrzení *Národní kulturní komise* ze dne 27. března 1952, i. č. 1027, kart. 214.

³⁶⁹ Tamtéž, St. z. Jemniště. Uměl. Prům. museum. Skizza s vyznačením používání zámku ze strany Muzea a SPS, dokument ze dne 27. listopadu 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷⁰ Tamtéž, Nelahozeves, st. zámek – empirová kamna pro musejní síň Památníku Antonína Dvořáka v Nelahozevsi, dokument ze dne 18. listopadu 1953, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷¹ Tamtéž, Jemniště, st. zámek, svěření nábytku Uměl. prům. museu, dokument ze dne 3. listopadu 1953, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷² Tamtéž, St. z. Jemniště – zvon – přidělení, dokument ze dne 13. srpna 1955, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷³ Tamtéž, Jemniště, státní zámek; vyprazdňování objektu pro instalaci Uměl. prům. m., dokument ze dne 17. srpna 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷⁴ Tamtéž, Seznam předmětů vyříděných pro Ministerstvo školství a kultury, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷⁵ Tamtéž, Materiál pro kancelář prezidenta republiky, dokument ze dne 9. února 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷⁶ Tamtéž, Depositní revers ze dne 9. června 1952, i. č. 1027, kart. 215.

byly rozprodány v dražbě. Dočasně Jemniště opouštěly předměty určené na výstavy a další kusy zejména oděvů – v případě že nešlo o historicky cenný originál – sičasto půjčovali filmaři.³⁷⁷ Na Jemništi tak na začátku 50. let našly kostýmy a rekvizity některé postavy z filmu *Temno*³⁷⁸ (režie Karel Steklý), *Císařův Pekař*³⁷⁹ (režie Martin Frič) nebo *Jestřáb kontra Hrdlička*³⁸⁰ (režie Vladimír Borský).

Pokračovalo se i v opravách budov a interiérů, jež navazovaly na práce z přelomu 40. a 50. let. V první polovině 50. let se stihla dokončit rekonstrukce domků u vstupní brány, zatímco zahradní pavilony na opačné straně od hlavní budovy na svou opravu teprve čekaly.³⁸¹ Dále měla být nahrazena slohově nevyhovující a toho času již konstrukčně vadná okna na hlavní budově, v přízemí byla okna osazena mřížemi, v některých prostorách byly odstraněny nepůvodní příčky a opravy se dále dotkly dveří a jejich součástí, stejně tak nejbližšího okolí zámku – zadní terasy směřující do zahrady a čestného dvora.³⁸² Podrobný popis jednotlivých oprav a zejména úprav interiéru nemůže být na tomto místě vzhledem ke svému rozsahu kompletní. Součástí rekonstrukce bylo i budování nezbytného provozního zázemí, vzhledem k rostoucí návštěvnosti vzniklo před zámeckým areálem parkoviště³⁸³ a zaváděla se i nutná bezpečnostní a protipožární opatření.³⁸⁴

Zejména vnitřní úpravy byly prováděny se značnými obtížemi a poměrně pomalým tempem vzhledem k tomu, že objekt fungoval jako sběrna a všechny místnosti zaplnil svozový inventář. V roce 1953 byly dokonce veškeré úpravy zastaveny, neboť byl zámek Jemniště ministerstvem školství vybrán jako vhodný objekt pro školení osvětových pracovníků. Plán adaptace objektu za účelem zřízení kulturně osvětového učiliště se však v zásadě lišil od úprav, které zde byly doposud

³⁷⁷ NA Praha, SPS, Jemniště, i. č. 1027, kart. 215.

³⁷⁸ Tamtéž, Zapůjčení kostýmů pro film *Temno*, dokument ze dne 29. listopadu 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³⁷⁹ Tamtéž, „Císařův pekař“, dokument ze dne 22. prosince 1950, i. č. 1027, kart. 214.

³⁸⁰ Tamtéž, Jemniště, st. museum, zapůjčení kostýmů pro dobový film „Jestřáb kontra hrdlička“, i. č. 1027, kart. 214.

³⁸¹ Tamtéž, Záznam o služební cestě na stát. zámek v Jemništi vykonané dne 21. května 1956, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸² Tamtéž, Zásady asanačního plánu státního zámku v Jemništi ze dne 13. srpna 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸³ Tamtéž, St. z. Jemniště – Návrh zřízení parkoviště ze dne 12. března 1956, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸⁴ Tamtéž, Prohlídka zámku Jemniště vykonaná dne 10. listopadu 1954, i. č. 1027, kart. 215.

pro provoz muzejní expozice prováděny.³⁸⁵ Podle projektu vypracovaného *Stavoprojektem* měly být v hlavní budově umístěny veškeré společné místnosti – učebny, klubovny, knihovna, jídelny a kuchyně. Ložnice s 90 lůžky měly být situovány v přízemních postranních křídlech.³⁸⁶ Na první pohled bylo zřejmé, že úpravy pro provoz takového zařízení by narušily historickou dispozici objektu. Některé hodnotné interiéry by nesly hromadné ubytování a vytápění – zejména ty, kde se dochovaly části empírové výzdoby stěn a obnovily původní štuky. Který z argumentů nakonec rozhodl o tom, že tento politicky protěžovaný projekt nebyl realizován, není zcela jasné. Mohly převážit výše zmíněné důvody, kdy byl pro tento účel jako vhodnější shledán objekt druhé kategorie, nebo příliš vysoké náklady akce, jež byly odhadnuty minimálně do výše tří milionů.³⁸⁷

V souvislosti se změnami v památkové péči po likvidaci *Státní památkové správy* se na počátku 60. let rozhodovalo o instituci, jež do své správy převezme zámek Jemniště. Nejprve byl veškerý mobiliář převeden na *Středočeský krajský národní výbor v Praze*³⁸⁸ a po decentralizaci státní správy přešel inventář na konci roku 1961 na *Okresní národní výbor v Benešově*, jenž se dohodl se současným uživatelem zámku *Uměleckoprůmyslovým museem*, že po roztřídění vnitřního zařízení jeho část převezme.³⁸⁹ O několik měsíců předtím vešla ve známost překvapivá informace, že oblíbené *Museum společenské kultury* v Jemništi má být likvidováno. Na jednání zástupců *Uměleckoprůmyslového musea*, *Státní památkové správy* v likvidaci, *Střediska státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje* a *ONV v Benešově* dne 23. června 1961 s touto novinkou přišel zástupce *Národní galerie*.³⁹⁰ Důvodem zrušení expozice muzea módy byla značná vlhkost v objektu, která ničila historický textil.³⁹¹

³⁸⁵ Tamtéž, Zásady asanačního plánu státního zámku v Jemništi ze dne 13. srpna 1954, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸⁶ NA Praha, SPS, Jemniště, Stavoprojekt – Jemniště, státní zámek – odevzdání plánů, dokument ze dne 21. září 1953, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸⁷ Tamtéž, Posouzení vhodnosti zámeckého objektu pro účely školení, záznam ze dne 10. června 1953, i. č. 1027, kart. 215.

³⁸⁸ NA Praha, SPS dodatky, Jemniště, Protokol o předání a převzetí movitého majetku kulturní povahy instalovaného a uskladněného na státním zámku v Jemništi, i. č. 1290, kart. 71.

³⁸⁹ Tamtéž, Protokol o předání a převzetí movitého majetku kulturní povahy ze sbírek býv. Muzea společenské kultury v Jemništi ze dne 19. prosince 1961, i. č. 1290, kart. 71.

³⁹⁰ Tamtéž, Státní zámek Jemniště - převod správy mobiliáře svěřeného pro instalaci "Musea společenské kultury" v Jemništi, i. č. 1290, kart. 71.

³⁹¹ LETOŠNÍKOVÁ, Ludíše. Historické hračky v nové instalaci na Jemništi, s. 129.

Uprázdňené prostory zámku Jemniště zaplnila v letech 1963–1965 expozice *Vlastivědného muzea Podblanicka*, která zabírala více než polovinu prvního patra. Volné prostory v sousedství hlavního sálu byly v dubnu 1965 doplněny o stálou výstavu rakouského krajinářství 18. století ze sbírek *Národní galerie*, jejíž koncepci připravil Pavel Preiss společně se Zorou Dvořákovou. Oproti stěžejní expozici využívající především moderních muzejních technik, tato výstava více zapadala do prostředí zámeckých interiérů. Obrazy však musely objekt poměrně brzy opustit, neboť ani uměleckým dílům zde nesvědčila trvale vysoká vlhkost.³⁹² Vlastivědné muzeum ani zmíněná výstava nelákaly návštěvníky na Jemniště tolik jako zrušené muzeum módy, a tak ČEDOK dokonce vyřadil objekt ze své zájezdové trasy. Původní vlastivědná expozice muzea vznikuvší podle projektu Z. Rossmanna byla v následujících letech neustále doplňována a postupně vytvořila bohatou krajevou sbírku.³⁹³ Zvýšení návštěvnosti muzea se podle tehdejší ředitelky, Emy Charvátové, mohlo docílit jen zřízením atraktivní části expozice, která by měla širší platnost, byla srozumitelná cizincům a schopna propagace. Zhodnocení sbírkového fondu vyznělo ve prospěch národopisu, hojně zastoupeného ve sbírkách muzea, jež mohl dobře dokumentovat řemeslnou výrobu a kulturu venkova 19. a 20. století. Protože však návštěvníci nepřestávali na Jemništi hledat zrušené muzeum módy, vybrali pracovníci muzea ze svozů kulturního majetku historické oděvy a doplňky společenské kultury. Ty v roce 1968 doplnily v prvním patře architekturu slohových zámeckých prostor a staly se protipólem k výstavě řemeslné a výtvarné kultury vesnice. Tato provizorní instalace svým pojetím vlastně znamenala volnou rekonstrukci expozice muzea módy.³⁹⁴

V březnu 1971 byla zahájena jednání o převodu zámku Jemniště ze správy ONV Benešov na *Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*. Současně s tím vzešel požadavek vytvořit v ústředním sále a navazujících salonech instalaci, která by po letech opět zdůraznila ráz zachovaných historických interiérů. Při úvahách o jejím tématu se upustilo od interiérové instalace, která by se pořídila převážně z materiálu cizích svozů a sama o sobě byla příliš chudou. Nešlo navázat ani na rokokovou tradici objektu a místní historii, protože nebylo možné v požadované míře zajistit původní mobiliář nacházející se na Českém Šternberku.

³⁹² LETOŠNÍKOVÁ, Ludíše. Historické hračky v nové instalaci na Jemništi, s. 129.

³⁹³ ŠTĚTINOVÁ, Dagmar. Zámek Jemniště – muzeum Podblanicka, s. 4.

³⁹⁴ CHARVÁTOVÁ, Ema. Popelka, s. 5.

Rozhodnutí nakonec padlo na námět historických hraček, neboť se v jemnišťských depozitářích po zrušení muzea módy a převozu historického textilu do *Uměleckoprůmyslového musea* zachoval dostatek vhodných drobných předmětů, často velmi hodnotných. Vzhledem k tomu, že na přípravu expozice, která měla být dokončena před letní sezónou, zbývaly méně než dva měsíce a řada vybraných exponátů potřebovala restaurátorský zásah, byl v poslední místnosti jako náhradní téma provizorně vystaven soubor hodin.³⁹⁵

Cílem instalace historických hraček bylo upozornit na doposud opomíjenou, ale zajímavou kapitolu historie kultury. Co do počtu převažovaly předměty z 19. století, ale vystavena byla i řada unikátních předmětů či souborů ze 17. a 18. století. Ať už šlo o čtyři pokojíčky pro panenky z valdštejnského svozu, jež kromě přínosu k historii hraček dokumentovaly i skutečnou podobu patricijských domů z konce 16. a začátku 17. století, o model rytíře, figurky ze zbytku barokního betlému, šachové figurky, jež představovaly boj křesťanů proti Turkům nebo panenky různého stáří a materiálu. Při instalaci se dbalo na to, aby byl v místnostech zachován prvek „zámeckého prostředí“.³⁹⁶ Každá místnost byla zařízena jako interiér, odpovídající svým charakterem úpravě stěn s klasicistními tapetami. Ovšem skloubit instalaci mobiliáře s typem tapet a instalovaným materiálem umístěným převážně ve vitrínách nebylo vždy jednoduché. Pracovníci středočeského krajského střediska zamýšleli expozici postupně doplňovat o další zajímavé předměty, jež zatím čekaly v depozitáři na zrestaurování.³⁹⁷ To ještě nikdo netušil, že instalace historických hraček na Jemništi, bude mít pouze krátké trvání.³⁹⁸

³⁹⁵ LETOŠNÍKOVÁ, Luďiše. Historické hračky v nové instalaci na Jemništi, s. 129–130.

³⁹⁶ Do velkého sálu se vrátil soubor čtyř zrcadel a zlacených aplik, které měly být v roce 1963 nalezeny v depozitáři hradu Český Šternberk. Stejně tak se na Jemniště navrátily čtyři obrazy Karla VI., jeho manželky, Marie Terezie a jejího manžela Františka Lotrinského, které byly označeny za průměrné a přeneseny do vestibulu v přízemí.

Jedná se o předměty, které byly v roce 1944 prohlášeny za integrální součást zámku a bývalá majitelka Terezie Mensdorff-Pouilly je musela předat novému vlastníku Oskaru Danekovi von Esse. Byly tedy vyňaty se souboru jemnišťského mobiliáře, který byl na Český Šternberk převezen v roce 1943. Za jakých okolností se znovu dostaly na hrad Český Šternberk, není bohužel jasné.

³⁹⁷ Restauraovat se měl například soubor historických saní instalovaný v bývalé konírně.

LETOŠNÍKOVÁ, Luďiše. Historické hračky v nové instalaci na Jemništi, s. 139–144.

³⁹⁸ Instalace historických hraček na Jemništi později posloužila jako základ tematicky shodné expozice na hradě Křivoklát, jež byla doplněna o další sbírkové předměty z depozitářů Mnichova Hradiště, Hořovic, Českého Šternberka, Žleb, Veltrus a ústředního depozitáře v Kutné Hoře a otevřena v červnu 1982.

HORYNOVÁ, Alena. K výstavě historických hraček a modelů na hradě Křivoklátu, s. 414.

V roce 1972 byla z rozhodnutí *KNV Středočeského kraje* zahájena příprava rekonstrukce objektu pro *Stálou výstavu československo-sovětského přátelství*. V dubnu 1974 dokončil *Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů* studii rekonstrukce všech objektů zámeckého areálu, kterou o měsíc později schválil investor stavby, jímž byl *KNV Středočeského kraje*, resp. *Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje*. V rekonstrukci se postupovalo etapovitě. Před otevřením nové expozice v roce 1975 byla opravena fasáda hlavní budovy směrem do čestného nádvoří. Na této straně objektu došlo i k výměně oken. Ač byl v roce 1977 zpracován i projekt na druhou etapu rekonstrukce, k opravě střechy, podkroví, části přízemí, suterénu a zbývajících tří fasád hlavního objektu v tuto chvíli nedošlo.³⁹⁹ Náklady i tak šplhaly vysoko. Podle rozpočtu z února 1975 měly dosáhnout více než 14,5 milionů.⁴⁰⁰

Záměr vytvořit na zámku Jemniště moderní expozici⁴⁰¹ s sebou přinesl celou řadu nešetrných vnitřních úprav. Docházelo při nich k ničení některých kusů kachlových kamen, odstraňování původního ostění či dlažby a jejich nahrazování moderními materiály. Zhruba dvě třetiny prostor se proměnily v expozici předělenou zděnými a sololitovými příčkami, v níž docházelo k zaslepování portálů, historická svítidla ustupovala soudobým a parketové podlahy překryly koberce. Ústřední topení z počátku 20. století nahradila akumulární kamna.⁴⁰² Vybourání příčné zdi a otlučení omítek napomohlo k propadávání již porušené klenby v bývalé kuchyni v přízemí severní části.⁴⁰³ Ve snaze využít pro prezentaci sbírek i postranní objekty, které dříve sloužily hospodářským účelům, došlo k úpravě čestného nádvoří navršením terénu a zaslepení odvodňovacího systému.⁴⁰⁴ Tím se však problém vlhkosti v těchto objektech jen prohloubil. Navíc byly i zde úpravy spojeny s nešetrnými zásahy do podlah a omítek. Před zmíněné objekty měla být na vstupní

³⁹⁹ Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu, Státní zámek Jemniště. Stálá výstava československo-sovětského přátelství. II. etapa Rekonstrukce hlavního objektu zámku, Průvodní zpráva, listopad 1977.

⁴⁰⁰ Z rozpočtu není patrné, zda se jedná o odhad celkového rozpočtu rekonstrukce, nebo zda zahrnuje pouze práce první etapy.

Tamtéž, Souhrnný rozpočet. Památník ČSSP, únor 1975.

⁴⁰¹ Řešení expozičních interiérů navrhli architekti Vítězslav Novák a Radoslav Máca. BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stálá výstava...*, nestránkováno.

⁴⁰² WEISS, Petr. *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, s. 77–78.

⁴⁰³ SCHUBERT, Alfréd. *Stavební opravy některých významných hradů...* (III. část), s. 26.

⁴⁰⁴ WEISS, Petr. *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, s. 77–78.

nádvoří umístěna kašna a čtyři pískovcové plastiky.⁴⁰⁵ Na Jemništi tak vznikla nákladná expozice zcela nevhodná do historického prostředí zámku. Kmenový i svozový mobiliář a předměty patřící původně do správy *Uměleckoprůmyslového musea*, nyní ve správě krajského střediska památkové péče, byly odvezeny do ústředního depozitáře ve Voršilkách.⁴⁰⁶

Stálá výstava československo-sovětského přátelství se nacházela v přízemí hlavní budovy a části prvního patra. V části druhého patra byly zachovány historické interiéry, které měly být upraveny galerijním způsobem nebo měly sloužit jako reprezentační místnosti pro příležitostná setkání se sovětskými hosty a pro další slavnostní přijetí. Místnosti byly vybaveny mobiliářem ze svozů – zejména z Hořína. Boční křídla zámku měla poskytnout prostor pro dočasné výstavy a zřízení přednáškového sálu.

Podrobnou představu o podobě a obsahu hlavní expozice, jejímiž autory byli František Dobiáš a Václav Vrabec, si lze vytvořit pomocí soudobého katalogu k výstavě. S prohlídkou návštěvník začínal ve vstupní hale, kde byly umístěny státní symboly ČSSR a SSSR a texty smluv o přátelství a vzájemné pomoci z roku 1943 a 1970. Prostoru dominovala monumentální plastika Jana Hány *Čest padlým*. Materiál prvního sálu,⁴⁰⁷ umístěný převážně ve vitrínách, přibližoval okolnosti vzniku přátelství a na obrazech byly k vidění osobnosti, které se v minulosti o utužení vzájemných styků nejvíce zasloužily. Další místnost⁴⁰⁸ se věnovala společným revolučním tradicím a uvozovaly ji verše Stanislava Kostky Neumanna. Při prohlídce se dále pokračovalo do sálu⁴⁰⁹ věnovaného osobnosti Vladimíra Iljiče Lenina, jeho vztahu k naší zemi a významu leninismu pro pokrokový vývoj obou národů. Vystavené dokumenty, fotografie a další materiál zde doplňoval reliéf *Vavřín leninismu* a Leninova busta.

⁴⁰⁵ SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů... (III. část), s. 26.

⁴⁰⁶ Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, Protokol o provedené mimořádné inventarizaci mobiliárního fondu památkového objektu státní zámek Jemniště ze dne 20. března 1984, sign. 30, kart. 346.

⁴⁰⁷ Místnost (P 1) nesla název: *Jak se kovalo československo-sovětské přátelství*.

⁴⁰⁸ Místnost (P 2) *Společné revoluční tradice*.

⁴⁰⁹ Místnost (P 3) *Lenin je živý v našem díle*.

V přízemí zámku se návštěvník dále setkal s materiálem,⁴¹⁰ jenž v nástěnných vitrínách demonstroval podstatu a konkrétní náplň proletářského internacionalismu obou komunistických stran. Expozice následující místnosti⁴¹¹ byla tónována do modré barvy a připomínala počátky literatury v Rusku i českých zemích a jejich vzájemné ovlivňování. Další oddíl⁴¹² se věnoval osvětě a vzdělávání, kde byla vedle práce Jana Ámose Komenského nebo Josefa Dobrovského na gramatice ruského jazyka vyzvednuta osobnost Julia Fučíka. Prostor sálu,⁴¹³ jenž svým řešením připomínal malou galerii, naplnily ukázky děl československých umělců věnující se družbě obou národů. Vedle kreseb Mikoláše Alše k *Ohlasům písní ruských*, plastiky Břetislava Bendy *Vítězství Stalingradu* nebo *Rudoarmějce s koněm* od Antonína Kalvody byla nejvýraznějším exponátem busta maršála Rybalka od Aloise Sopra. Zlatě tónována byla expozice⁴¹⁴ věnující se ruské divadelní tvorbě, jejímu uvádění na scénách v Československu a naopak uvedení českých her v sovětských divadlech. Poslední výstavní místnost⁴¹⁵ v přízemí se snažila zachytit rozmanitost a šíři vzájemných styků na poli hudby. Poté návštěvníci opět prošli vstupní halou a vystoupali po barokním schodišti do prvního patra.⁴¹⁶

Úvodnímu prostoru druhé části expozice dominovala plastika Klementa Gottwalda od Zdeňka Krybuse. Odtud se vstupovalo do sálu⁴¹⁷ věnovaného památce hrdinů společného boje československých a sovětských vojáků za druhé světové války. Společnou vojenskou minulost v závěru druhé světové války a její vyústění v družbu vojáků v rámci *Varšavské smlouvy* ve fotografiích zobrazovala následující místnost.⁴¹⁸ Na ní navazoval prostor,⁴¹⁹ kde byla pomocí průřezů ve skleněných vitrážích prezentována mnohostrannost svazku prostých lidí a pracovních kolektivů pocházejících z obou zemí. Dva prosklené panely v následující menší místnosti⁴²⁰ přibližovaly návštěvníkovi ve fotografiích místa, kam nejčastěji směřují návštěvy sovětských turistů v Československu a naopak

⁴¹⁰ Místnost (P 4) *Proletářský internacionalismus v praxi*.

⁴¹¹ Místnost (P 5) *Literatura sbližuje naše národy*.

⁴¹² Místnost (P 6) *Vzdělání a osvěta*.

⁴¹³ Místnost (P 7) *Výtvarné umění a naše vzájemnost*.

⁴¹⁴ Místnost (P 8) *Spolupráce divadelníků*.

⁴¹⁵ Místnost (P 9) *Vzájemné hudební vlivy*.

⁴¹⁶ BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stálá výstava...*, nestránkováno.

⁴¹⁷ Místnost (I 1) *Společně prolitá krev*.

⁴¹⁸ Místnost (I 2) *Soudruzi ve zbraní*.

⁴¹⁹ Místnost (I 3) *Družba*.

⁴²⁰ Místnost (I 4) *Vzájemné poznávání*.

československých turistů v Sovětském svazu. Nezapomnělo se ani na vzájemné přátelství mládeže, jejich setkávání a vzájemné návštěvy, jež vedle fotografií přibližovaly i dětské kresby.⁴²¹ Jediné soupeření mezi oběma národy bylo možné v oblasti sportu. Avšak i v tomto oboru mezi sebou sportovní organizace spolupracovaly a jejich činnost se připomínala v malém spojovacím prostoru.⁴²²

Následující část⁴²³ výstavy uvozoval na reliéfu citát Leonida Iljiče Brežněva o úloze vědeckotechnické revoluce v budování socialismu. Nejprve se návštěvníkova pozornost obracela do oblasti zemědělství,⁴²⁴ v níž se Československo inspirovalo sovětským vzorem, dále do oblasti ekonomické spolupráce a výměny zboží.⁴²⁵ Šíři spolupráce dokumentovaly i materiály o vzájemném obohacování ve vědě a technice⁴²⁶ a o surovinových dodávkách od východního partnera.⁴²⁷ Ideový vrchol výstavy tvořila složitá soustava postupně prosvětlovaných velkých diapozitivů, která vyjadřovala reálné naplnění dávných lidských tužeb a úsilí směřujícího ke komunismu.⁴²⁸ S expozicí se návštěvníci rozloučili slovy Klementa Gottwalda: „*Se sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!*“⁴²⁹

Vzhledem k náplni výstavy nepřekvapí, že byla slavnostně otevřena 7. listopadu 1975, v den výročí *Velké říjnové socialistické revoluce* a čestným hostem vernisáže se vedle dalších stal vedoucí tajemník krajského výboru KSČ Václav Hájek.⁴³⁰ O atraktivitě a oblibě této expozice u široké veřejnosti můžeme pouze spekulovat, neboť statistika návštěvnosti z této doby, kterou by bylo možné porovnat s počty návštěvníků muzea módy nebo pozdější expozice v 80. letech, není bohužel k dispozici. Jistý přísun návštěvníků však bezesporu tvořily zájezdy

⁴²¹ Místnost (I 5) *Mladá přátelství*.

⁴²² Místnost (I 6) *Soupeři a přátelé*.

⁴²³ Místnost (I 7) *Tvořivá spolupráce*.

⁴²⁴ Místnost (I 8) *Chléb*.

⁴²⁵ Místnost (I 9) *Made in*.

⁴²⁶ Místnost (I 10) *Vědeckotechnická spolupráce*.

⁴²⁷ Místnost (I 11) *Společná bohatství*.

⁴²⁸ Místnost (I 12) *Společně ke komunismu*.

⁴²⁹ BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stálá výstava...*, nestránkováno.

⁴³⁰ Stálá výstava československo-sovětského přátelství, *Rudé právo*, s. 2.

organizované pro členy ROH, vojáky, školní skupiny nebo pracovníky různých závodů. Se zájmem měli výstavu shlédnout například účastníci zájezdu závodní organizace *Svazu československo-sovětského přátelství* závodu Texlen 21 v Úpici, který byl pro 140 členů uspořádán v červnu 1977.⁴³¹ Pro další podobné příklady bychom jistě nemuseli chodit daleko.

Ani tato protěžovaná výstava, která učinila ze zámku Jemniště z politického hlediska nejvýznamnější objekt ve správě středočeského střediska památkové péče, a při jejímž zřizování byly ve velkém rozsahu podniknuty úpravy exteriéru a bohužel i nevhodné úpravy interiéru, zde nezůstala umístěna příliš dlouho. Již v roce 1979 se pro zámek Jemniště hledalo nové využití,⁴³² zatímco expozice československo-sovětského přátelství byla přemístěna na hrad v Mladé Boleslavi.⁴³³ Uvažovalo se například o zřízení instalace s názvem *Člověk a jeho prostředí*, kdy by se do levé části přízemí a prvního patra vrátily některé části historického mobiliáře, zatímco ostatní prostory prvního patra by pro své účely dál využíval KNV.⁴³⁴ Oslovení odborníci se však shodovali, že bez zásahu, který by odstranil z podloží zámku vlhkost, není vhodné do objektu umisťovat cenné sbírky.⁴³⁵

Nakonec na Jemništi od roku 1982 své místo našla expozice map, plánů a vedut *Theatrum mundi*,⁴³⁶ která byla o rok dříve uvedena ve výstavní síni *Středočeské galerie* v Praze.⁴³⁷ Expozice prostřednictvím přibližně 40 exponátů prezentovala zlatý věk holandské kartografie. Soubor vystaveného materiálu byl označován za unikátní, srovnávat se mohl totiž jen sbírkami v Londýně a Leydenu. Na Jemništi však nebylo možné hovořit o ucelené sbírce v pravém slova smyslu, neboť soubor vznikl spojením sbírek Valdštejnů z Mnichova Hradiště a Lobkoviců z Hořína, které se v rámci svozů soustředily na Mělníku.⁴³⁸ Instalaci *Theatrum mundi* umístěnou v hlavním sále a přilehlých pěti místnostech prvního patra si návštěvník prohlížel individuálně, případně s pomocí zakoupeného katalogu, poté,

⁴³¹ ZO SČSP, *Pochodeň*, s. 5.

⁴³² Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, Záznam z jednání na VI. odboru ministerstva kultury ČSR dne 14. června 1979 ve věci využití zámku Jemniště, sign. 30.

⁴³³ SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů... (III. část), s. 24.

⁴³⁴ Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, Záznam z jednání na VI. odboru ministerstva kultury ČSR dne 14. června 1979 ve věci využití zámku Jemniště, sign. 30.

⁴³⁵ Tamtéž, Vyjádření Národního muzea v Praze k expozici na zámku Jemniště ze dne 15. května 1979, sign. 30.

⁴³⁶ Divadlo světa.

⁴³⁷ HEROUT, Jaroslav. Evropská veduta 17. století..., s. 26.

⁴³⁸ DVOŘÁK, Pavel. Divadlo sveta, s. 38–40.

co v úvodu vyslechl výklad o historii objektu. Druhou část prohlídky bylo možné absolvovat s průvodcem a jeho výkladem. Společné kroky směřovaly do několika náznakově zařízených interiérů pocházejících převážně z nepřístupných objektů, ze zámku Hořína a Dobříše.⁴³⁹

Úzce zaměřená výstava map, plánů a vedut dokázala přilákat jen odpovídající část zájemců z řad široké veřejnosti a poté zejména odborníky. Nedlouho po jejím otevření ji navštívili například účastníci vědeckého symposia *Evropská veduta 17. století – obraz přeměny světa v uměleckém díle*, jež uspořádal *Ústav teorie a dějin umění ČSAV*.⁴⁴⁰ Širokou veřejnost a zejména pak rodiny s dětmi jistě více lákal kocour Mikeš, kozel Bobeš, hastrmani a scény ze života staročeské vesnice, jež zobrazovala samostatná expozice Josefa Lady zřízená v bývalé konírně na západní straně čestného dvora. K vidění zde byly autorovy obrazy, kolorované kresby a kvaše, jež vedle známých děl zahrnovaly i díla neznámá pocházející ze soukromých sbírek, která doposud ucházela pozornosti veřejnosti. Každý rok se navíc výstava částečně obměňovala, takže se mohli návštěvníci postupně seznámit s velkým rozsahem Ladova díla.⁴⁴¹ Oblibu této expozice dokládají statistiky návštěvnosti z let 1982–1984, které odděleně evidují počet návštěvníků expozice v hlavní budově zámku a v mnohem menší expozici Josefa Lady v bývalé konírně. Zatímco v roce 1982 byla mírně vyšší návštěvnost – o pouhých 372 osob – v hlavní budově (18 720 návštěvníků),⁴⁴² v následujících letech již přilákal více turistů svými obrazy Josef Lada – v roce 1984 o 1 590 osob při návštěvnosti 20 315.⁴⁴³

Protože rekonstrukční práce při adaptaci objektu pro výstavu československo-sovětského přátelství nebyly provedeny v plném rozsahu, volal již o několik let později zámek Jemniště po opravách v duchu celkové rekonstrukce.⁴⁴⁴ Zprávy o neuspokojivém stavu objektu se průběžně objevují od roku 1979.⁴⁴⁵ Střechy byly totiž doposud vždy opravovány jen v nejnútnejší míře. Krov a stropy nad prvním patrem vykazovaly velký stupeň poškození, neboť byla zhlaví mnoha

⁴³⁹ WEISS, Petr. *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, s. 81–82.

⁴⁴⁰ HEROUT, Jaroslav. *Evropská veduta 17. století...*, s. 26.

⁴⁴¹ BAKEŠOVÁ, Zdena. *Ta hrusická chasa, bože, to je krása*, s. 2.

⁴⁴² KUBŮ, Naděžda. *Turistická sezóna 1982...*, s. 219.

⁴⁴³ KUBŮ, Naděžda. *Turistická sezóna 1984...*, s. 204.

⁴⁴⁴ SCHUBERT, Alfréd. *Stavební opravy některých významných hradů...* (III. část), s. 24–26.

⁴⁴⁵ Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, Záznam z jednání na VI. odboru ministerstva kultury ČSR dne 14. června 1979 ve věci využití zámku Jemniště, sign. 30.

trámů napadena dřevomorkou. Při průzkumu napadených konstrukcí v roce 1981 byla v mezistropním prostoru nad vestibulem a v prvním patře nalezena dosti rozsáhlá část fresky Felixe Antonína Schleglera, která byla sníženým podhledem zakryta již roku 1789 a byla tak nedotčena pozdějšími přemalbami. Střechy však na svou opravu marně čekaly dál. Mezitím se v roce 1985 podařilo opravit střechu zahradního pavilonu u jižního dvora nároží hlavní budovy, která byla poškozena pádem větví. Zde – stejně jako dříve při opravě střechy konírny – byla bobrovka nahrazena prejzovou krytinou. V kapli byla položena nová dlažba nad podlahovým topením. Původní podlahové desky velkého formátu byly vybourány již dříve a podařilo se je zachovat jen ve zvýšené části podlahy u oltáře.⁴⁴⁶

Naléhavá oprava střechy hlavní budovy včetně náročného statického zajištění krovu z roku 1754 a stropů nad prvním patrem byla zahájena až v roce 1991 a probíhala po několik let. Jako krytina zde byly znovu použity pálené bobrovky. Vrchní polovinu krovu mansardové střechy bylo nutné nahradit novou dřevěnou konstrukcí, jež byla provedena podle původního krovu. V podkroví byla ponechána dřevěná konstrukce pokrytá asfaltovou lepenkou, která během oprav sloužila jako ochrana fresky nad hlavním sálem. Dřívější stavební úpravy v bývalé kuchyni v přízemí severní části napomohly dalšímu propadávání porušené klenby, jejíž statické zajištění bylo realizováno až v roce 1993.⁴⁴⁷

Oživení se objekt dočkal roku 1994, kdy zde pracovníci ÚOP středních Čech Dagmar Martincová a Jan Frídl vytvořili interiérovou expozici s využitým svozového mobiliáře. O rok později, v roce 1995, byl zámek Jemniště vrácen v restituci rodině Sternbergů. Ti museli v restitučním řízení zpochybnit nucený prodej zámku z roku 1943, se kterým poslední majitelka z jejich rodiny, Terezie Mensdorff-Pouilly nesohlasila. Ona sama se restituce nedočkala, protože zemřela v roce 1985. Zámek byl vydán do rukou jejího synovce, Jana Bosca Sternberga, který jej později předal svému synovi Jiřímu Sternbergovi. Ten zpřístupněný zámek Jemniště spravuje dodnes.

⁴⁴⁶ SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů... (III. část), s. 24–26.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 26.

ZÁVĚR

Předkládaná práce si nekladla za cíl pojednat o historii vymezených objektů ve 20. století v jejich úplnosti, ale představuje první pokus o zpracování tohoto tématu na základě dostupných archiválií a literatury. Jednotlivé kapitoly mohou být v budoucnosti rozšířeny a zpřesněny pomocí dalších pramenů z postupně inventarizovaných fondů. Osvětlit některé jednotlivé aspekty mohou i fondy, jež přináší primárně informace jiného charakteru, ale okrajově mohou pomoci (jde např. o materiály ze soukromých archivů, archivy institucí státní správy či samosprávy s agendou památkové péče, stavebnictví, hospodaření v dané oblasti a další).

Několika způsoby lze rozšířit i úzce vymezené téma. Nabízí se možnost podrobně zmapovat proměnu objektů v posledních přibližně dvou desítkách let po jejich navrácení v rámci restitucí. Do zpracovaného tématu je možné zahrnout další kulturní památky nacházející se na území bývalých sternberských velkostatků (zřícenina hradu zvaná Salon, zámek Radnice, starý zámek Jemniště nebo další drobné objekty), nebo práci doplnit o zámecké objekty, jež na počátku 20. století vlastnila častolovická linie rodiny (zámek Častolovice a Zásmuky) a které byly v restituci vráceny Dianě Sternbergové.

S pomocí archivních materiálů, literatury a dalších zdrojů práce vymezila okolnosti, za nichž ve 20. století docházelo ke změnám vlastníků vymezených památkových objektů, a shrnula nejvýznamnější proměny exteriéru i interiéru, které úzce souvisely s jejich využitím. Všechny tři objekty na počátku 20. století trvale nebo dočasně obývala rodina Sternbergů, což s sebou neslo odpovídající požadavky na úpravu interiérů a nároky na vnitřní zařízení. Za první republiky byly v rámci pozemkové reformy sternberské hrady a zámky vyloučeny ze záboru. V mezích tehdejších zákonů se snažili jejich majitelé, Jiří Sternberg a jeho sestra Terezie provdaná Mensdorff-Pouilly, využívat státní podpory, která byla různou formou poskytována vlastníkům udržovaných památek.

Následkem iniciativy české šlechty na podporu národa v době ohrožení z konce 30. let byla na velkostatek Radnice, Český Šternberk a Jemniště v průběhu druhé světové války uvalena nucená správa. Zámek Jemniště musela nedlouho poté jeho majitelka pod tlakem okupační správy prodat a objekt byl po válce novému majiteli zkonfiskován na základě Benešových dekretů. Tento prodej se nepodařilo Terezii před nástupem komunistů k moci zpochybnit a získat majetek zpět. Odlišný vývoj proběhl po uvalení nucené správy na Březině a Českém Šternberku. Oba objekty byly Jiřímu Sternbergovi po skončení války vráceny i s hospodářkou základnou, ovšem pouze do doby, než byly na základě revize první pozemkové reformy převedeny do vlastnictví státu.

Hrad Český Šternberk a zámek Jemniště se hned od počátku zařadily mezi památky první kategorie, jež byly určeny ke zpřístupnění. Objekty několikrát změnilly své správce v duchu institucionálních proměn v oblasti památkové péče. Hrad Český Šternberk měl to štěstí, že na něm mohl zůstat bývalý majitel Jiří Sternberg, nově ve funkci správce státního hradu, který téměř po celá 50. léta dohlížel na vnitřní inventář. Návštěvníkům tento památkový objekt nabízel prohlídku autentických interiérů, jejichž podoba se zásadním způsobem neměnila. Práce podrobně zachytila všechny významnější změny, jež byly spojeny s generální opravou hradu, vybudováním vstupní expozice či v souvislosti s tzv. šternberským nálezem. Nekvalitně provedená oprava střechy, kterou dovnitř zatékalo, začala brzy negativně ovlivňovat celkový stav objektu. Náprava byla sjednána ještě předtím, než byl hrad vrácen v restituci Zdeňku Sternbergovi, synovi původního majitele.

Na zámku Jemniště se naopak po převzetí do státní správy nenacházelo téměř žádné vnitřní vybavení. Situace se radikálně změnila ve chvíli, kdy bylo Jemniště označeno za sběrnou, do níž byly sváženy předměty kulturní povahy pocházející z objektů, jež nebyly určeny ke zpřístupnění veřejnosti. Výběrem ze svozových předmětů pak vznikaly výstavní expozice různého zaměření, které více či méně respektovaly historické prostředí zámeckých interiérů. Vzhledem k ideologickému zabarvení a způsobu provedení lze za „nejméně zdařilou“ označit výstavu československo-sovětského přátelství, při jejíž přípravě byla provedena celá řada necitlivých vnitřních úprav. Nezbytné opravy byly na Jemništi prováděny postupně, nikoli v duchu jediné generální opravy. Na některé naléhavé opravy čekal objekt až do začátku 90. let. V restituci byl zámek vydán do rukou synovce bývalé majitelky, který jej později předal do správy svému synovi, Jiřímu Sternbergovi.

Na zámek Březina se v roce 1949 nastěhovalo lesnické učiliště, jež zde setrvalo až do roku 2002. Pro adaptaci objektu pro provoz školy byla provedena řada vnitřních úprav. Stejně jako úpravy exteriéru byly veškeré opravy až do začátku 70. let prováděny bez součinnosti s památkáři. V restituci byl objekt vydán Zdeňku Sternbergovi, který jej nechal dál v užívání lesnického učiliště. Po jeho odstěhování nemá zámek trvalé využití.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Archiv bezpečnostních složek

Zemský odbor bezpečnosti II.

Archiv ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu

Archiv ÚOP Národního památkového ústavu v Plzni

Knihovna ÚOP středních Čech Národního památkového ústavu

Průvodcovské texty, BROŽOVSKÝ, Miroslav. Zámek Jemniště, 1982.

NA Praha

Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, sign. 30, kart. 346.

Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Jemniště, sign. 30.

SPS dodatky, Český Šternberk, i. č. 1290, kart. 59.

SPS dodatky, i. č. 1290, kart. 70.

SPS dodatky, Jemniště, i. č. 1290, kart. 69.

SPS dodatky, Jemniště, i. č. 1290, kart. 71.

SPS, Březina, i. č. 1027, kart. 69.

SPS, Jemniště, i. č. 1027, kart. 214.

SPS, Jemniště, i. č. 1027, kart. 215.

SÚPPPOP, Český Šternberk, hrad.

NPÚ

Odd. péče o pam. objekty, Průvodcovský text, ŠTĚPINOVÁ, Naděžda. *Státní hrad a zámek Český Šternberk*. Praha: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1982. 99 s.

SOA Praha

RA Šternberků, i. č. 38, kart. 42.

RA Šternberků, i. č. 390, kart. 42.

VS Český Šternberk, i. č. 538, kart. 156.

VS Český Šternberk, i. č. 540, kart. 156.

SOA Zámorsk

RA Mensdorff-Pouilly Chotělice, i. č. 326, kart. 19.

SOkA Benešov

AO Český Šternberk, i. č. 25, kart. 1.

MNV Český Šternberk, neuspořááno.

SOkA Rokycany

MNV Březina, i. č. 175, kart. N 13.

MNV Březina, i. č. 176, kart. N 13.

MNV Březina, i. č. 177, kart. N 13.

MNV Březina, i. č. 44, kart. 39.

Literatura

BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010. 571 s.

BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře první republiky. In *Šlechta v proměnách věků*. Vyd. 1. Brno: Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2011. s. 225–230.

BROŽOVSKÝ, Miroslav, MORÁVKOVÁ, Marie a KÁRNÍK, Zdeněk. *Státní zámek Jemniště. Stalá výstava československo-sovětského přátelství*. Praha: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1978. nestránkováno.

ČERNOHORSKÝ, Martin. Trojí instalace pamětní desky Ernsta Macha. In *Ernst Mach – Fyzika – Filosofie – Vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 29–57.

DOČEKAL, Boris. *Osudy českých šlechticů: Ludvík Belcredi, Václav Dlauhoweský, Antonín Bořek-Dohalský, Antonín Kinský, Josef Kinský, Radslav Kinský, Bettina Lobkowiczová, Hugo Mensdorff-Pouilly, Jan Podstatzky-Lichtenstein, Vladimír Reiský, Marie Alžběta Salmová, Karel Schwarzenberg, Diana Sternbergová a Zdeněk Sternberg*. 1. vyd. Jihlava: Listen, 2002. 141 s.

DUB, Petr a MUSILOVÁ, Jana. *Ernst Mach – Fyzika – Filosofie – Vzdělávání*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

DUFEK, Pavel. Restituce šlechtických velkostatků v Čechách po druhé světové válce. In *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, FF UK, 2011. s. 287–302.

DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: dodatky*. Praha: Libri, 2005.

GILAR, Štěpán. *Rodinný archiv Mensdorffů-Pouilly-Chotělice*. Zámorsk, 2000.

HAZDRA, Zdeněk, HORČIČKA, Václav a ŽUPANIČ, Jan. *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století = Der Adel Mitteleuropas in Konfrontation mit den totalitären Regimen des 20. Jahrhunderts*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 347 s.

HAZDRA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války. In *Šlechta v proměnách věků*. Vyd. 1. Brno: Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2011. s. 231–244.

HÖBELT, Lothar. Die mährische Aristokratie in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In *Šlechta v proměnách věků*. Vyd. 1. Brno: Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2011. s. 245–252.

HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a nacistická pozemková politika. In *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, FF UK, 2011. s. 235–258.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*. Praha: Libri, 2000.

KNOZ, Tomáš, ed. a DVOŘÁK, Jan, ed. *Šlechta v proměnách věků*. Vyd. 1. Brno: Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2011. 359 s.

KOPEČEK, Josef. *Český Šternberk*. Praha: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1964.

KUBŮ, Naděžda. Historické počátky souboru zpřístupněných hradů a zámků u nás, osudy šlechtických sídel po druhé světové válce v návaznosti na vývoj památkové péče. In *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, FF UK, 2011. s. 303–308.

LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Český Šternberk: Hrad a zámek*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983. nestránkováno.

LÍBAL, Dobroslav et al. *Český Šternberk – státní hrad a okolí*. Praha: Čedok, 1952. 24 s.

LUSTIG, Rudolf, ed. a SVĚTNIČKA, František, ed. *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha: Mars, 1933. 809 s.

MAJER, Jiří. *Kašpar Šternberk*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997. 227 s.

MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. 3., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2003. 330 s.

PODLAHA, Antonín. *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do konce XIX. století. XXXV, Politický okres Benešovský*. Praha: Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1911. IV, 300 s.

POCHE, Emanuel a kol. *Umělecké památky Čech, sv. 1 A-J*. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAS, 1977. 643 s.

POUZAR, Vladimír, ed. *Almanach českých šlechtických rodů*. Martin, 2000.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl patnáctý*. Vyd. 2., v Argu 1. Praha: Argo, 1998. 340 s.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl třináctý*. Vyd. 3., v Argu 1. Praha: Argo, 1998. 258 s.

STERNBERG, Zdeněk. *Hrad Český Šternberk. 2003–2007*.

SVAČINA, Josef, ed. *50 let založení lesnického učňovského školství na Březině: 1949-1999*. Březina: Střední odborné učiliště lesnické, 1999.

ŠKUTINA, Vladimír. *Český šlechtic František Schwarzenberg*. 2. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. 271 s.

TITTEL, Ignaz. *Schematismus landtäflichen Güter, grösserer Rustikalwirtschaften, Beamten und Pächter*. Als Nachtrag zu dem im J. 1906 erschienenen Schematismus

und Statistik des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen. Prag: J. Springer, 1910. 667 s.

TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und Grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen*. Prag: J. Springer, 1906.

TYWONIAK, Jiří. *Český Šternberk*. Prague: Centre of State Preservation of Historical Relics and the Protection of Nature, 1974.

VOTÝPKA, Vladimír. *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, 303 s.

VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2002. 423 s.

VOTÝPKA, Vladimír. *Příběhy české šlechty*. Vyd. 3. Praha: Paseka, 2002. 404 s.

WEISS, Petr. *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*. Brno, 2006.

Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Vedoucí diplomové práce Pavel Holman.

ZEMANOVÁ, Jiřina. *Jiří Douglas Sternberg (1888–1965)*. České Budějovice, 2008. 78 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Jihočeské Univerzity. Vedoucí diplomové práce Zdeněk Bezečný.

Periodika

„Radost ze života“ na posázavské hrady a zámky. *Lidové noviny*, 1939, roč. 47, č. 409 ze dne 17. srpna 1939, s. 2.

BAKEŠOVÁ, Zdena. Ta hrusická chasa, bože, to je krása. *Rudé právo*, 1982, roč. 62, č. 169 ze dne 19. července 1982, s. 2.

BLAŽÍČEK, Oldřich. Problémy instalací a expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity*. 1971, č. 3, s. 45–54.

Český deník, 1917, roč. 6, č. 120 ze dne 26. května 1917.

Český Šternberk je v dobrých rukou. *Deník Metro*, roč. 7, č. ze dne 3. června 2003.

DAVÍDEK, Václav. Nástin vývoje rodů hrabat ze Sternbergu a z Mensdorff-Pouilly. *Časopis Rodopisné společnosti v Praze*. Příloha, roč. 13, č. 3, s. 27 [11]–35 [19].

DVOŘÁK, Pavel. Divadlo světa. *Československý voják*, 1989, roč. 37, č. 2, s. 38–40.

GLOSOVÁ, Michaela. Z historie památkového ústavu. *Památky středních Čech*, 1998, roč. 12, č. 1, příl. s. 2–9.

HAZDRA, Zdeněk. Ve znamení tří deklarací. Česká šlechta v době ohrožení československého státu. *Dějiny a současnost*, 2009, roč. 31, č. 1, s. 26–29.

HEROUT, Jaroslav. Evropská veduta 17. století – obraz a přeměny světa v uměleckém díle. *Památky a příroda*, 1983, roč. 8, č. 1, s. 26–28.

HOFMAN, Karel. Jáchym a Kašpar Šternberkové. *Sborník Okresního muzea v Rokycanech*, 1988, sv. 1, s. 5–32.

HOLMAN, Pavel. Zámecká knihovna hrabat ze Sternbergu ze zámku Březina. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, Praha: Národní knihovna v Praze, 1995, s. 180–184.

HORYNOVÁ, Alena. K výstavě historických hraček a modelů na hradě Křivoklátu, *Památky a příroda*, 1983, roč. 8, č. 7, s. 414–415.

HRABĚ ZE STERNBERGU, Jiří. Galerie hrabat ze Sternbergu. *Časopis Rodopisné společnosti v Praze*. Příloha, roč. 13, č. 3, s. 17 [2]–26 [10].

CHARVÁTOVÁ, Ema. Popelka, *Svoboda*, 1968, roč. 77, č. ze dne 6. listopadu 1968, s. 5.

Karlštejn v čele zájmu. Bohatý výběr upomínkových předmětů. Dobové koncerty na hradech. Unikátní expozici má Jemniště. *Pravda*, 1972, roč. 53, č. ze dne 22. ledna 1972, s. 8.

KÁRNÍK, Zdeněk. Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha první republiky ve formování národní identity české aristokracie: krátká úvaha. *Studie k sociálním dějinám = Studien zur Sozialgeschichte*, 2001, 7, s. 243–259.

KLEMPERA, Josef. Museum módy. *Květy*, 1953, roč. 3, č. 39, s. 10.

KŘÍŽOVÁ, Květa. Ohlédnutí za činností oddělení hradů a zámků NPÚ. *Zprávy památkové péče*, 2008, roč. 68, č. 5, s. 392–394.

KUBŮ, Naděžda. Hrady a zámky po druhé světové válce. *Zprávy památkové péče*, 2008, roč. 68, č. 5, s. 382–386.

KUBŮ, Naděžda. Turistická sezóna 1982 na památkových objektech ČSR. *Památky a příroda*, 1983, roč. 8, č. 4, s. 218–223.

KUBŮ, Naděžda. Turistická sezóna 1984 na zpřístupněných památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda*, 1985, roč. 10, č. 4, s. 200–204.

LETOŠNÍKOVÁ, Luďiše. Historické hračky v nové instalaci na Jemništi. *Památková péče*, 1971, roč. 10, č. 3, s. 129–144.

LETOŠNÍKOVÁ, Luďiše. Po stopách historie. Instalace nálezů uměleckých předmětů na Českém Šternberku. *Svoboda*, 1971, roč. 19, č. ze dne 10. září 1971, s. 4.

LÍBAL, Dobroslav. Český Šternberk. In *Hrady a zámky. Sborník krátkých monografií o hradech a zámcích v českých krajích*. HILMERA, Jiří, ed. a ROKYTA, Hugon, ed. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1963.

MALOCH, František. Památný libosad zámecký na Březině u Radnic bude zachován. *Plzeňsko: list pro vlastivědu západních Čech*, 1928, roč. 10, č. 1, s. 16–17.

MUCHKA, Ivan. Vstupní expozice a specializované expozice na hradech a zámcích v ČSR. *Památky a příroda*, 1978, roč. 3, č. 5, s. 257–266.

Národní kulturní komise, *Zprávy památkové péče*, 1948, roč. 8.

NOVOTNÝ, Michal. Úřad nebo ústav. Proměny státní památkové péče v českých zemích. *Dějiny a současnost*, leden 2012, roč. 24, č. 1, s. 40–43.

PACINOVÁ, Marta. Posázaví vás vítá. Hrad Český Šternberk. *Svoboda*, 1976, roč. 85, č. ze dne 10. srpna 1976, s. 5.

PAUKERT, Zdeněk. Růže pro Beatrici. *Krásy domova*. 1966, roč. 5, č. 1, s. 16.

Přehled návštěvnosti na památkových objektech a přehled veřejnosti přístupných památkových objektů ČSR, které budou v turistické sezóně otevřeny. *Památky a příroda*, 1979, roč. 5, č. 3.

Přehled návštěvnosti na památkových objektech a přehled veřejnosti přístupných památkových objektů ČSR, které budou v turistické sezóně otevřeny. *Památky a příroda*, 1981, roč. 6, č. 5.

Rudé právo, 1965, roč. 45, č. 145 z 27. května 1965, s. 4.

SEHNALOVÁ, Mojislava. Proměny na Českém Šternberku. *Svoboda*, roč. 16, č. 17. březen 1968.

SEKERA, Josef. Jaký kroj, tak se stroj. *Květy*, 1957, roč. 7, č. 36, s. 6–7.

SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů a zámků středních Čech v uplynulých patnácti letech. *Památky středních Čech*, 1994, roč. 8, č. 1.

SCHUBERT, Alfréd. Stavební opravy některých významných hradů a zámků středních Čech v uplynulých patnácti letech (III. část). *Památky středních Čech*, 1995, roč. 9, č. 1.

Stálá výstava československo-sovětského přátelství, *Rudé právo*, 1975, roč. 55, č. 264 ze dne 8. listopadu 1975, s. 2.

STERNBERG, Zdeněk. Sladký život aristokracie. *Český deník*. Příloha Víkend, 1992, roč. 2, č. 214, s. 7.

ŠOPEJSTALOVÁ, Božena. Zámek v Březině zívá prázdnotou. *Rokycanský deník*, 2002, roč. 11, č. 133 ze dne 8. června 2002, s. 15.

ŠTĚTINOVÁ, Dagmar. Zámek Jemniště – muzeum Podblanicka, *Svoboda*, 1970, roč. 79, č. ze dne 1. září 1970, s. 4.

ŠTONCNER, Petr. Přehled historické kontinuity státní památkové péče v České republice. *Zprávy památkové péče*, 2008, roč. 68, č. 5, s. 348.

ŠTORM, Břetislav. Stavební památky první kategorie. *Zprávy památkové péče*, 1952, roč. 12, s. 109–125.

TYWONIAK, Jiří. Carlo Brentano a raně barokní přestavba hradu Č. Šternberk. *Zprávy památkové péče*, 1957, roč. 17.

VILD, Miroslav. Vlasta Burian si oblíbil zámek Březina. *Plzeňský deník*, 2001, roč. 10, č. 63 ze dne 15. března 2001, s. 16.

Zámek Český Šternberk bude znovu otevřen. *Rudé právo*, 1967, roč. 47, č. 83 ze dne 24. března 1967, s. 2.

ZO SČSP, *Pochodeň*, 1977, č. 144 ze dne 21. června 1977, s. 5.

Ostatní zdroje

Arabela (1979), režie Václav Vorlíček, 2. díl: Rumburakova pomsta.

Archiv autora.

Archiv Kateřiny Řehákové, průvodkyně na hradě Český Šternberk.

Mapy Google [online], ©2012 Google [cit. 2012-04-02] Dostupné z: <<http://maps.google.cz/maps?hl=cs&tab=wl>>.

Oficiální stránky města Radnice [online], © 2012 Galileo Corporation s.r.o. [cit. 2012-04-02] Dostupné z: <<http://www.mestoradnice.cz/zarizeni-mesta/mestske-muzeum/>>.

Zákony na webu [online], © 1991–2012 Wolters Kluwer ČR, a.s. [cit. 2012-03-29] Dostupné z: <<http://www.sbcr.cz/>>.

SEZNAM ZKRATEK

byt.	bytový
býv.	bývalý
c.k.	císařsko-královský
č.	číslo
Čedok	Česká dopravní kancelář
ČSAV	Československá akademie věd
ČSSR	Československá socialistická republika
ed.	lat. edidit, vydavatel
GO	generální oprava
ha	hektar
hal.	haléř
i. č.	inventární číslo
Ing.	inženýr
K	Koruna (protektorátní)
k.k.	něm. kaiserlich-königlich, císařsko-královský
kart.	karton
Kč	Koruna československá
Kčs	Koruna československá
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
maj.	majitel
MNV	místní národní výbor
NA	Národní archiv
např.	například
nejv.	nejvyšší
něm.	německy
NPÚ	Národní památkový ústav
NSDAP	něm. Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Národně socialistická německá dělnická strana
OA	archiv obce
odd.	oddělení
ONV	okresní národní výbor

pam.	památkový/á/é
prof.	profesor
př. z.	přídělový zákon
pův.	původní
RA	rodinný archiv
roč.	ročník
ROH	Revoluční odborové hnutí
roz.	rozená
s.	strana
Sb.	Sbírka (zákonů)
SdP	něm. Sudetendeutsche Partei, Sudetoněmecká strana
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SPS	Státní památková správa
SS	něm. Schutzstaffel, Ochraný oddíl
SSSR	Sovětský svaz socialistických republik
SÚPPOP	Státní ústav památkové péče a ochrany přírody
ÚOP	Územní odborné pracoviště
VS	velkostatek
vyd.	vydání
vých.	Východní
zák.	zákon
z. z.	zákon záborový

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Výňatek z rodokmene Sternbergů, zjednodušeno pro účely této práce (obrázek)
- Příloha č. 2: Bilance majetkové újmy signatářů deklaráce ze září 1938 (tabulka)
- Příloha č. 3: Celková dispozice zámeckého areálu Březina (obrázek)
- Příloha č. 4: Celkový pohled na průčelí zámku ze západu, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 5: Celkový pohled na zámek z východu, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 6: Zámek Radnice, kde je dnes městské muzeum, stav v roce 2008 (obrázek)
- Příloha č. 7: Kaple sv. Terezie, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 8: Svěcení kaple sv. Terezie v areálu zámeckého parku v roce 1932 (obrázek)
- Příloha č. 9: Rodina Sternbergů na svěcení kaple sv. Terezie v roce 1932 (obrázek)
- Příloha č. 10: Kaple sv. Terezie v areálu zámeckého parku, stav v 60. letech 20. století (obrázek)
- Příloha č. 11: Zbytky věže původního hradu přebudované v 19. století na zahradní altán zvaný Salon, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 12: Zřícenina hradu zvaná Salon, stav v roce 1971 (obrázek)
- Příloha č. 13: Celkový pohled na zámek, stav v roce 1969 (obrázek)
- Příloha č. 14: Cvičení žactva TJ Sokol v zámeckém parku v roce 1974 (obrázek)
- Příloha č. 15: Cvičení žactva TJ Sokol v zámeckém parku v roce 1974 (obrázek)
- Příloha č. 16: Interiér zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 17: Interiér zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 18: Interiér zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 19: Interiér zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 20: Interiér zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 21: Bývalá lokajna v blízkosti zámku (obrázek)
- Příloha č. 22: Užitkové budovy v okolí zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 23: Užitkové budovy v okolí zámku, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 24: Celková dispozice hradního areálu Český Šternberk (obrázek)
- Příloha č. 25: Púdorys přízemí dolního zámku s vyznačením prohlídkové trasy, stav trasy k roku 1982 (obrázek)

- Příloha č. 26: Půdorys prvního patra dolního zámku a přízemí hlavního objektu s vyznačením prohlídkové trasy, stav trasy k roku 1982 (obrázek)
- Příloha č. 27: Půdorys prvního patra objektu s vyznačením prohlídkové trasy, stav trasy k roku 1982 (obrázek)
- Příloha č. 28: Půdorys druhého patra objektu s vyznačením prohlídkové trasy, stav trasy k roku 1982 (obrázek)
- Příloha č. 29: Pohled na hrad z mostu přes řeku Sázavu, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 30: Pohled na hrad z protilehlého břehu řeky Sázavy, počátek 20. století (obrázek)
- Příloha č. 31: Pohled na hrad od jihu, 50. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 32: Pohled na hrad, zachycen stav dolního zámku po požáru v roce 1951 (obrázek)
- Příloha č. 33: Pohled na hrad od jihozápadu, 70. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 34: Pohled na dolní zámek ze schodiště vedoucího k vlastnímu hradnímu objektu, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 35: Pohled na dolní zámek ze schodiště vedoucího k vlastnímu hradnímu objektu, stav pře zahájením generální opravy (obrázek)
- Příloha č. 36: Pohled na fasádu dolního zámku, stav před zahájením generální opravy (obrázek)
- Příloha č. 37: Pohled na dolní zámek z vlastního hradního objektu, stav po zahájení rekonstrukce (obrázek)
- Příloha č. 38: Přízemí dolního zámku, stav před zahájením generální opravy (obrázek)
- Příloha č. 39: První patro dolního zámku, stav před zahájením generální opravy (obrázek)
- Příloha č. 40: Vstupní historická expozice (obrázek)
- Příloha č. 41: Část vstupní expozice věnující se Kašparu Sternbergovi (obrázek)
- Příloha č. 42: Rytířský sál (sál předků), současný stav (obrázek)
- Příloha č. 43: Rytířský sál (sál předků) s kostelními lavicemi, počátek 20. století (obrázek)
- Příloha č. 44: Detail výzdoby rytířského sálu, v kartuši rodový erb, stav před restaurováním štukové výzdoby v 60. letech 20. století (obrázek)
- Příloha č. 45: Rytířský sál, záběr ze seriálu Arabela natočeného v roce 1979 (obrázek)

- Příloha č. 46: Kaple sv. Šebastinána, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 47: Kaple sv. Šebastiána, počátek 20. století (obrázek)
- Příloha č. 48: Žlutý salon, na stěnách empirové malby odkryté v 60. letech 20. století, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 49: Žlutý salon s tapetami na stěnách, stav na počátku 60. let 20. století (obrázek)
- Příloha č. 50: Růžový salon, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 51: Růžový salon, malby na ostění dveří restaurované v 60. letech 20. století, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 52: „Dantova milenka Beatrice“ opěvovaná v novinovém článku, původ mramorové busty ze svozu Soutice (obrázek)
- Příloha č. 53: Knihovna, 60. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 54: Jídelna, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 55: Jídelna, záběr ze seriálu Arabela natočeného v roce 1979 (obrázek)
- Příloha č. 56: Předpokoj (chodba s rytinami), současný stav (obrázek)
- Příloha č. 57: Holandský salon, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 58: Holandský salon, 80. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 59: Pracovna Jiří Sternberga v předválečné podobě, na stěnách obrazový rodokmen, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 60: Z pracovny Jiřího Sternberga vytvořen rokokový salon s instalací tzv. šternberského nálezu z roku 1971 (obrázek)
- Příloha č. 61: Předpokoj, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 62: Předpokoj s vějíři s instalací části tzv. šternberského nálezu z roku 1971 (obrázek)
- Příloha č. 63: Lovecký salon, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 64: Lovecký salon, 80. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 65: Chodba nad schodištěm ve druhém patře (obrázek)
- Příloha č. 66: Chodba s gotickými detaily v prvním patře, 70. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 67: Chodba v prvním patře, stav před zahájením restaurátorských prací v 60. letech 20. století (obrázek)
- Příloha č. 68: Chodba v prvním patře, z níž vycházeli návštěvníci v závěru prohlídky na terasu, 60. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 69: Torzo raně gotického reliéfu, počátek 20. století (obrázek)

- Příloha č. 70: Raně gotický reliéf vsazený do tympanonu kaple sv. Jiří, 50. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 71: Předsunutá bašta s břitem, stav na počátku 60. let 20. století (obrázek)
- Příloha č. 72: Předsunutá bašta s břitem upravená na rozhlednu, stav v 80. letech 20. století (obrázek)
- Příloha č. 73: Jiří Sternberg jako správce a průvodce na svém bývalém hradě (obrázek)
- Příloha č. 74: Celková dispozice zámeckého areálu (obrázek)
- Příloha č. 75: Půdorys přízemí hlavního zámeckého objektu s vyznačením prohlídkové trasy, stav podle návrhu z roku 1974 (obrázek)
- Příloha č. 76: Půdorys prvního patra hlavního zámeckého objektu s vyznačením prohlídkové trasy, stav podle návrhu z roku 1974 (obrázek)
- Příloha č. 77: Starý zámek, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 78: Pohled na zámek z odbočky silnice Benešov – Vlašim, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 79: Pohled na zámek z jihovýchodu, současný stav (obrázek)
- Příloha č. 80: Celkový pohled na průčelí zámku na počátku 20. století (obrázek)
- Příloha č. 81: Celkový pohled na zámek v roce 1974 před zahájením rekonstrukce (obrázek)
- Příloha č. 82: Stav omítek v roce 1974 před zahájením rekonstrukce (obrázek)
- Příloha č. 83: Stav soklu a omítek v roce 1974 před zahájením rekonstrukce (obrázek)
- Příloha č. 84: Stav čestného dvora a severozápadního křídla zámku v roce 1974 před zahájením rekonstrukce (obrázek)
- Příloha č. 85: Celkový pohled na zámek po rekonstrukci (obrázek)
- Příloha č. 86: Pohled na čestný dvůr a západní křídlo zámku po rekonstrukci (obrázek)
- Příloha č. 87: Pohled na čestný dvůr po rekonstrukci (obrázek)
- Příloha č. 88: Hlavní schodiště zámku se sousoším světloňoší, stav v roce 1975 (obrázek)
- Příloha č. 89: Interiér prvního patra zámku, stav v roce 1975 (obrázek)
- Příloha č. 90: Interiér prvního patra zámku, stav v roce 1975 (obrázek)
- Příloha č. 91: Interiér prvního patra zámku, stav v roce 1975 (obrázek)

- Příloha č. 92: Interiér prvního patra zámku, stav v roce 1975 (obrázek)
- Příloha č. 93: Severní stěna hlavního (též tanečního) sálu na počátku 20. století (obrázek)
- Příloha č. 94: Severní stěna hlavního (též tanečního) sálu, stav v roce 1975 (obrázek)
- Příloha č. 95: Interiér zámecké kaple, 70. léta 20. století (obrázek)
- Příloha č. 96: Expozice dějin odívání, stav v roce 1957 (obrázek)
- Příloha č. 97: Expozice dějin odívání, stav v roce 1954 (obrázek)
- Příloha č. 98: Instalace historických hraček, zelený salon, stav v roce 1971 (obrázek)
- Příloha č. 99: Stálá výstava československo-sovětského přátelství, vestibul zámku (obrázek)
- Příloha č. 100: Stálá výstava československo-sovětského přátelství, úvodní část v přízemí hlavní budovy (obrázek)
- Příloha č. 101: Stálá výstava československo-sovětského přátelství, přízemí hlavní budovy (obrázek)
- Příloha č. 102: Stálá výstava československo-sovětského přátelství, první patro hlavní budovy (obrázek)